

T.C.
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TE - YL - 2000 - 0001 (Tarım Ekonomisi, Yüksek Lisans)

AYDIN İLİNDE ETLİK PİLİÇ İŞLETMELERİNİN
EKONOMİK ANALİZİ ve PAZARLAMA DURUMU

HAZIRLAYAN: Ferit ÇOBANOĞLU

DANIŞMAN: Prof. Dr. Kezban KONAK

AYDIN - 2000

AYDIN İLİ MÜHÜRÜ
KAYIT VE KÜTÜP HİZMETLERİ MERKEZİ

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma, aşağıda isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

<u>Ünvanı Adı Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmzası</u>
Danışman: Prof. Dr. Kezban KONAK	ADÜ Ziraat Fak. Öğretim Üyesi	
Üye : Prof. Dr. Halil ÇİVİ	ADÜ İİBF Dekanı	
Üye : Prof. Dr. Erdoğan OKTAY	EÜ Ziraat Fak. Öğretim Üyesi	
Üye : Prof. Dr. Faruk KARALAR	EÜ Ziraat Fak. Öğretim Üyesi	
Üye : Yrd. Doç. Dr. Mustafa AKŞİT	ADÜ Ziraat Fak. Öğretim Üyesi	

Yukarıdaki jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans Tezi, Enstitü Kurulu'nun 01.09.2020 tarih, 10/1 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Hüseyin BAŞPINAR

Enstitü Müdürü

ÖZ

Bu çalışmada, son yıllarda giderek daha fazla önem kazanan etlik piliç yetiştiriciliği yapan işletmeler incelenmiştir.

Araştırmada özellikle, Aydın yöresinde sayıları hızla artan etlik piliç işletmeleri ele alınmış ve bu işletmelerin ekonomik durumları ortaya konulmuştur. Ayrıca, Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik süreci ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşmalarının, ülkemiz etlik piliç sektörüne etkileri tespit edilmiştir. Bu çerçevede, mevcut sorunlar belirlenerek sorunların çözümüne yönelik kimi öneriler getirilmiştir.

Anahtar sözcükler: Etlik piliç işletmeleri, ekonomik analiz, sözleşmeli üretim, AB, DTÖ.

ABSTRACT

In this study, the facilities of broiler farms which has been much more importance in recent years, were examined.

In this survey, the increasing number of broiler enterprises especially located in Aydın province were sampled and the economical situations were determined. In addition the effects of exact membership process to European Union (EU) and Agricultural Agreements of World Trade Organization (WTO) on our country's broiler sector were determined. In this frame presence problems were found out exactly and some suggestions to solve the problems were given.

Key words: Broiler farms, economical analysis, contractual production, EU, WTO.

İÇİNDEKİLER

ÖZ, ABSTRACT.....	I
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	II
EK ÇİZELGELER LİSTESİ.....	IV
KISALTMALAR ve SİMGELER LİSTESİ.....	VI
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Önemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Kapsamı.....	4
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	6
3. MATERYAL ve METOT.....	14
3.1. Materyal.....	14
3.2. Metot.....	15
3.2.1. Örnek İşletmelerin Seçiminde Uygulanan Metot.....	15
3.2.2. Verilerin Dökümü ve İşletmelerin Analizinde Uygulanan Metot.....	17
4. ARAŞTIRMA YÖRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	21
5. DÜNYA, TÜRKİYE ve AYDIN İLİNDE ETLİK PİLİÇ ÜRETİM ve PAZARLAMASI.....	25
5.1. Türkiye'de Etlik Piliç Üretimi ve Pazarlaması.....	25
5.1.1. Türkiye'de Etlik Piliç Üretiminin Önemi ve Gelişimi.....	25
5.1.2. Aydın'da Etlik Piliç Üretimi.....	28
5.2. Sözleşmeli Üretim Modelinin Etlik Piliç Üretiminde Uygulanması.....	31
5.3. Dünya Etlik Piliç Üretimi ve Dış Ticareti.....	34
5.3.1. Türkiye'nin Piliç Eti Dış Ticareti.....	36
6. ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA.....	41
6.1. Araştırma Yöresinde Etlik Piliç İşletmelerinin Ekonomik Analizi.....	41
6.1.1. İncelenen Etlik Piliç İşletmelerinin Ekonomik Yapısı.....	41
6.1.2. İşletmelerin Sermaye Yapıları ve Diğer Teknik Özellikleri.....	45
6.1.3. İncelenen İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları.....	61

6.2. Araştırma Yöresinde Etlik Piliç İşletmelerinde Piliç Etinin Pazarlama Durumu.....	69
7. AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİ ve DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ANLAŞMALARININ ETLİK PİLİÇ SEKTÖRÜNE OLAN ETKİLERİ.....	72
8. SONUÇLAR ve ÖNERİLER.....	86
ÖZET.....	95
SUMMARY.....	97
TEŞEKKÜR.....	99
KAYNAKLAR.....	100
EK ÇİZELGELER.....	VIII
ÖZGEÇMİŞ.....	XXXIII

ÇİZELGELER LİSTESİ

Çizelge 1. Araştırma kapsamına giren ilçeler.....	16
Çizelge 2. Araştırma yöresinde incelenen işletmelerin kapasitelerine göre dağılımı.....	16
Çizelge 3. Aydın ilinde yetiştirilen seçilmiş ürünlerin ekiliş alanları ve üretim miktarları.....	21
Çizelge 4. Aydın ilindeki hayvan varlığı ve hayvansal ürünler üretim miktarı.....	23
Çizelge 5. Etlik piliç işletmelerinin kapasitelerine göre sayı ve dağılımları.....	26
Çizelge 6. Türkiye'nin beyaz et üretimi.....	27
Çizelge 7. Türkiye'de damızlıkçı şirketlerce üretilen etçi hibrit civciv miktarı.....	28
Çizelge 8. Aydın yöresinin sahip olduğu etlik piliç (broiler) varlığı ve piliç eti üretimi.....	29
Çizelge 9. Dünya tavuk eti üretimi.....	35
Çizelge 10. AB içinde kanatlı eti tüketimi.....	35
Çizelge 11. Türkiye'nin beyaz et ithalat ve ihracatı.....	36
Çizelge 12. 1997 ve 1998 yıllarında çeşitli ülkelere ihraç edilen beyaz et miktar ve değerleri.....	37
Çizelge 13. İncelenen işletmelerde işletme yöneticisinin yaş ve eğitim durumu, yetiştiricilik tecrübesi	43
Çizelge 14. Aile işgücü kullanım durumu	44
Çizelge 15. Daimi işgücü kullanım durumu.....	44
Çizelge 16. İncelenen işletmelerde arazi varlığı.....	45
Çizelge 17. İncelenen işletmelerde sermaye yapısı.....	47
Çizelge 18. İncelenen işletmelerde sermaye unsurlarının dağılımı.....	47
Çizelge 19. İncelenen işletmelerde sermaye unsurlarının hayvan başına düşen miktarı.....	48
Çizelge 20. İncelenen işletmelerde bina varlığı ve dağılımı.....	49

Çizelge 21. İncelenen işletmelerde bina varlığını oluşturan birimlerin ortalama alanı.....	50
Çizelge 22. İncelenen işletmelerde alet - makine sermayesi ve dağılımı.....	51
Çizelge 23. İncelenen işletmelerde kullanılan altlık miktarı.....	54
Çizelge 24. İncelenen işletmelerde m ² 'ye düşen hayvan sayısı.....	54
Çizelge 25. İncelenen işletmelerde hayvan ölümleri.....	55
Çizelge 26. İncelenen işletmelerde etlik piliçlerin ortalama kesim yaşı.....	56
Çizelge 27. İncelenen işletmelerde tüketilen yem miktarı.....	59
Çizelge 28. Yemden yararlanma oranı.....	60
Çizelge 29. İncelenen işletmelerde yetiştiricinin toplam gelirini oluşturan unsurlar.....	62
Çizelge 30. İncelenen işletmelerde üretim masrafları.....	63
Çizelge 31. İncelenen işletmelerde üretim masraflarının oransal dağılımı.....	64
Çizelge 32. Yetiştiricinin net geliri.....	65
Çizelge 33. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda toplam geliri oluşturan unsurlar.....	66
Çizelge 34. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda üretim masrafları.....	67
Çizelge 35. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda üretim masraflarının oransal dağılımı.....	68
Çizelge 36. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda elde edilen net gelir.....	69
Çizelge 37. Tarım Anlaşması (hayvancılık alt sektörü) tarife oranları, Türkiye.....	79
Çizelge 38. Bitkisel ürünlerde fiyat projeksiyonları.....	82
Çizelge 39. Hayvancılık ürünlerinde fiyat projeksiyonları.....	83

EK ÇİZELGELER LİSTESİ

Ek Çizelge 1. Anket soru formu.....	VIII
Ek Çizelge 2. Sözleşmeli ya da serbest olarak çalışan broiler işletmelerinin genel olarak uyguladıkları aşı takvimi.....	XVIII
Ek Çizelge 3. KKDP uygulaması sonucu yapılan yatırımlar.....	XVIII
Ek Çizelge 4. Ülkemizde kanatlı kesimhanelerinin iller üzerinden sayısı ve toplam kapasiteleri.....	XVIII
Ek Çizelge 5. Almanya'nın piliç eti ithalatı.....	XIX
Ek Çizelge 6. AB içinde kanatlı eti üretimi.....	XIX
Ek Çizelge 7. AB'nde hindi kesimleri ve hindi eti üretimi.....	XX
Ek Çizelge 8. AB'nde ördek kesimleri ve ördek eti üretimi.....	XX
Ek Çizelge 9. AB'nde kaz kesimleri ve kaz eti üretimi.....	XX
Ek Çizelge 10. Doğu Avrupa ülkelerinde piliç eti üretimi.....	XXI
Ek Çizelge 11. Doğu Avrupa ülkelerinin piliç eti ithalat ve ihracat durumları.....	XXI
Ek Çizelge 12. Orta Doğu ülkelerinde piliç eti üretimi.....	XXII
Ek Çizelge 13. Orta Doğu ülkelerinde diğer kanatlı etleri 1997 yılı üretimi.....	XXII
Ek Çizelge 14. Orta Doğu ülkeleri piliç eti ithalatı.....	XXIII
Ek Çizelge 15. Orta Doğu ülkeleri piliç eti ihracatı.....	XXIII
Ek Çizelge 16. Orta Doğu ülkelerinde kişi başına düşen piliç eti tüketimi.....	XXIV
Ek Çizelge 17. Türkiye'nin 1997 ve 1998 yıllarında cinslerine göre kanatlı eti ve sakatat ihracatı.....	XXIV
Ek Çizelge 18. Kanatlı eti ve yumurtada serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde Türkiye'ye tanınan tavizler.....	XXV
Ek Çizelge 19. AB'ne tam üye olmamız durumunda EAGGF'dan alacak olduğumuz muhtemel yardımın tarımsal alt sektörler itibariyle dağılımı.....	XXV
Ek Çizelge 20. Tarım sektöründe 2000 yılında yasalaşması beklenen Kanun Teklif ve Tasarıları.....	XXVI
Ek Çizelge 21. Türkiye'nin dış ticareti ve AB'nin payı.....	XXVII
Ek Çizelge 22. Türkiye - AB tarım ürünleri ticareti.....	XXVII

- Ek Çizelge 23. Canlı ve kesilmiş sığır, koyun, keçi, piliç ve diğer kümes hayvanlarına ait 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe girmiş olan gümrük rejimi.....XXVIII
- Ek Çizelge 24. Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Cumhuriyeti arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde yer alan canlı hayvan ve dondurulmuş et için geçerli telafi kararı.....XXX
- Ek Çizelge 25. Türkiye - Romanya Ortak Komitesi 5/1999 sayılı karar, 8 sayılı Ek'de yer alan canlı hayvan için geçici telafi kararları.....XXX
- Ek Çizelge 26. Romanya menşeli ve çıkışlı tarım ürünleri ithalatında tarife kontenjanı uygulanmasına ilişkin karar.....XXXI
- Ek Çizelge 27. Tarım Anlaşması tarife oranları, Türkiye.....XXXII

KISALTMALAR ve SİMGELER LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
APEC	Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DÜÇ	Devlet Üretme Çiftliği
EAGGF	Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu
EBK	Et Balık Kurumu
EİB	Erkek İş Birimi
EU	Avrupa Birliği
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GB	Gümrük Birliği
GOÜ	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSÜD	Gayri Safi Üretim Değeri
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
HİA	Hane Halkı İşgücü Anketi
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGEME	İhracatı Geliştirme Merkezi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KKDF	Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KKDP	Kaynak Kullanımı Destekleme Primi
mt	metrik ton (1000 kg)
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
OKK	Ortaklık Konseyi Kararı
OTP	Ortak Tarım Politikası
TA	Tarım Anlaşması

TİGEM	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TKB	Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
TKK	Tarım Kredi Kooperatifi
TMO	Toprak Mahsülleri Ofisi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
WTO	Dünya Ticaret Örgütü

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Önemi

Tarım sektörü, insanların beslenmesi gibi mutlak gereksinimlerini karşılaması yanında, milli gelir, istihdam, dış ticaret, tarımsal ve tarıma dayalı sanayilere yaptığı katkılardan dolayı ulusal ekonomide önemli işlevlere sahiptir.

Tarım, Türkiye'nin gayri safi yurt içi hasılası içerisinde %14.59, ihracatta %10.57, ithalat içerisinde de %6.7 oranında bir pay almaktadır (Anonim, 1996/a ve Anonim, 1997/a). Türkiye'de tarımsal istihdamın, toplam istihdam içindeki payı, sanayileşme sürecinde alınmış olan mesafeye rağmen, halen yüksek düzeydedir. Verimliliği çok düşük olan tarım sektöründeki istihdamın genişliği, işgücü piyasasının etkinliğini sınırlandıran önemli bir faktördür. Nisan 1999 HİH (Hanehalkı İşgücü Anketi)'ne göre, tarımın toplam istihdam içindeki payı %45.1'e yükselmiştir (Anonim, 1999/m).

Tarım sektörü içinde, hayvancılık en önemli alt sektörlerden biri olup, üretim değeri yönünden, bitkisel üretimden sonra ikinci sırada yer almaktadır. Ülkemiz tarım işletmelerinde, bitkisel ve hayvansal üretim, dengeli bir durumda yer almamaktadır (Erkuş ve Kırıl, 1991).

Tarımda, iklim ve toprak koşulları yönünden kesin istekleri olmayan, araziye bağımlılığı, bitkisel üretime oranla çok az olan ve bu nedenle de, dünyanın hemen her bölgesinde üretim olanağı bulunan faaliyetlerden birisi de tavukçuluktur. Tavukçuluk, birçok ülkede önemli bir faaliyet koludur. Sadece zevk için yapılandan, ticari amaçlarla yetiştirilen tavukçuluğa kadar, çeşitli amaç ve kapasiteli işletmelere, hemen her ülkede rastlamak mümkündür (Açıl, 1966).

Türkiye'de halkın beslenmesi, daha çok bitkisel üretime dayanmaktadır ve dengesiz beslenme sorunu, hayvansal gıdalar tüketiminin azlığından kaynaklanmaktadır (Çakmakçı ve Halkman, 1984). Ekonomide ve tarımda gözlenen gelişme, hayvancılık sektöründe yeni teknolojilerin transferi şeklinde izlenmektedir. Bu etkileme, üretim safhasında olduğu gibi, işleme, pazarlama safhalarında da fark

edilmektedir. Ancak, bir taraftan toplum gelirlerindeki değişmeler ve devamlı yükselen et fiyatları, talebi etkilemekte, hatta bir tarım ülkesi olan Türkiye'de, et ithalatını gündeme getirmektedir. Bundan dolayı, üretici cephesinde arz dalgalanmalarının, tüketici cephesinde fiyatlardan, gelirdeki değişmelerden etkilenen talep dalgalanmalarının belirlenip, ortaya konması önem taşımaktadır (Konak, 1989).

Türkiye'de hayvancılığın geliştirilmesi, halkın dengeli ve sağlıklı beslenmesi yönünden önemlidir. Ülkemizde, kişi başına 20-25 gr/gün olan hayvansal protein tüketiminin, 35-40 gr/gün düzeyine çıkarılması gereği bulunmaktadır. Hayvansal protein açığının kapatılabilmesi için de, özellikle tavukçuluk önemli bir seçenektir (Türkoğlu, 1995). Tavuk eti ve yumurtanın besin değeri yüksek, üretimi kısa sürede gerçekleştirilebilmekte, yem en iyi şekilde değerlendirilebilmekte ve ürünlerin, göreceli olarak düşük maliyet ile üretilebilme olanakları bulunmaktadır. Bu nedenlerle tavukçuluk, hayvansal üretimin geliştirilmesi yönünden, ayrı ve önemli bir yere sahiptir (Bayaner, 1999).

Türkiye'de modern tavukçuluğa ilk adım, Ankara Merkez Tavukçuluk Enstitüsü'nün 1930 yılında kuruluşuyla atılmış, 1950'li yıllarda, Devlet Üretme Çiftlikleri aracılığıyla yaygınlaştırmaya çalışılmıştır. Endüstriyel anlamda tavukçuluğa ilk adım ise, 1960'lı yıllarda atılmıştır. 1963 yılında, yumurtacı ve etçi damızlıklar ithal yoluyla temin edilerek İzmir, İstanbul ve Bursa yörelerinde ticari yumurta ve piliç eti üretimi yoğun bir şekilde başlamıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru, piliç eti üretimiyle ilgili olarak entegrasyonlar oluşturulmuş, sözleşmeli işletmelerle planlı ve örgütlü çalışmalar başlatılmıştır. Tavukçuluktaki bu oluşumlar, yem sanayiini de teşvik ederek, hızlı bir gelişmeye zorlamış, hatta kümes yapımı, üretim, kesimhane araç ve gereçleri imali, aşı, ilaç üretimi dallarında ilerlemeleri beraberinde getirmiştir. Ancak, damızlık temininde, dışa bağımlılıktan kurtulma girişimleri etkili sonuçlar vermemiş, özel kuruluşlar kendi damızlığını geliştirip, üretmek yerine, yüksek verimli olan uluslararası ticari hibritleri ve bunların ebeveyni olan parent sürüleri ithal etmeyi tercih etmişlerdir. Devlet kuruluşlarında, yerli hibrit elde etme çalışmaları devam ediyor olmasına rağmen, dışa bağımlılığı ortadan kaldıracabilecek bir etkinliğe ulaşmamıştır (Anonim, 1998/a).

Bu önemli gelişmelere rağmen, mevcut üretim potansiyeli; iç ve dış talebin kısıtlı olması, küreselleşme sürecinde rekabet avantajları bulunan gelişmiş ülkelerin sahip oldukları teknoloji ve pazar avantajları, önce Asya ülkelerinde, daha sonra Rusya ve Brezilya'da meydana gelen ve dünya ekonomisini etkileyen global ekonomik krizler ve diğer nedenlerle, tam olarak değerlendirilememektedir.

Türkiye'de, etlik piliç üretiminde, önemli bir yere sahip olan Aydın yöresinde, etlik piliç yetiştiriciliği, çok sayıda üretici tarafından yapılmakta, üreticiler, ilgili firmalarla, fason çalışarak (randıman usulü), kesim çağına gelen piliçleri firmaya / kesimhaneye satmakta, kesimhaneler de etlik piliçleri kesip, perakendeci ve tüketici kuruluşların talep ettikleri şekilde piyasaya sunmaktadırlar.

Bu çalışmada, yukarıda sözü edilen önemli noktalardan yola çıkılarak, etlik piliç yetiştiriciliği açısından önemli bir potansiyele sahip olan Aydın yöresindeki etlik piliç işletmeleri incelenmiş, işletmelerin ekonomik yapıları ortaya konularak, mevcut sorunlar irdelenmeye çalışılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Ülkemizde, etlik piliç yetiştiriciliği ile ilgili olarak, daha çok teknik içerikli bilimsel araştırmalar yapılmış olup, işletmelerin yapısal analizi, üretim ve pazarlama sorunlarına yönelik araştırmalar oldukça yetersizdir. Bireysel tavukçuluk işletmelerinin incelenmesi ve uygun üretim planlarının belirlenmesi yoluyla, makro düzeyde tavukçuluk politika hedeflerinin doğru olarak saptanmasına yönelik bilgiler toplanabilmektedir. Bu bakımdan, etlik piliç işletmelerinin ekonomik yapıları ile üretim ve pazarlama sorunlarının tespitine yönelik araştırmalara gereksinim bulunmaktadır.

Bu araştırmanın ana amacı, Aydın yöresindeki etlik piliç işletmelerinin mevcut durumunu, çalıştıkları üretim koşullarını, teknik ve ekonomik özelliklerini belirlemek, işletmelerin yıllık faaliyet sonuçlarını ortaya koymak, gelir - gider yapısını irdelemek, sözleşmeli çalışan işletmeler ile serbest çalışan işletmelerdeki üretim maliyetlerini belirleyebilmektir.

Ayrıca globalleşme eğilimlerinin hızla arttığı, gümrük duvarlarının önemini kaybetmeye başladığı günümüzde, Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci ve gelecekte muhtemel olarak, tam üye olmamız durumunda, ülkemiz etlik piliç sektörünün durumu, gelecekteki konumu, Dünya Ticaret Örgütü'nün de belirlemiş olduğu, liberalleşme kuralları çerçevesinde ortaya konmaya çalışılmıştır.

Etlik piliç yetiştiriciliğinde, kaynakların rasyonel kullanılması ve bu alana yönelik politikaların saptanması yönünden, bu tür araştırmalara, karar alma organlarınca, ulusal tarım politikalarının tespit edilmesi ve yürütülmesinde, büyük ölçüde gereksinim duyulmaktadır.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmada, makro düzeyde, 1990 yılı sonrası etlik piliç yetiştiriciliğinin, genel ekonomik yapısı incelenmiştir. Ayrıca üretimin yoğun olarak yapıldığı Aydın ilinde, serbest koşullarda ve sözleşmeli olarak çalışan broiler işletmelerine yönelik olarak 1999 yılı verilerine dayanan anket çalışmaları yapılmıştır. Çalışmada, Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü Tavukçuluk Şubesi'nden sağlanan bilgiler ve bazı sözleşmeciler firmalardan alınan bilgi ve veriler de değerlendirilmiştir. Etlik piliç (broiler) işletmelerinin genel yapısal özellikleri (işletmecinin kişisel özellikleri, işletmelerde işgücü varlığı, nitelikleri ve kullanımı, bina ve ekipman varlığı, üretim girdilerinin temin yerleri ve koşulları vb), işletmelerin sermaye yapıları, yıllık faaliyet sonuçları (gayri safi üretim değeri, üretim masrafları, net gelir), piliç eti üretim maliyeti ve satış fiyatı arasındaki ilişkiler, piliç eti üretim ve pazarlama organizasyonu ve sorunları araştırılmıştır. Yapılan makro ve mikro düzeydeki inceleme sonuçlarına göre, etlik piliç alt sektörünün geliştirilebilmesi için alınması gereken önlemler tartışılmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'nin uyguladığı Ortak Tarım Politikası (Common Agricultural Politics) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün öngörmüş olduğu kurallar çerçevesinde, etlik piliç sektörünün, gelecekteki durumu da incelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmek için yapılan çalışmalar 8 bölüm olarak verilmiştir. Birinci bölümde, araştırmanın önemi, amacı ve kapsamı

tanımlanmış, ikinci bölümde, araştırma konusu ile ilgili olarak, daha önce yapılan çalışmaların kısa özetleri verilmiş, üçüncü bölümde ise, araştırmada kullanılan materyaller, verilerin analizi ve değerlendirilmesinde izlenen yöntemler açıklanmıştır. Dördüncü bölümde araştırma yöresi hakkında genel bilgiler verilmiştir. Beşinci bölümde, dünya, Türkiye ve Aydın ilinde etlik piliç üretim ve pazarlaması belirtilmiştir. Araştırma bulguları ve tartışma altıncı bölümde, Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları'nın etlik piliç sektörüne olan etkileri yedinci bölümde verilmiştir. Araştırma sonuçları ve başlıca sorunlara yönelik çözüm önerileri de, son bölüm olan sekizinci bölümde verilmiştir.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Etlik piliç yetiştiriciliği ile ilgili olarak yapılan araştırmalar genel olarak üretim tekniği ve besleme ile ilgilidir. Etlik piliç yetiştiriciliğinin ekonomik boyutunu yani karlılığını, maliyet yapısını irdeleyen çalışmaların azlığı dikkati çekmektedir. Gerek yabancı ülkelerde ve gerekse yurt içinde yapılmış araştırmalardan, ulaşılabilen ve önemli bulununlar kısaca aşağıda özetlenmiştir:

Jones and Henson (1975), Amerika'nın Washington eyaleti, güney ve kuzey bölgelerinde 220 broiler üreticisiyle yaptıkları anket çalışması sonucunda, broiler üretim maliyetini ortaya koymuşlar, maliyet unsurlarında bazı farklılıklar olduğunu belirlemişlerdir. Çalışmada, 1971-1972 döneminde, 453.3 g satılabilir canlı broiler maliyetinin, 22.5 cent olduğu hesaplanmış, toplam maliyet içerisinde, yem masrafları oranının, %72-74 dolayında, civciv masraflarının da, %10-12 oranında olduğu ortaya konulmuştur. Bunun yanında, broiler üretim maliyetinin, bölgelere göre ve yıl içindeki devreler arasında, önemli farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Talim et al. (1977) tarafından, Ege Bölgesi'nde yürütülen bir araştırmada, etlik piliç yetiştiriciliği ve yumurta tavukçuluğu yapan işletmelerin, üretim kapasitelerine göre yapısal durumları, yıllık faaliyet sonuçları ve üretim maliyetleri ortaya konmuş, daha sonra işletmelerde, kapasite değişiminin üretim maliyetlerine olan etkisi üzerinde durulmuştur. Son olarak da, çalışmada, daha karlı ve rasyonel çalışan işletmelerin, bu başarılarına etki eden, teknik ve ekonomik göstergelerin belirlenmesi yoluna gidilmiştir.

Bostan (1980), İstanbul ilinde, tavukçuluk işletmelerinin ekonomik yapısı, verimlilik ve karlılık durumlarını, ortaya koymayı amaçladığı araştırmasında, yem masraflarının, toplam masraflar içindeki payının, etlik piliç işletmelerinde %59.8 ve yumurta tavukçuluğunda ise %73.4 olduğunu tespit etmiştir.

Azyzov and Penyaranda (1986) tarafından, Ukrayna Bölgesi'nde, 47 adet büyük ölçekli broiler işletmesinde yapılan araştırmada, işletmelerin verimlilik ve karlılık yönünden farklı olduğu, bu farklılıkların da, broiler yetiştiricisinin

deneyiminden ve sahip olduğu sermaye ve işgücünü etkin kullanmasından kaynaklandığı ortaya konulmuş, yemleme tekniğindeki farklılığın, verimlilik ve karlılık üzerinde etkili olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yercan (1988), İzmir ili, Bornova ilçesinde yer alan 21 adet broiler işletmesinin, dört kapasite grubu itibariyle yıllık faaliyet sonuçları ile canlı piliç üretim maliyetlerini ortaya koymuş, çalışmanın ikinci bölümünde ise, broiler üretiminde kullanılan bazı girdi miktarlarında yapılacak oransal değişikliğin, maliyetleri ne derecede etkilediğini belirlemek amacıyla üretim fonksiyonunu oluşturmuştur. Üretim fonksiyonunda, bağımsız değişken olarak, yem miktarı, işgücü miktarı, kümes alanı ve sağlık giderleri dikkate alınmıştır. Girdilerin kullanımında, ekonomik optimum aşıldığı, genelde işletmelerin karlı çalışmadıkları ve hasıla / sermaye oranının düşük olduğu belirlenmiştir.

Yelmen ve Kovan (1989), Ege Bölgesi'nde (İzmir, Manisa, Aydın, Denizli, Muğla illeri), etlik piliç yetiştiriciliği yapan işletmelerin yapısal özellikleri ve sorunlarının belirlenmesine yönelik olarak yaptıkları çalışmada; toplam işletme sayısını 327, yıllık broiler et kapasitesinin 11 bin-15 bin ton civarında olduğunu, 2 bin - 5 bin adet kapasitedeki işletmelerin, toplam broiler işletmeleri içerisindeki oranını da, %51 olarak tespit etmişlerdir.

Cunningham (1990), 21600 adet/devre'lik kapasite ile sözleşmeli olarak faaliyette bulunan bir broiler işletmesinde, maliyetleri ve üreticinin kazandığı net hasılayı ortaya koymuştur. Çalışmada, yıllık toplam sabit masraflar, 11989 dolar, değişken masraflar toplamı 4930 dolar olarak hesaplanırken, üreticinin sağladığı GSÜD 19409 dolar iken, yıllık net geliri 2490 dolar olarak ortaya konmuştur.

Lacy (1990), ABD'nde, broiler endüstrisindeki gelişmelere paralel olarak, işletme büyüklüklerinin de artarak, 150 bin - 300 bin adet/devre'lik kapasitelere doğru bir eğilim içerisinde girildiğini belirtmiştir. Ayrıca, büyük ölçekli işletmelerin birçok avantajlarının olduğu, kapasite artışıyla, sabit masraflar ve işçilik masraflarının azaldığı, üreticilerin daha fazla piliç satarak, daha çok gelir elde ettikleri tespit edilmiştir. Fakat, sürü büyüklüğündeki artışların, işçilik problemlerini,

hastalık artışlarını, ekipman gereksinimindeki problemleri, artıkların ve çöplerin temizlenmesi güçlüklerini de, beraberinde getirdiği ifade edilmiştir.

Albayrak et al. (1993), ülkemizde tavuk etinin taze olarak tüketimi tercih edildiği için, soğuk hava depolarında muhafaza hizmetlerinin yeterince gelişmediğini belirtmişlerdir. Mevcut depoların, genelde atıl kapasite ile çalıştığı ifade edilmiştir. Fakat, satışları çok fazla olan entegre tesislerde ise, soğuk depo imkanlarının yaygın olduğu, Türkiye'de mevcut kanatlı eti depolama kapasitesinin 10 bin ton/yıl civarında olduğunu, tahmin edildiği ifade edilmiştir.

Gümüş et al. (1994), Çukurova Bölgesi broiler işletmelerinin yapısal-teknik özellikleri, karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerini belirlemişlerdir. Çalışmada, bölgedeki kümeslerin, %49.70'inin 1986-1990 yılları arasında kurulduğu, işletmelerin %69.48'inin, 5 bin ve altındaki kapasitelerde, aile işletmeleri oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, işletmecilerin, %91.39'u, civcivlerini entegrelerden almakta oldukları ve bunların %88.16'sının da, diğer girdilerle birlikte, civcivlerini vadeli olarak aldıkları, işletme sahiplerinin %69.08'inin de, diğer üreticilerle işbirliği kurmak istedikleri tespit edilmiştir.

Kelley (1994), ABD'nde, 1990 yılı verilerine göre, sözleşmeli tarım uygulamasının, domuz yetiştiriciliğinde %18, gıda ve yemlik danelerde %7 ve pamukta %12 iken, broilerde %90'dan fazla olup, sebze işlemede ise %80'e ulaştığını belirtmiştir.

Anonim (1995/a), AB'nde, tarım ürünlerinin sözleşmeli üretim oranlarının, ülkelere göre değişiklik gösterdiği, bu oranın, tavuk eti için %15-95, yumurta için %10-70 arasında olduğu ifade edilmektedir.

Kitsopanidis et al. (1995), Yunanistan'da, kümes hayvanları üretim ekonomisine, etki eden en önemli faktörlerin, ölüm oranı ve kesim yaşı olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü, bunların toplam yem tüketimi ve broilerlerin kesim ağırlığında etkili oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca, broilerlerin kesim yaşının, 53. günden, 62. güne çıkarılmasıyla, ölüm oranının %2.5'den, %10'a çıktığı, karlılığın da %96.7'den, %77.7'ye düştüğü ortaya konmuştur. 1990 ekonomik koşulları altında,

broiler satışlarında, en iyi kesim süresinin 51. gün, 1994 ekonomik koşullarında ise, bunun 49. ya da 50. gün olacağı ifade edilmiş olup, üç teknik kararın uygulanması ile, her broiler için gerçek brüt kazancın, genellikle %2.5-2.6'dan daha düşük olduğu ortaya konmuştur.

Singh (1995), Hindistan'ın Haryana eyaletinde bulunan Ambala ve Gurgaon bölgelerinde, broiler pazarlamasını incelemiştir. Veriler, 29'u küçük, 9'u orta ve 9'u büyük ölçekli çiftliklerden oluşan, toplam 47 adet üreticiden toplanmıştır. Esas olarak, Delhi pazarı ve Ambala, Gurgaon yerel pazarlarında, broiler dağıtım kanalları tanımlanmış, her bir kanalda fiyat dağılımı hesaplanmıştır. En önemli kanalın; üretici-toptan satıcı-perakendeci-tüketici olduğu belirlenmiştir.

Middelkoop (1996), Hollanda'da, yaklaşık olarak, yıllık 380 milyon broilerin, 1300 adet işletmede yetiştirildiğini belirtmiştir. Coğrafi olarak da, toplam üretimin %40'ının, ülkenin güney kısmında lokalize olduğu tespit edilmiştir. 1995 yılında, Hollanda'da, etlik piliç üretiminin, yaklaşık olarak 430 bin ton olduğu, bu miktarın, Avrupa toplam etlik piliç üretiminin %8'ini oluşturmakla birlikte, Hollanda'yı, Avrupa'nın en büyük etlik piliç üreticilerinden biri yaptığını belirtmiştir. Ayrıca, Hollanda'da, broiler çiftliklerinin, 10 bin-50 bin adet/devre kapasiteye sahip oldukları, fakat endüstrinin, 25 bin adet/devre kapasitenin altındaki küçük ölçekli işletmelerden, 50 bin adet/devre kapasiteli, büyük ölçekli işletmelerde doğru kaymakta olduğu belirlenmiştir.

Akşit ve Miran (1997), Ege Bölgesi'ndeki bazı entegre işletmelerle sözleşmeli üretim yapan, orta ve küçük kapasiteli etlik piliç işletmelerinin durumlarını, bir anket çalışmasıyla belirlemişlerdir. Sözleşmeli piliç üreten işletmelerin, girdi sağlama ve pazarlama sıkıntılarının bulunmadığını, ancak sözleşmecî entegre işletmelerin, kendilerine ödemiş oldukları üretim primlerinin yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, orta ve küçük kapasiteli etlik piliç işletmelerinin, birleşerek kuracakları kooperatiflerin, bazı girdileri daha ucuza sağlayabilme ve ürünleri aracısız pazarlama olanaklarına sahip olacaklarını belirlemişlerdir.

Gordon (1997), dünya tavuk eti ihracatında, AB'nin %17, ABD'nin %46.3'lük bir paya sahip iken, Türkiye'nin payının ise %0.1 civarında olduğunu belirtmiştir.

Ayrıca, her yıl muntazaman artan üretimin, büyük oranda nüfus artışına, sonra da tüketim artışına kanallıze olduğunu belirtmiştir.

Grethe (1997), Türkiye'de çiftçi eline geçen fiyatlar olarak, koyun ve sığır eti, tereyağı ve inek sütü fiyatlarının, AB piyasa fiyatları ile karşılaştırıldığında, Türkiye'deki fiyatların, AB piyasa fiyatlarının çok az bir oranda (%1-7) altında, Türk çiftçisinin varlığını sürdürmekte zorlanırken, tavuk eti fiyatının ise, bir ölçüde AB fiyatlarının üzerinde olduğunu belirtmiştir.

Julie (1997), piliç etinin lezzetinde, kesim yaşının, pilicin cinsinin (genotipinin), yemin, çevresel koşulların (altlık, havalandırma, aydınlatma vb), pişirme derecesi, soğutma, ambalajlama ve depolama koşullarının etkili olduğunu belirtmiştir.

Eraktan (1998), Türkiye'de çeşitli tarımsal ürünlerde ve tavuk etinde, çiftçi eline geçen fiyatların, AB piyasa fiyatlarının çok az altında veya eşit olmasına rağmen, Türk çiftçisinin gelir düzeyi düşüklüğünün sebeplerini belirtmiştir. Bunlar; AB'ndeki işletmelerin büyük ölçekli işletmeler olduğu, yem fiyatlarının düşme eğiliminde olduğu ve bu ülkelerde, çeşitli yardımların, GATT Anlaşması'na rağmen halen, yapılmakta olduğudur. Fakat, Türkiye'de ise, özellikle hayvancılık sektöründe var olan yapısal sorunlar ve yem vb girdi maliyetleri yüksekliğinin, çiftçilerin gelir düzeylerini, daha da azaltıcı yönde etki yaptığını tespit etmiştir.

Kumar and Mahalati (1998), Hindistan'ın Madhya Pradesh Bölgesi'nde, tesadüfi olarak seçilen 50 broiler işletmesinde, 1990-1994 yılları arasında, maliyetler ve gelirleri değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmede, değişken masraflar ve sabit masraflar da dahil olmakla beraber, işletme büyüklükleri de, 25'i küçük (<200 piliç/devre), 15 adedi orta büyüklükte (2 bin-5 bin piliç/devre) ve 10'u da büyük (>5 bin piliç/devre) ölçeklidir. Bütün işletmelerde en önemli masraf kalemi olarak yem belirlenmiştir. 8 haftalık 100 broiler için, toplam üretim maliyeti, küçük, orta ve büyük ölçekli işletmeler için sırasıyla, 3391.97, 3341.08 ve 3211.26 Hindistan Riyali, net hasıla (gelirler) da, yine sırasıyla, 165.83, 208.63 ve 262.94 Hindistan Riyali olarak hesaplanmıştır. Büyük ölçekli işletmelerin, daha düşük üretim maliyeti

üzerinde, materyalleri (girdileri), toptan olarak satın almasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Safalaoh et al. (1998), Güney Afrika'da, Malavi Bölgesi'nde 103 adet broiler üreticisi ile görüşerek, bölgedeki broiler sektörünün ve işletmelerinin durumlarını incelemişlerdir. Malavi'deki broiler endüstrisinde, düzgün bilgi ve teknoloji akımında, düşük maliyetli yem rasyonlarının kullanımında, etkili ve güvenli veterinerlik hizmetlerinde, kredi sağlama (üretici ve işleyicilere) sisteminde, iletişim ağında, işleme ve pazarlama alt yapısında eksiklikler olduğu belirtilmiştir. Yeterli kaynaklar sağlanarak, uygun araştırma ve geliştirme faaliyetleri, düzgün hükümet politikalarıyla, bu eksikliklerin giderilmesi durumunda, Malavi Bölgesi'nde, broiler endüstrisinin gelişebileceği ifade edilmiştir.

Sumberg (1998), Tanzania'da bulunan Dar es Salaam şehri civarında, kümes hayvanları üretimini incelemiştir. Burada, küçük ve büyük ölçekli işletmelerin, sözleşmeci firmalardan civciv, yem vb girdileri alarak, onların hesabına üretimde bulunduklarını tespit etmiştir. Küçük ölçekli işletmeler ile sözleşmeci firmaların, bir noktada, dengeli rekabet içinde bulunmadıklarını, onlar arasındaki ilişkinin, daha çok tamamlayıcı bir görünüm oluşturduğu belirtilmektedir. Küçük ölçekli yumurta ve broiler üretiminde, karlılığın sınırlı kalmasında, gelişmiş aracılık sisteminde eksiklik olmasının etkili olduğu belirlenmiştir.

Anonim (1999/g)'da, Yeni Zelanda'da ölçek ekonomisi ve verimlilik artışının, reel anlamda, yumurta ve tavuk eti fiyatlarının sürekli olarak düşmesine neden olduğu bildirilmektedir.

Fidan ve Güneş (1999), broiler yetiştiriciliğinde, işgücü kullanımı ve üretim maliyetlerini belirlemişlerdir. Yetiştiriciliğe başlamadan önce, kümesi hazırlama işlerinde 236 saat işgücü kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, işgücü kullanımının, toplam 446.21 saat, bu değer 100 piliç başına 9.3 saat olduğu belirlenmiştir. Üretim döneminde kullanılan toplam işgücü saatinin, %31.8'i yemleme, % 37.6'sı sulama, %12.4'ü temizlik, %9.0'ı ısıtma-havalandırma ve %9.2'si de diğer işler için harcandığı belirtilmiştir. Aynı zamanda, broiler üretiminde 650 TL/piliç kar elde

edildiği (1996 sonu birim fiyatlarıyla) ve besi döneminde 1 kg canlı piliç başına 12440 TL maliyet hesaplanmıştır. Maliyet içerisinde, özellikle yem (%57.3), civciv (%24.39) ve işçilik masraflarının (%6.5) önemli olduğu tespit edilmiştir.

Kenanoğlu et al. (1999), 1989-1998 döneminde, tarıma yapılan 2125 adet yatırım teşvik belgesinin, %94.4'ünün (2006 adet) hayvancılığa verildiğini, bunun %18.89'unun tavukçuluk alt sektörüne ait olduğunu belirtmişlerdir.

Saner (1999), İzmir ili Kemalpaşa ilçesindeki broiler işletmelerinin ekonomik analizini yapmıştır. Bu amaçla, 70 adet işletme ile anket yapılarak, işletmeler kapasitelerine göre gruplara ayrılmıştır. İncelenen etlik piliç işletmelerinde, genel ortalamaya göre canlı ağırlık birimi başına elde edilen brüt gelir toplamı 49685.67 TL iken, net gelir 2166.90 TL olarak bulunmuştur. Gruplar arasında bir değerlendirme yapıldığında, üçüncü grubun yani 10001-20000 adet/devre'lik kapasiteye sahip işletmelerin daha avantajlı olduğu ortaya çıkmıştır. En yüksek getiriyi sağlayan, büyük ölçekli üçüncü grup işletmeler olarak tespit edilmiştir.

Schuh et al. (1999), hayvan üretim sistemlerini değerlendirmek üzere, aşağıdaki ekonomik kriterleri belirlemiştir: Hayvan verimi, yem dönüşüm etkinliği, altlık, üretim alanı, enerji gereksinimleri, içme suyu, temizlik ve dezenfeksiyon, işçilik gereksinimleri, yatırımlar, üretim maliyeti ve negatif çevresel etkilerin azaltılması. Sonuç olarak, bu yaklaşımlar, çıktı üzerindeki finansal ekonomi ve üretim mühendisliği parametrelerindeki değişikliğin etkilerinin belirlenmesini ve böyle olunca da, karlılığın artırılmasının temin edilebileceğini ifade etmişlerdir.

Soulouhas and Vukina (1999), sözleşmeli bir firma ve birçok bağımsız üretici arasında, optimum çiftlik hayvanları üretim sözleşmelerini, üç benzer sektörde (broiler, hindi ve domuz sektörleri) analiz etmişlerdir. Bu analiz, iflas nedenlerinin kontrolüyle, bu endüstrilerde, farklı amaçlı planların, eş zamanlı varlığı için bir açıklama sağlamaktadır. Anahtar faktörler olarak, çiftlik büyüklüğü (kapasitesi) ve çıktı fiyatı değişkenlikleri olarak belirlenmiştir.

Şengül et al. (1999) yaptıkları çalışmada, 1999 yılı içinde, GAP Bölgesi'ndeki mevcut broiler, yumurtacı ve damızlık ebeveyn işletmelerin üretim düzeyi, pazarlama, teknik ve yapısal özelliklerinin incelenmesini amaçlamışlardır.

Çalışmada, bölgede mevcut 59 adet broiler, 18 adet yumurtacı ve 1 adet damızlık işletmenin bulunduğu belirlenmiştir. Kapasite büyüklükleri bakımından, broiler işletmelerinin %61'i 5 bin adet/devre ve daha az kapasiteye sahip oldukları, yumurtacı işletmelerde ise, 5 bin adet/yıl ve daha az kapasiteli olan işletmelerin oranının, %22.2 olduğu tespit edilmiştir. Bölgedeki broiler işletmelerinin toplam kapasitesi, 584 bin adet/devre, yumurtacı işletmelerin 362660 adet ve damızlık işletmelerin 60 bin adet oldukları tespit edilmiştir.

Gerek dünya, gerekse Türkiye genelinde etlik piliç yetiştiriciliği ile ilgili olarak yapılmış olan çalışmalardan, kısaca aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır:

- Türkiye'de ve dünya genelinde, etlik piliç işletmelerinin üretimlerini, çoğunlukla entegreci firmalar ile sözleşmeli üretim sistemi uygulayarak gerçekleştirdikleri tespit edilmektedir.

- Üretim sistemi ve koşulları, yetiştirilen broiler genotipi, yemleme programı vb parametrelere bağlı olarak değişmekle beraber, genel olarak üretim masraflarının %70'e yakınına sadece yem masrafları oluşturmaktadır.

- Türkiye genelindeki broiler işletmelerinin, İsrail, AB, ABD gibi etlik piliç sektörleri gelişmiş ülkelerdeki broiler işletmelerine göre daha küçük ölçekli oldukları belirlenmektedir. Bunun da, verimliliğin azalmasına ve üretici gelirlerinin düşmesine neden olduğu ortaya konmaktadır.

- Dünya tavuk eti ihracatında, yaklaşık olarak AB %17, ABD %46'lık bir paya sahip iken, Türkiye'nin payının ise sadece %0.1 civarında olduğu belirlenmektedir.

- Günümüzde, küresel boyuttaki yoğun rekabet ortamında, serbest olarak faaliyette bulunan orta ve küçük ölçekli işletmelerin faaliyetlerini sürdürmesinin çok zor olduğu ifade edilmektedir.

3. MATERYAL VE METOT

3.1. Materyal

Tarımsal işletmecilik kararlarında kullanılacak verilerin yeterli düzeyde ve güvenilir olması, doğru sonuçlara ulaşabilmenin en önemli koşuludur. Muhasebe kayıtları, bu verilerin sağlanmasında en güvenilir kaynaktır (Aras, 1988). Ancak bu kayıtların bulunmadığı veya yetersiz olduğu durumlarda, işletmelerden bilgi toplamada anket metodundan yararlanılmaktadır (Talim, 1973).

Bu araştırmada, inceleme alanı olarak, Aydın yöresinde, etlik piliç (broiler) yetiştiriciliği yapan işletmeler seçilmiştir. Ülke genelinde olduğu gibi, araştırma yöresindeki broiler işletmelerinin de, büyük bir kısmında muhasebe kayıtları tutulmamaktadır. Muhasebe kaydı tutan işletmelerde ise, işletmecinin diğer faaliyetleri ile ilgili kayıtları da birlikte, karışık bir halde tutulmaktadır. Ayrıca, broiler işletmelerinde, sözleşmeli olarak faaliyette bulunan işletmeler çoğunlukta olduğu için, sözleşmeci firma tarafından sağlanan girdilerin (yem, civciv, aşı vb) bedelleri ya da kullanım miktarlarına ait sağlıklı veri temini oldukça güç olmaktadır. Veri temini ve kullanımında, homojenliği sağlamak için, örneğe çıkan işletmelerin tamamından anket yoluyla verilerin elde edilmesi uygun görülmüştür.

Araştırmada kullanılan veriler, 14 Kasım 1999 - 1 Aralık 1999 tarihleri arasında yapılan anket çalışmalarından sağlanan birincil verilerdir. Bu araştırmada kullanılan soru formları, tarım işletmeciliği konusunda daha önceden düzenlenmiş anket soru formlarının incelenmesi ve teknik konularda, özellikle Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü, Tavukçuluk Şubesi'nde görevli uzman zooteknistlere danışılarak oluşturulmuştur (Ek Çizelge 1). Bu anket formlarının, örneğe çıkan işletmelerle doldurulmasıyla elde edilen veriler, çalışmanın ana materyalini oluşturmaktadır.

Araştırma Bölgesi'nin, sosyal ve ekonomik yönden tanıtılmasına yardımcı olacak bilgiler, çeşitli kamu ve özel kuruluşlardan sağlanmıştır. Bu kuruluşlardan

başlıcaları; Aydın Tarım İl Müdürlüğü, Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü, TC Ziraat Bankası - Aydın Şubesi, özel yem fabrikaları, sözleşmeciler vb'dir.

Araştırmada ayrıca, Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet Planlama Teşkilatı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı vb kuruluşların, araştırma konusu ve yöresi ile ilgili yayın ve istatistiklerinden yararlanılmıştır.

3.2. Metot

3.2.1. Örnek İşletmelerin Seçiminde Uygulanan Metot

Aydın Tarım İl Müdürlüğü ve İlçe Müdürlükleri'nden alınan listeler ve araştırma bölgesinde yapılan ön çalışmalar neticesinde sağlanan veriler, araştırmanın ana popülasyonunu oluşturmaktadır. Anket yapılan Kasım-Aralık 1999 döneminde, araştırma alanında faal durumda olan, toplam 69 adet etlik piliç (broiler) işletmesi bulunduğu belirlenmiştir. Bu işletmelerden, örnekleme birimi olarak, kurulu etlik piliç kapasitesi (adet/devre) dikkate alınmıştır. Yapılan ön saha çalışması ile işletmelerin kapasitelerine göre dağılımını gösteren frekans tablosu düzenlenmiştir. Daha sonra işletmeler frekans eğrileri yardımıyla, 2000-7000, 7001-12000, 12001 ve üzeri (adet/devre) olmak üzere üç tabakaya ayrılmıştır. Dağılım, bu gruplar içinde normal dağılıma daha yakın görüldüğünden, bu biçimde tabakalara ayrılması uygun bulunmuştur.

Anket uygulanacak örnek sayısı aşağıdaki formülle tespit edilmiştir (Wilfrid and Massey, 1969).

$$n = \frac{N \cdot S^2 \cdot t^2}{e(N-1) + S^2 \cdot t^2}$$

n: Örnek hacmi

N: Populasyondaki işletme sayısı

S²: Varyans

t²: Güven sınırı

e: Kabul edilebilir azami hata payını ifade etmektedir (%10).

Broiler işletmelerinin seçiminde, %10 hata payı ile %90 güvenilirlik sınırları içinde çalışılmıştır. Yukarıda verilen formüle göre yapılan hesaplamalar sonucunda, birinci gruptan 15, ikinci gruptan 8, üçüncü gruptan da 7 olmak üzere, örnek hacmi 30 işletme olarak tespit edilmiştir. Örneğe çıkacak işletmeler, tesadüfi sayılar tablosundan yararlanılarak belirlenmiştir. Ayrıca, her gruptan seçilecek örneklerin %30'u kadar da yedek işletme belirlenerek, asillerinin bulunamadığı durumlarda, yedekleri ile anket yapılmıştır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde, 2000-7000 adet/devre'ye kadar olan işletmelerden birinci grup, 7001-12000 adet/devre'ye kadar olan işletmelerden ikinci grup, 12001 ve üzeri kapasiteye sahip işletmelerden de, üçüncü grup olarak bahsedilmektedir.

Anket yapılan işletmelerin, ilçelere göre dağılımı Çizelge 1'de, işletmelerin devrelik kapasitelerine göre yapılan gruplandırmada yer alan işletme sayıları da Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırma kapsamına giren ilçeler

İlçeler	İşletme Sayısı
Buharkent	16
Germencik	2
Koçarlı	1
Kuyucak	3
Nazilli	1
Söke	2
Yenipazar	1
Merkez	4
Toplam	30

Çizelge 2. Araştırma yöresinde incelenen işletmelerin kapasitelerine göre dağılımı

Kapasite Grupları		İşletme Sayısı
Grup No	Adet/devre	
1	2000-7000	15
2	7001-12000	8
3	12001 ve üzeri	7
Toplam		30

3.2.2. Verilerin Dökümü ve İşletmelerin Analizinde Uygulanan

Metot

İşletmelerden, anket yapılarak sağlanan veriler, detaylı olarak incelenerek, gerekli hesaplamalar yapıldıktan sonra, çizelgelere aktarılmıştır. İşletmelerin önce sosyal ve teknik koşulları ortaya konulmuş, sonra sermaye kompozisyonu ve ekonomik yapılarına değinilmiştir. Ayrıca işletmelerin pazarlama durumu incelenerek, etlik piliç alt sektörünün, Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları çerçevesinde mevcut konumu belirlenmeye çalışılmıştır.

Broiler işletmelerinin, büyük bir çoğunluğu, aynı zamanda diğer tarımsal veya tarım dışı faaliyetler ile de uğraşmaktadır. Ancak bu çalışmada, diğer benzer çalışmalarda olduğu gibi (Bayaner, 1999; Saner, 1999), broiler üretim faaliyetinin ekonomik analizi amaçlandığından, sadece broiler üretim faaliyetine ilişkin bilgiler esas alınmış, diğer faaliyetler kapsam dışında bırakılmıştır.

Çalışmada, nüfus ve işgücü durumu, etlik piliç yetiştiriciliği ile ilgili sermaye yapısı, yıllık faaliyet sonuçları, piliç ve piliç eti pazarlaması, fiziki girdi kullanımı ve üretim maliyetinin hesaplanmasında, aşağıda kısaca özetlenen yöntemler izlenmiştir:

İşletmelerde, işletme arazisi büyüklüğü hesaplanırken, mülk araziye, kiracılık ya da ortakçılık ile tutulan arazi değeri dahil edilmiş ve bu değerlerden de, ortağa ve kiraya verilen arazi değeri düşülmüştür (Oktay, 1989).

İncelenen işletme sahibi ve ailesinin, etlik piliç yetiştiriciliğinde çalışan işgücünün, yaş, eğitim ve cinsiyet itibarıyla dağılımı dikkate alınmış ve işletmelerde çalışan işgücü, erkek işgücü birimi (EİB) cinsinden tespit edilmiştir.

Aile işgücünün hesaplanmasında, araştırma bölgesinde 300 gün çalışılabileceği kabul edilmiştir. Her yaş grubuna giren, erkek ve kadın nüfusu 300 gün ile çarpılarak, "Erkek İş Günü (EİG)" rakamları elde edilmiştir. Yaş grupları ve cinsiyetin EİB'ne çevrilmesinde kullanılan katsayılar şunlardır (Oktay, 1988).

0 - 6 yaş	Çocuk	0.00
7 - 14 yaş	Erkek ve Kadın	0.50
15 - 49 yaş	Erkek	1.00
15 - 49 yaş	Kadın	0.75
50 + yaş	Erkek	0.75
50 + yaş	Kadın	0.50

İşletmelerde sermaye unsurları, dönem sonu itibariyle değerlendirilmiş ve söz konusu değerlendirmede, sermayenin fonksiyonlarına göre dağılımı esas alınmış olup, işletmelerdeki sermaye unsurları detaylı olarak incelenmiştir. Bina sermayesinin değerinin belirlenmesinde; yeniler inşa maliyeti ile, eskiler ise birikmiş amortismanları, yeniden inşa maliyetlerinden çıkarılarak bulunmuştur. Alet ve makine sermayesinde de, yeniler satın alma fiyatlarıyla, eskiler ise birikmiş amortismanları düşülerek hesaplanmıştır (Kıral, 1993).

Örnek hacmine giren broiler işletmelerinden, 28 adedi sözleşmeli (fason), 2 adedi ise bireysel (serbest) olarak faaliyette bulunmaktadır. Anket sonuçlarına göre, işletmelerin büyük oranda (%90), yılda 6 devre üretim yaptıkları belirlenmiştir.

Üç grupta bulunan 28 adet işletmenin, sözleşmeli üretim yapmaları nedeniyle, bu işletmelerde, benzer çalışmalarda uygulandığı gibi (Saner, 1999), hayvan varlığı (civciv varlığı) ve ambar varlığı (yem ve aşı varlığı), tamamen sözleşme yaptıkları firmaya ait olduğundan, pasif altında kiralanmış varlıklar şeklinde gösterilmektedir. Serbest olarak faaliyette bulunan 2 işletme sahibinin ise, yem, aşı ve civcivi, daima aynı firmadan aldıkları, bunun sonucunda her ne kadar sözleşmeli olarak çalışmasalar da, işletmecilerin, yem, aşı ve civciv giderlerini, devre sonunda, hayvanları sattıktan sonra ödediklerini beyan ettikleri için, bu işletmeler de, sözleşmeli çalışan işletme grupları içerisinde değerlendirilmiştir. Sözleşmeli üretimin esası da, bu ilkeye dayanmaktadır. Devre başında, firma, işletmecilere yem, aşı ve civciv temin etse de, devre sonunda, işletmecinin sağlamış olduğu canlı ağırlık performansına, yem kullanım etkinliğine göre, işletmeciye verilecek prim ücretleri, bu giderler düşülerek hesaplanmaktadır.

Yukarıdaki koşulları içeren benzer durum, kiralanın kümesler için de söz konusudur (Saner, 1999).

Borçlar ve alacaklar, işletmeci beyanı esas kabul edilerek belirlenmiştir (Bayaner, 1999).

Sözleşmeli olarak çalışan işletmeler, civcivle beraber, üretim için gerekli olan yem ve aşı giderlerini de, devre başında, ücretsiz olarak sözleşmeci firmadan almakta, bunların ücretleri de, dönem sonunda, üreticiye verilecek olan prim bedeli üzerinden düşülmektedir. Bunları bedelleri de, üreticiler tarafında net olarak bilinmemektedir. İlaç ve vitaminler de, sözleşmeci firma tarafından verilmesine karşın, bunların bedelleri de, ayrı bir hesap olarak, üreticiden devre sonunda temin edilmektedir (firma tarafından üreticiye verilen prim hesaplamaları içinde bulunmamaktadır). İlaç ve vitamin bedelleri, üreticilerin verdikleri bilgiler ile belirlenmiştir. Sermaye kalemlerinin belirlenmesinde; sözleşmeli işletmelerin yem giderleri ise, bazı sözleşmeci firmalar, üreticiler ve Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü, Tavukçuluk Şubesi'nin de görüşleri dikkate alınarak, ortalama 150 bin TL/kg olarak hesaplanmıştır. Yine, yukarıda belirtilen kişi ve kurumların görüşleri dikkate alınarak, civciv gideri 170 bin TL/adet, aşı gideri de 20 bin TL/adet olarak hesaplanmıştır.

Etlik piliç yetiştiriciliğinde, genel olarak kullanılan aşı takvimi Ek Çizelge 2'de verilmiştir.

Kümeslerin ısıtılması için gerekli olan ısıtma giderlerinin belirlenmesinde, üreticilerin verdikleri bilgiler esas alınmıştır. Fakat, sözleşmeli olarak çalışan bazı işletmelere, kış aylarında (3 devre), sözleşmeci firmalara göre değişmekle beraber, piliç adedi ya da kilogramı başına ısıtma yardımı (yakıt primi) yapıldığı belirlenmiştir. Bu şekilde yardım alan sözleşmeli işletmeler için, gelir kalemleri arasında yakıt primi de dikkate alınmıştır.

İşletmelerde yemin ete dönüşüm oranı (yemden yararlanma oranı, yem kullanım etkinliği) aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır (Anonim, 1997/d).

$$\text{Yemden yararlanma oranı} = \frac{\text{Toplam tüketilen yem miktarı (kg)}}{\text{Toplam broiler canlı ağırlığı (kg)}}$$

Yukarıda belirtilen girdi bedelleri (civciv, aşı, yem ve kısmen ısıtma), serbest çalışan işletmeler için, üreticilerin belirtmiş oldukları bilgiler (fiili harcamalar) esas alınarak hesaplanmıştır.

Daimi işgücü masraflarına, işçilere verilen her türlü ayni giderler (özellikle yakacak) ile nakit ödenen aylık ve yatırılan sigorta primleri dahil edilmiştir.

Amortisman masrafları; bina ve alet-makine sermayesi için hesaplanmıştır. Söz konusu sermaye unsurları için amortisman hesaplanırken, demirbaşın niteliklerine göre ekonomik ömrü dikkate alınarak, doğru hat metodu kullanılmıştır (Kıral, 1993).

İşletmelerde, etlik piliç yetiştiriciliği ile ilgili malzeme ve mühimmatın kıymeti, işletmeye mal oluş fiyatlarıyla değerlendirilmiştir (Bayaner, 1999). İşletmelerde, 1999 üretim döneminde, sözleşmeli ya da serbest çalışan işletmeler için, üretip sattıkları piliç (canlı ya da kesilmiş) ile, analiz edilen bir yıl içerisinde, bazı işletmelere, sözleşmeli firmalar tarafından verilen yakıt primi ilave edilerek, toplam gelir (GSÜD, Brüt Hasıla) hesaplanmıştır. Net gelir, toplam gelirden (GSÜD, Brüt Hasıla), üretim masrafları çıkarılarak bulunmuştur.

İşletmelerde hesaplanan ortalama toplam gelir (GSÜD), üretim masrafları ve net gelirin, bir m² etlik piliç kümesi, fiili ve kurulu kapasiteye göre bir tavuk başına düşen değerleri, işletme büyüklük grupları ve işletmeler ortalamasında verilmiştir.

Etlik piliç maliyeti, çeşitli hesaplamalar ile bulunan üretim masrafları değerinin, toplam canlı ağırlığa bölünmesi ile bulunmaktadır. Yapılan masraflara ait faizin hesaplanmasında, masraflar toplamının yarı değeri esas alınarak, TC Ziraat Bankası'nın, o dönem hayvancılığa uyguladığı %54 faiz oranı, besi süresi olan 42 gün üzerinden değerlendirilmiştir. Genel idare giderleri olarak, masraflar toplamının %3'ü alınmıştır (Kıral ve Rehber, 1986).

4. ARAŞTIRMA YÖRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Aydın yöresi, sahip olduğu elverişli ekolojisi ve iklim koşullarının etkisiyle birçok tarımsal faaliyetin gerçekleştirilebildiği bir konumdur. Yörede geçerli olan Akdeniz iklimi ve uygun toprak koşulları neticesinde, polikültür tarım, dört mevsim ürün yetiştirilebilecek şekilde geçerli olmaktadır. Birçok tarla bitkileri, bahçe bitkileri, sebze, baklagil türleri, yörede rahatlıkla yetiştirilebilmekte ve pazarlanabilmektedir. Aydın ilinde yetiştirilen seçilmiş ürünlerin, ekiliş alanları ve üretim miktarları aşağıda belirtilmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Aydın ilinde yetiştirilen seçilmiş ürünlerin ekiliş alanları ve üretim miktarları (1995)

Ürünün Cinsi	Ekiliş Alanı (ha)	Toplam İçindeki Payı (%)	Üretim Miktarı (ton)	Toplam İçindeki Payı (%)
Buğday	24641	6.88	104493	8.79
Arpa	9968	2.78	26121	2.20
Mısır	6953	1.94	51627	4.34
Tütün	11642	3.25	7106	0.60
Pamuk	92908	25.93	284795	23.96
Patates	1461	0.41	28319	2.38
Yer fıstığı	1633	0.45	4442	0.37
Yem bitkileri	7032	1.96	63802	5.36
Domates	3176	0.89	111370	9.37
Biber (sivri)	1755	0.49	47171	3.97
Patlıcan	1646	0.46	66551	5.60
Karpuz	2593	0.72	89485	7.53
Şeftali	2854	0.79	31414	2.64
İncir (kuru)	36829	10.28	43551	3.66
İncir (yaş)	-	-	29541	2.48
Kestane	4563	1.27	36780	3.09
Ceviz	237.5	0.06	3084	0.26
Bağ	3438	0.96	25101	2.12
Zeytin (yağlık)	139396	38.90	55222	4.64
Zeytin (sofralık)	-	-	19555	1.64
Narenciye	5615	1.58	59284	5.00
Toplam	358340.5	100.00	1188814	100.00

Kaynak: Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, 1995, Aydın.

Çizelgeden görüleceği üzere, Aydın ilinde ekiliş yapılan yaklaşık 360 bin hektar tarım arazisinin, %38.90'ında yağlık zeytin, %25.93'ünde pamuk,

%10.28'inde kurutmalık incir, %6.88'inde buğday, %18.01'inde de diğer bitkisel ürünler yetiştirilmektedir. Yörede üretilen yaklaşık 1 milyon 200 bin tonluk bitkisel üretimin, %23.96'sını pamuk, %9.37'sini domates, %8.79'unu buğday, %7.53'ünü karpuz%6.28'ini yağlık ve sofralık zeytin, %6.14'ünü kurutmalık ve sofralık incir, %5.60'ını patlıcan, %5.00'ini narenciye, %27.33'ünü de diğer bitkisel ürünler üretimi oluşturmaktadır.

Yörede, son on yıllık sürede örtü altı yetiştiriciliği ve seracılık da gelişme göstermektedir. Bu alt sektörde yetiştirilen çilek, domates, biber, patlıcan, marul vb ürünlerin erken, normal ve geç üretim sezonlarında pazarlanmasıyla, üretici gelirlerinde bir artma, dolayısıyla yöre genelindeki ekonomik faaliyetlerde canlılık sağlanmış olmaktadır.

Yukarıda açıklandığı gibi ilde, geleneksel ihraç ürünlerimizden olan incir, pamuk, zeytin çok geniş bir yetiştirme sahası bulmuştur. Fakat bunları değerlendirecek tarımsal sanayi yeterince gelişmemiştir. Yörede ancak zeytinyağı ve çırçır fabrikaları mevcuttur. Ayrıca, inciri kuru formda işleyen, paketleyen ve pazarlayan firmalar kurulmaya başlanmış olmasına rağmen, özellikle hurda incirleri, pekmez ya da alkol olarak işleyecek tesisler bulunmamaktadır.

Yörede bitkisel üretim faaliyetinde bulunan çiftçiler için, etkin bir örgütlenme sistemi bulunmamaktadır. Sadece Tariş, pamuk, incir, zeytin ve zeytinyağı ürünleri için, ortaklarının ürünlerini alarak çeşitli şekillerde pazarlama faaliyetlerinde bulunmaktadır. Fakat çabuk bozulan ürünler (sebze, meyve) için, kooperatif vb örgütlerin bulunmayışı, üreticilerin ürünlerini çok düşük fiyatlarla satmalarına sebep olmakta, sonuçta da üreticiler mağdur duruma düşmektedir. Oysa Avrupa Birliği'nde yaş meyve ve sebzenin pazarlanmasında kooperatiflerin payı %25-60 (Hoyt, 1989) iken, ABD'nde bu oran %8.6'dır (Drailard, 1984).

İlde büyükbaş hayvan yetiştiriciliği (besi ve süt inekçiliği) ise, son yıllarda ticari anlamda, büyük ölçekli işletmeler şeklinde gelişmeye başlamıştır. Koyun, keçi vb küçükbaş hayvan yetiştiriciliği, halen köylerde aile işletmeciliği şeklinde, 3-4 başlık üniteler biçiminde gelişme göstermektedir. Aydın ilinde yetiştiriciliği yapılan

hayvansal üretim faaliyetine ilişkin istatistiki veriler aşağıda belirtilmiştir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Aydın ilindeki hayvan varlığı ve hayvansal ürünler üretim miktarı (1995)*

Hayvan Varlığı		Hayvansal Ürünler Üretim Miktarı	
Cinsi	Miktarı (baş-adet)	Cinsi	Miktarı (ton)
Büyükbaş hayvan	252143	Et	5997
Küçükbaş hayvan	318089	Süt	261035
Kümes hayvanı	1680066	Yumurta (adet)	240699300
Arı (kovan)	103848	Bal	2248
Diğerleri (katır, eşek, deve)**	22203	-	-

Kaynak: *: Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, 1995, Aydın.

**: Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları, 1999, Aydın.

Çizelgeden görüleceği üzere, ilde yaklaşık olarak 2 milyon 500 bin büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanından, yıllık 6 bin ton et, 260 bin ton süt, 240 milyon adet yumurta üretilmektedir. Ayrıca, 105 bin adet arı kovanından da, 2 bin 500 ton bal üretilmektedir. Bu değerler, Türkiye geneli için önemli sayılabilecek düzeydedir. Yörede hayvansal üretimin bütün alt dallarındaki produktivite ve karlılığın daha da artması beklenmektedir. Özellikle son yıllarda , etlik piliç üretiminde uygulanmakta olan sözleşmeli üretim modelinin Aydın ilindeki etlik piliç üretimini artırdığı, atıl durumdaki kümeslerin tekrar aktif hale geçtiği ifade edilmektedir.

Yöredeki hayvancılık üretim faaliyetinde ve üretilen hayvansal ürünlerin pazarlanmasında etkin bir örgütlenme mevcut değildir. İlde damızlık sığırcı yetiştiricileri birlikleri olsa da, işlevini tam olarak yerine getirememektedir. Ayrıca, Nazilli ilçesinde faaliyet gösteren "Örkoop", bölgedeki üyelerinden topladığı sütü işleyerek, pazarlayan örnek bir kuruluştur. Fakat, kapasite itibarıyla sınırlı bir faaliyet alanına sahiptir.

Yörede, bitkisel üretim faaliyetinde bulunan işletmelerin, Türkiye'nin tarımsal yapısına paralel olarak daha çok küçük işletmelerden oluştuğu görülmektedir. Genel olarak işletmelerin %29'unun 0-10dekar arasında, %51'inin 11-50dekar alana sahip olduğu belirtilmektedir. İldeki hayvancılık işletmeleri de, küçük işletmeler olup, bitkisel üretim yanında hayvancılık yapan işletmeler tipindedir. 1-5 baş hayvana sahip

işletmeler, toplam hayvancılık işletmelerinin %94'ünü oluşturmaktadır (Anonim, 1995/b).

Aydın ilinde 1995 yılında elde edilen brüt tarımsal gelir içinde, bitkisel üretimin payı yaklaşık %82 iken, hayvansal üretimin payı %18'dir. Bu hayvansal üretim içerisinde, süt üretiminden elde edilen gelir, hayvancılık gelirinin %39.50'sini, et üretiminden elde edilen gelir ise %25.90'ını oluşturmaktadır. Bunu yumurta ve bal üretimi izlemektedir (Anonim, 1995/b).

Sonuç olarak araştırma yöresi olan Aydın ili, mikro düzeyde etlik piliç yetiştiriciliği, makro düzeyde de tarım sektörünün geneli için önemli bir potansiyele sahiptir.

5. DÜNYA, TÜRKİYE ve AYDIN İLİNDE ETLİK PİLİÇ

ÜRETİM ve PAZARLAMASI

Dünya genelinde ve Türkiye'de, beyaz et tüketimi giderek artış göstermektedir. Çünkü beyaz et, sağlıklı ve lezzetli olmasının yanı sıra kırmızı ete göre daha ucuzdur. Bu özellikleri ile beyaz et, düşük-orta gelir seviyelerindeki geniş tüketici grupları tarafından önemli bir tercih sebebi olmaktadır.

5.1. Türkiye'de Etlik Piliç Üretim ve Pazarlaması

5.1.1. Türkiye'de Etlik Piliç Üretiminin Önemi ve Gelişimi

Türkiye tavukçuluk sektöründe, 1960 yılından sonra sanayileşme çabaları başlamış, 1970 yılından itibaren de, etlik piliç üretimi ile ilgili çeşitli entegre kuruluşlar devreye girmiştir. 1980 yılından sonra, etlik hibrid ebeveynlerin kullanılmaya başlanması ve sektöre yönelik dışsatımın artması, 1985 yılında uygulamaya konan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF) uygulaması ile tamamı projeli ve modern nitelikte 4157 adet etlik piliç işletmesi ve 1901 adet yumurta tavukçuluğu işletmesi kurulmuş ve sektör hızlı bir gelişme göstermiştir (Erel, 1996). KKDF ya da KKDP (Kaynak Kullanımı Destekleme Primi) ile, sektörde yapılan proje miktarı ve kapasiteleri Ek Çizelge 3'de belirtilmiştir.

Ülke genelinde, tavukçuluk işletmelerinin alt dallara göre dağılımı incelendiğinde, 1986 yılında, tavukçuluk işletmelerinin %54.8'ini etlik piliç işletmeleri, geri kalanını da yumurtacı işletmeler oluşturmaktadır. Söz konusu işletmeler, genellikle yer ve kafes tavukçuluğu şeklinde, yarı açık ve kapalı kümeslerde entansif üretim yapmaktadır. Etlik piliç işletmelerinin oranı, 1997 yılında ise %68'e yükselmiştir. Sayının artmasıyla birlikte, işletmelerin kapasitelerinde de önemli değişiklikler olmuştur. 1986 yılında, etlik piliç üreten işletmelerin %86.9'unu 2 bin 500 - 5 bin hayvan/devre kapasiteli işletmeler oluştururken, 1997 yılında ise, bu grubun oranı azalarak, %51.7'ye düşmüştür (Çizelge 5). 1997 yılında işletmelerin,

%20.9'unun, 2 bin 500'lük kapasitenin altındaki grupta bulunduğu, %18.6'lık bölümünün 5 bin - 10 bin'lik grupta yer aldığı belirlenmiştir. Oysa, tavukçuluk sektörü ileri ülkelerde bu değerler, broiler üretiminde 20 bin - 100 bin adet/devre, yumurta tavukçuluğunda da, 20 bin - 1 milyon adet/yıl gibi yüksek düzeylerde (Türkoğlu, 1995).

Çizelge 5. Etlik piliç işletmelerinin kapasitelerine göre sayı ve dağılımları

Kapasite* (Hayvan/kümes)	1986		1997	
	Sayı	%	Sayı	%
2500	-	-	1419	20.90
2500-5000	3432	86.90	3508	51.70
5000-10000	380	9.60	1263	18.60
10000-25000	101	2.60	469	6.90
25000-50000	26	0.60	89	1.30
50000 ve üzeri	11	0.30	37	0.60
Toplam	3950	100.00	6785	100.00

Kaynak: 1) DPT, VI. BYKP, Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, 1991.

2) TKB, Hayvancılık Kongresi Sonuç Raporu, 4-5 Kasım 1998, Ankara.

*: Bir yetiştirme dönemi kapasitesidir.

Türkiye'de 1990 yılından sonra beyaz et üretimi büyük bir gelişme göstermektedir. 1999 yılında piliç eti üretimi yaklaşık 580 bin tona, toplam beyaz et üretimi de 680 bin tona yükselmiştir. Kişi başına düşen beyaz et tüketim miktarı da, 1990 yılında 3.85 kg iken, 1999 yılında 10.44 kg'a yükselmiştir (Çizelge 6).

Üretimin gerçekleştirildiği broiler işletmelerinde karşılaşılan sorunların en önemlilerinin üretim materyali hibrit genotip temini, yem fiyatları, yem kalitesi, hayvan hastalıkları, teknik bilgi ve ekipman sorunları olduğu belirtilmektedir (Bülbül ve Gündoğmuş, 1999). Türkiye'deki damızlıkçı işletmelerin incelenmesi de, bu anlamda önem kazanmaktadır. Ülkemizin yıllık olarak 400-500 milyon etlik, 40-50 milyon yumurtalık hibrit civcive gereksinimi olduğu, bunun karşılanabilmesi için de, yılda 4-5 milyon etlik ve 0.6-0.7 milyon yumurtalık anaç (PS) ithal zorunluluğu bulunduğu ifade edilmekle beraber, yakın gelecekte gereksinimin ikiye katlanmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir (Gönül, 1998).

Çizelge 6. Türkiye'nin beyaz et üretimi (ton)

Yıl	Piliç Eti Üretimi (1)	Yan Üretim ve Köy Tavuğu (2)	İthal Kuluç. Yum. Piliç Eti Üretimi (3) *	Toplam Üretim (1+2+3)	İthalat-İhracat Farkı (ton) **	Nüfus (1000)	Kişi Başına Tüketim Miktarı (kg)
1990	162569	54190	-	216759	- 372	56203	3.85
1991	179073	59691	-	238764	+ 311	57305	4.17
1992	216214	72071	-	288285	+ 612	58401	4.95
1993	276501	92167	-	368668	- 937	59491	6.18
1994	233510	77837	-	311347	- 12227	60576	4.95
1995	310430	103477	10898	424805	- 4875	61060	6.88
1996	393209	131070	21764	546043	- 4889	61685	8.77
1997	492520	123130	751	616401	- 4420	62610	9.77
1998	494244	123561	1635	619440	- 5430	63550	9.66
1999***	571482	100850	828	673160	-	64503	10.44

Kaynak: Dünya Gazetesi, Yumurta ve Tavukçuluk, Dünya Dosyaları, No:30, 22 Nisan 1999.

*: Hindî, ördek, kaz köy tavuğu ve çıkma tavuk dahildir.

**: Tavuk ayağı hariç.

***: Tahmin.

Ülkemizde gerek etlik ve gerekse yumurtacı tavuklar için ıslah çalışmaları yeterli seviyede değildir. Geniş imkanlara sahip olan uluslararası şirketlerin, yüksek verimli hibritleriyle, en azından aynı verim seviyesine yaklaşmadığı sürece, ülkemizde yapılan bu çalışmalar ile tavukçuluk sektörünü dışa bağımlılıktan kurtarmayı ümit etmek mümkün değildir (Alkan, 1993).

Tarım Bakanlığı'na bağlı Araştırma Kuruluşları'nın çeşitli ıslah ve üretim faaliyetleri sonucu, yılda ortalama olarak 1.2 milyon etlik ve 1.4 milyon yumurtacı hibrit civciv üretilip satılmaktadır (Güneş et al., 1990). Ayrıca Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü'ne (TİGEM) bağlı Devlet Üretim Çiftlikleri (DÜÇ), 1995 yılında tavukçuluk faaliyetlerini bırakmışlardır.

Türkiye'de çalışır durumdaki etçi damızlık işletmeler, 1997 yılı başı itibariyle yaklaşık olarak 48 şirketten oluşmaktadır. Bu şirketlerden sadece 3 adedinde (Köy-Tür, CP, Özanaç) grand parent stok (GPS) ile üretim yapılmakta olup, Türkiye'nin parent stok (PS) ihtiyacının yaklaşık 1/3'ünü karşılayabilmektedirler (Çizelge 7).

Çizelge 7. Türkiye'de damızlıkçı şirketlerce üretilen etçi hibrit civciv miktarı

Yıl	Broiler PS Giriş Miktarı (adet)	Broiler Civciv Miktarı* (adet)
1990	1545000	132661756
1991	1701850	146129714
1992	2054820	176437559
1993	2627770	225634033
1994	2257000	190552083
1995	2872892	246650942
1996	3913430	333492166
1997	3808357	399235816
1998	4335430	426288566

Kaynak: BESD-BİR Tavukçuluk Sektör Raporu, Yayın No:2, Şubat 1998, s.5.

*:Yaklaşık değerdir.

Çok farklı kapasitelerdeki kesimhanelerin sayıları, 1987'de 169 adet ve toplam kapasiteleri de 116 bin 690 adet/saat iken, 1997 yılında, bu sayı 114'e düşmüş ve kapasite 150 bin 311 adet/saat'e yükselmiştir (Ek Çizelge 4). Bu da, ilgili dönem içerisinde, kesimhanelerin daha yüksek kapasite ile biraz daha ileri teknoloji kullanan yapıya dönüştüklerinin bir göstergesi olarak da kabul edilebilir. Sektörde, küçük ve iptidai kesimhanelerin yerini yüksek kapasiteli, teknolojik ve finansal açıdan güçlü kesimhanelerin almakta olduğu ortaya çıkmaktadır (Saner, 1999).

Kanatlı kesimhanelerinin hemen tamamı özel sektöre aittir. Et Balık Kurumu'nun (EBK), Sincan ve Manisa'da iki adet kesimhanesi bulunmaktadır. Türkiye'de, entegre çalışan tesisler dışında kalan kesimhanelerin çoğunda, kesim ve paketleme teknikleri eski olup, rendering üniteleri bulunmamaktadır. Hatta, 1997 yılında gerçekleşen 492 bin 520 ton etlik piliç üretiminde, bu tür kesimhanelerin %36.5'lik bir paya sahip oldukları ifade edilmektedir (Anonim, 1998/c).

5.1.2. Aydın'da Etlik Piliç Üretimi

Aydın ilindeki etlik piliç varlığı, işletmelerin sıkça açılıp-kapanması, işletmelerin gübre desteği vb destek ve teşvik kapsamında bulunmaması, sektörde kayıt sistemini sağlıklı bir şekilde yürütecek bir örgütlenme, birlik, kooperatif vb oluşumların bulunmayışı, sektörde faaliyet gösteren işletmelerin tespitini zorlaştırmaktadır. Anket yapılan dönemde, alınan cevaplar ve yörede yapılan

incelemeler sonucunda, Aydın yöresinin sahip olduğu etlik piliç (broiler) işletmesi sayısı ve dolayısıyla piliç eti üretim durumu, aşağıda belirtilmiştir (Çizelge 8). Çizelgedeki (1) ve (2) sütunundaki hesaplamalar, araştırma sonuçları bulgularına göre yapılmıştır.

Çizelge 8. Aydın yöresinin sahip olduğu etlik piliç (broiler) varlığı ve piliç eti üretimi

İlçeler	Faal İşletme Sayısı (adet)	Toplam İşletme Kapasitesi (adet/devre) (1)	Yıllık Toplam Broiler Varlığı (adet/yıl)	Yıllık Piliç Eti Üretimi (kg) (2)	Aydın İli Toplam Piliç Eti Üretimindeki Payı (%)
Merkez	6	44000	264000	366168	5.61
Bozdoğan	1	4000	24000	33288	0.51
Buharkent	34	241500	1449000	2009763	30.80
Çine	-	-	-	-	-
Germencik	4	115000	690000	957030	14.67
İncirliova	1	18000	108000	149796	2.30
Karacasu	3	33000	198000	274626	4.21
Karpuzlu	1	5000	30000	41610	0.64
Koçarlı	3	13000	78000	108186	1.66
Köşk	-	-	-	-	-
Kuşadası	1	7000	42000	58254	0.89
Kuyucak	7	131000	786000	1090182	16.71
Nazilli	2	22000	132000	183084	2.81
Söke	2	26500	159000	220533	3.38
Sultanhisar	-	-	-	-	-
Yenihisar	1	7000	42000	58254	0.89
Yenipazar	1	7000	42000	58254	0.89
Yan Üretim ve Köy Tavuğu	-	-	300000	416100	6.37
EİAE Tarafından Üretilip, Aydın İl Sınırları İçerisine Pazarlanan Etlik Piliç Miktarı	-	-	-	500000	7.66
Toplam	69	674000	4344000	6525128	100.00

(1) Üreticiler ile yapılan anket çalışmaları sonucunda, bir yıllık üretim sezonunda, büyük bir oranda (%95), 6 devre üretim yapıldığı belirlendiği için, işletmelerin devrelik kapasite miktarları, 6 ile çarpılmıştır.

(2)Yıllık piliç eti üretimi hesaplanırken; yine üreticiler ile yapılan anketler sonucunda, kesim yaşındaki bir pilicin ortalama canlı ağırlığının, 1.9 kg olduğu tespit edilmiştir. Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü (EİAE) Tavukçuluk Şubesi verilerinden de, sağlıklı bir pilicin, ortalama karkas randımanının %73 olduğu belirlenmiştir. Bundan dolayı, her ilçedeki yıllık canlı broiler değerleri, önce 1.9 ile, daha sonra da 0.73 (%73) ile çarpılarak, her ilçedeki yıllık piliç eti üretimi hesaplanmış olmaktadır. Yan üretim ve köy tavuğu değerleri ise, il sınırlarında bulunan köylerde ve kasabalarda, çok küçük ölçekli (10-75 adet) aile işletmeciliğinden üretilen piliç eti miktarı olup, saha çalışmalarında belirlenen gözlemlerden tahmini olarak verilmiştir. Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü (EİAE) Tavukçuluk Şubesi tarafından perakende olarak satılan (gerek araştırma, gerekse üretim amaçlı faaliyetler sonucu) piliç eti miktarı ile, EİAE tarafından, Aydın il sınırları içerisinde yetiştirilip, pazarlanan civcivlerden elde edilmekte olan piliç eti miktarı hesaplanarak, EİAE tarafından üretilen ve Aydın sınırları içerisinde pazarlanan piliç eti miktarı ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada, EİAE Tavukçuluk Şubesi, ticari amaçlı üretim faaliyetinde bulunmadığı için, anket kapsamına alınmamıştır.

Aydın yöresinde, yıllık olarak yaklaşık 6 milyon 525 bin kg piliç eti üretimi yapıldığı görülmektedir (Çizelge 8). Bu üretim miktarı ile, 1999 yılı tahmini Türkiye beyaz et üretim miktarı olan 673 bin tonun, yaklaşık olarak %1.00'ini oluşturduğu görülmektedir ki, bu da önemli sayılabilecek bir rakamdır. İl toplam üretiminin, %30.80'ini sadece Buharkent ilçesi karşılarken, %16.74'ini Kuyucak, %14.67'sini Germencik, %37.79'unu da diğer ilçeler karşılamaktadır. Yöredeki toplam faal işletmelerin, %49'u Buharkent'de iken, %10'u Kuyucak'da, %6'sının Germencik'de, %35'inin de diğer ilçelerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bir değerlendirme yapıldığında, Buharkent'de bulunan işletmelerin daha küçük kapasiteli (ölçekli), Kuyucak ve Germencik'de bulunan işletmelerin daha büyük kapasiteli oldukları ortaya çıkmaktadır.

Aydın ilinde, toplam olarak 475 hayvan/saat çalışma kapasitesine sahip, 2 adet kesimhane olduğu belirtilirken (Anonim, 1994/a), araştırma sonuçlarına göre yörede 4 adet kesimhane olduğu, ancak ikisinin faaliyette olduğu, fakat bunların da, 300 hayvan/saat ve 500 hayvan/saat olmak üzere, toplam olarak 800 hayvan/saat, piliç kesme kapasitelerine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Yörede, etlik piliç sektörünün, 1980-1990'lı yıllarda büyük bir sıçrama gösterdiği, birçok broiler işletmesinin serbest olarak faaliyete geçtiği belirlenmiştir. Ancak, 1990'lı yılların başlarından itibaren, uluslararası ve ulusal boyutlarda görülen beklenmedik ekonomik krizler ve beyaz et piyasalarındaki istikrarsızlıklardan dolayı, bu işletmelerin çoğu kapanmıştır. Fakat son beş yıldan beri, büyük ölçekli sözleşmeli broiler firmaları ile anlaşmalı olarak, birtakım avantajlar sayesinde, bu işletmeler tekrar faaliyete geçmeye başlamıştır. Ancak yapılan çalışmalar sonucunda, il sınırları içerisinde, halen yaklaşık olarak 15 adet etlik piliç işletmesinin ve dolayısıyla bunların kümeslerinin kapalı olduğu, bundan dolayı oluşan üretim kaybının da, yıllık olarak yaklaşık 166 bin kg piliç eti olduğu tahmin edilmektedir.

5.2. Sözleşmeli Üretim Modelinin Etlik Piliç Üretiminde

Uygulanması

Dünya tarımında, dikey entegrasyonun en yaygın kullanıldığı alan tavukçuluk endüstrisidir. Tavukçuluk endüstrisinde entegrasyon, damızlık, yem, işleme ve pazarlama faaliyetlerine sahip olan işletmeler ile üreticiler arasında yazılı ve sözlü olarak yapılmaktadır (Seaver, 1957). Dikey entegrasyonda, yem fabrikaları, kesimhaneler, işleme ve pazarlama örgütleri etkili olmaktadır. Yem fabrikaları; üreticiler, işleyiciler ve kesimhaneler ile sözleşme yapabilmektedirler (Kohls and Wiley, 1955). Piliç eti üretimi, birçok ülkede az veya çok entegre olmuş durumdadır. Piliç etinin, üretim, işleme ve pazarlamasının, aynı şirket veya grup altında toplanmasının büyük önemi bulunmaktadır (Simons, 1997).

ABD tavukçuluk sektöründe sözleşmeli üretim, 1950'li yıllarda broiler yetiştiriciliğinde başlamıştır. 1990 yılında, sözleşmeli üretim uygulaması, broilerde %90'ın üzerine çıkmıştır (Kelley, 1994). Kore Cumhuriyeti broiler sektöründe entegrasyon düzeyi %23 ve Japonya'da ise %75'dir (Yi et al., 1993). AB'nde tarım ürünlerinin sözleşmeli üretim oranları, ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Ü ülkelere göre tavuk etinin %15-95'i, yumurtanın %10-70'i sözleşmeli olarak üretilmekte ve pazarlanmaktadır (Anonim, 1995/a). Örneğin, İtalya'da piliç eti üretiminin %90'ı entegre olmuş birkaç işletme tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlar, damızlıkları ve sözleşmeli üreticilere verecekleri yemi, kendi yem fabrikalarında üretmektedirler (Monari, 1990).

Üretilen ürünlere yönelik pazar veya alım garantisinin bulunması, özellikle serbest piyasa ekonomisinde, üreticiler açısından sözleşmeli üretimin en önemli avantajlarından biri olmaktadır (Martinez and Reed, 1996). Ülkemizde üretilen etlik piliç üretiminin %50'si tam entegre firmalar tarafından karşılanırken, %30'u yarı entegre firmalar tarafından karşılanmaktadır. Etlik piliç üretiminin en yaygın olduğu bölgeler; Adapazarı, Güney Marmara, İzmir ve Çukurova bölgeleridir (Şenköylü, 1996).

Ülkemiz etlik piliç sektöründe, çok farklı ölçeklerde 120 adet firma faaliyet göstermekte olup, bu firmaların 30 kadarı entegre olmuş firmalardır. Sektördeki belli başlı firmalar; Köy-Tür, Banvit, Mudurnu, Beypi, Önder, CP, Özsoylar ve Şen Piliç'dir. 1998 yılı verilerine göre, Köy-Tür pazarda %18'lik payla birinci sırayı alırken, bunu %10 ile Banvit, %8 ile Mudurnu, %5 ile Beypi, %4 ile Önder tavukçuluk, %3'lük payla da Şeker Piliç, CP ve Özsoylar piliç izlemektedir. Bu sekiz firmanın toplam payı %54 iken, pazar payının geri kalanı irili ufaklı diğer firmalara aittir. Bunlardan Banvit ve Mudurnu borsaya açılmış iki firma olup, Şen Piliç ve Özsoylar'ın da 2000 yılında borsaya açılacakları tahmin edilmektedir (Anonim, 1999/1).

Türkiye genelinde, kasaplık piliç eti (broiler) işletmelerinin, %91.2'sinin kapasitesi, 10000 adedin altındadır. Mevcut oluşum, işletmelerin piliç ürünlerini, kendi olanaklarıyla pazarlamasına imkan vermediği gibi, sık sık karşılaşılan parasal yetersizlikler nedeniyle, işletme giderlerinin karşılanamayıp, kümeslerin boş kalması, üretimin yapılamaması gibi riskleri de beraberinde taşımaktadır. Bilindiği gibi, modern kesimhanelerde tesislerin kurulabilmesi, büyük miktarda pazar taleplerinin karşılanabilmesi, üretimin büyüklüğü ve sürekliliği ile mümkündür. Modern bir kesimhanenin, günlük kapasitesinin, birkaç işletmenin üretiminden karşılanması, mevcut yapı içinde mümkün olamayacağına göre, sözleşmeli piliç eti üretim metoduyla, ihtiyacın karşılanması, en pratik çözüm olarak ortaya çıkmıştır (Erkuş ve Canoler, 1998).

Ülkemizde, sözleşmeli üretim sisteminde faaliyette bulunan, tavuk eti üretim ve pazarlama entegrasyon modellerini, iki başlık altında toplamak mümkündür (Erkuş ve Canoler, 1998):

- a) Cıvciv ve yemi kendi üreten entegre şirketler,
- b) Cıvciv ve yemi dışarıdan alan yarı entegre şirketler.

Türkiye piliç eti üretiminin, yaklaşık %70'i, cıvciv ve yemi kendi üreten entegre şirketler tarafından sağlanmaktadır. Bu model de, kendi içerisinde, Köy-Tür modeli entegrasyon ve sözleşmeli statüde entegrasyona giren işletmeler olarak, iki gruptan oluşmaktadır. Köy-Tür modeli, Türkiye Kalkınma Vakfı ve küçük aile

işletmelerinin ortaklığı ile bölgesel olarak kurulmuş 13 ayrı şirket ile bunlara malzeme temini, sigorta, pazarlama hizmetleri gibi konularda, destek veren 7 şirket olmak üzere, toplam 20 şirketten oluşmaktadır. şirketler, ortağı olan işletmeler yanında, ortak olmayıp, sözleşmeli statüde çalışmak isteyenlerle de, üretim yapmaktadır. Sözleşmeci firmalar tarafından sağlanan civciv, yem, aşı, ilaç, dezenfektan ve kümes ekipmanları, altlık ve yakacaklar, sözleşmeli yetiştirici işletmelerine kadar taşınarak teslim edilmektedir. Ülke civcivinin ve piliç eti üretiminin, yaklaşık %20'si, bu yöntemle sağlanır (1997).

Sözleşmeli statüde, entegrasyona giren işletmelerde; çiftçi şirket ortağı değildir. Bu yöntemde, Köy-Tür modelinde olduğu gibi yem, civciv ve teknik hizmetler şirketçe sağlanır. Ancak 2 çeşit uygulama mevcuttur. Birinci uygulamada, civciv, yem ve ilaç, aynı kredilerde olduğu gibi borçlandırılarak işletmeye teslim edilir. Dönem sonunda üretilen piliç canlı olarak şirketçe satın alınır. Canlı pilicin teslim alındığı tarihteki civciv, yem, ilaç ve yakacak fiyatları esas alınarak, üreticiye aynı olarak verilen girdilerin bedelleri hesaplanarak bulunur. Teslim ettiği canlı piliçten olan alacağından, borcu düşüldükten sonra kalan miktar, üreticiye ödenir. İkinci uygulamada, tüm girdiler ve üretilen piliç şirketin malıdır. Çiftçi, kendi kümesinde sadece bakıcı gibi çalışır. Dönem sonu kesimhaneye getirilen piliçlerin, canlı ağırlıkları belirlenerek, kg başına, önceden belirlenen ücret üreticiye ödenir. Her iki yöntemde de, üretim ve ürün kalitesi, şirketçe izlenir (Kaleli, 1991). Damızlık ve yem üretimi yanında, aşı, ilaç ve dezenfektan maddelerin temini de, bu şirketlerce sağlanır. Bazıları, kümeste kullanılacak yakacak bedelini üreticiye ayrıca öderken, bir kısım bakım ücretini yakacak dahil olarak belirler. Üreticinin yetiştirme faaliyeti sonucu, şirket tarafından belirlenen fire oranı, yemin ete dönüşüm oranı (feed conversion rate) gibi teknik parametrelerin üzerinde, verim alınması halinde, entegreciden alacağı ücret artar. Teknik parametrenin altında kalan üreticilerin ise alacakları ücretleri, başlangıçta belirlenen miktardan aşağıya düşer. şirkete ait modern kesimhanelerde kesim, paketlenme işlemleri yapıldığı gibi, pazarlama faaliyetlerini de şirket yürütür. Bu tür faaliyette bulunan şirketler, üretim planlamasını mümkün olduğunca, sahip oldukları pazar imkanını dikkate alarak

yaparlar. Ülke piliç eti üretiminin, yaklaşık %50'sinin, bu yolla yapıldığı tahmin edilmektedir (Erkuş ve Canoler, 1998).

Ülkemizde görülen ikinci pazarlama modeli olan entegrasyon biçiminde ise, şirketler, civciv ve yem üretim imkanlarına sahip olmadıkları için, tam anlamıyla entegre sayılmazlar. Diğer şirketlerden temin ettikleri civciv ve yemi, borçlandırma işlemlerini takiben, sözleşmeli üreticilere devrederler. Üretim aşamasında, başka hizmet vermedikleri gibi, kalite üzerinde hakimiyetleri yoktur. Piliçler, kesim aşamasına geldiğinde, o günkü fiyatlarla, üreticinin borcu ve alacağı hesaplanır. Bu başlık altında yer alan şirketler, civciv ve yem üretimi için gerekli büyük yatırımları yapacak imkanlara sahip olmadıkları gibi, birçoğunun kesimhaneleri modern değildir. Ayrıca, birkaçı hariç, -40 °C şoklama ve -18 °C muhafazalı soğuk depolara, rendering tesislerine sahip değildirler (Kaleli, 1991). Üretimlerini, talebin yoğun olduğu aylara göre düzenleyen bu şirketlerin, üretim miktarı, zaman zaman dalgalanmalar göstermekle beraber, arz-talep dengesi üzerinde olumsuz etkileri yoktur. Ülkenin birçok yerinde bulunan ve sayıları oldukça fazla olan bu tür şirketler, ürünlerini daha çok açık ve taze olarak pazarlamayı tercih ederler (Kaleli, 1991). Mevcut yıllık üretimin, yaklaşık %10'luk kısmı, bu şekilde elde edilmektedir (Erkuş ve Canoler, 1998).

5.3. Dünya Etlik Piliç Üretimi ve Dış Ticareti

Dünya etlik piliç üretiminde, ilk üç sırayı ABD, Çin ve Brezilya alırken, Türkiye 580 bin tonluk üretimle 17. sırada bulunmaktadır (Çizelge 9). En önemli beyaz et ihracatçıları olan ABD, Avrupa Birliği gibi ülkeler, Güney Asya ülkeleri ve Rusya'nın yanı sıra Doğu Avrupa, Orta Doğu ve bazı Avrupa Birliği ülkelerini potansiyel pazarlar olarak görmekte ve faaliyette bulunmaktadırlar. Bundan dolayı, bu bölgelerde bulunan ülkelerin beyaz et sektörleri için geçerli olan bazı önemli istatistiki veriler çizelgeler halinde verilmiştir (Ek Çizelge 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13,14, 15, 16).

Ülkemizde kişi başına düşen beyaz et tüketimi, 1990 yılında 3.85 kg iken, 1995 yılında 6.88 kg, 1999 yılında ise 10.44 kg'a yükselmiştir (Anonim, 1999/1).

Avrupa Birliği ülkelerine ait olan kanatlı eti tüketim miktarları oldukça farklılık göstermektedir (Çizelge 10).

Çizelge 9. Dünya tavuk eti üretimi (1998)

Sıra No	Ülkeler	Üretim (1000 ton)	Sıra No	Ülkeler	Üretim (1000 ton)
1	ABD	12724	11	Kanada	820
2	Çin	7740	12	Endonezya	807
3	Brezilya	4600	13	İran	730
4	Meksika	1558	14	Malezya	678
5	Fransa	1240	15	Hollanda	644
6	Japonya	1225	16	Rusya Federasyonu	600
7	İngiltere	1196	17	Türkiye	580
8	Tayland	960	18	Arjantin	275
9	İspanya	888	19	Hindistan	527
10	İtalya	863	20	Filipinler	505

Kaynak: Poultry International Watt Poultry Statistical Yearbook, 1999.

Çizelge 10. AB içinde kanatlı eti tüketimi (kg)

Ülkeler	Yıllar			Artış Oranı (%)
	1990	1993	1996	
Almanya	12.4	12.4	14.1	+13.7
Fransa	21.4	20.9	23.6	+10.3
İtalya	19.4	19.2	19.3	-0.5
Hollanda	17.4	18.9	21.4	+23.0
Belçika-Lüksemburg	16.5	18.2	22.5	+36.4
İngiltere	19.5	20.2	23.0	+17.9
Danimarka	11.7	13.9	16.0	+36.8
İrlanda	21.7	25.0	30.0	+38.2
Yunanistan	16.5	18.0	18.7	+13.3
İspanya	22.6	23.4	26.5	+17.3
Portekiz	18.7	21.3	24.0	+28.3
Avusturya	13.5	14.6	15.0	+11.1
Finlandiya	11.0	7.5	9.0	-18.2
İsveç	6.6	7.2	9.5	+43.9
AB Ortalaması	-	18.1	20.3	-

Kaynak: World Poultry Elsevier Volume: 14, No. 9, 1998.

Çizelgeden görüldüğü gibi, Avrupa Birliği ülkelerinde kişi başına düşen beyaz et tüketimi, ülkemizde kişi başına düşen 10.44 kg beyaz et tüketim miktarından çok daha yüksek değerlere sahiptir.

Sonuç olarak, dünya beyaz et ve özellikle etlik piliç sektörü, diğer beyaz et ve kırmızı et sektörlerine göre daha hızlı ve istikrarlı bir gelişme göstermektedir.

5.3.1. Türkiye'nin Piliç Eti Dış Ticareti

Yıllar itibariyle, etlik piliç sektörünü de kapsayan ülkemiz beyaz et ithalat ve ihracat miktarlarının, beyaz et dış ticaretinin analizi açısından önemli olacağı düşünülmektedir (Çizelge 11).

Çizelge 11. Türkiye'nin beyaz et ithalat ve ihracatı

Yıl	İhracat		İthalat	
	Ton	Dolar/ton	Ton	Dolar/ton
1990 Ocak/Aralık	575	1523.00	203	993.00
1991 Ocak/Aralık	278	1543.00	589	1026.00
1992 Ocak/Aralık	2115	1201.00	2727	725.00
1993 Ocak/Aralık	1014	1991.00	77	221.00
1994 Ocak/Aralık	12228	1021.66	1	4234.88
1995 Ocak/Aralık	4913	1040.65	38	2645.52
1996 Ocak/Aralık*	9520	929.55	65	2464.55
1997 Ocak/Aralık*	11012	948.55	291	1769.58
1998 Ocak/Aralık*	12461	894.41	31	2419.11

Kaynak: İGEME ve DİE kayıtları, 1999.

*: 1996 yılı 4565.9 ton, 1997 yılı 6300.7 ton, 1998 yılı 7000.3 ton tavuk ayağı dahildir.

Çizelgeden, beyaz et ihracatımızın, 1994 yılındaki olağanüstü durumdan (ekonomik kriz ve devalüasyon) dolayı görülen artış dışında, ihracatımızın her yıl belirli bir oranda artış gösterdiği görülmektedir. Birim başına düşen ihracat değerinin (ton başına), 1500-2500 dolar gibi yüksek bir düzeyde olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca 1996, 1997 ve 1998 yıllarında yaptığımız ihracatın, yaklaşık yarısının tavuk ayağından oluştuğu görülmektedir. İhracatta görülen birim değerin azalma göstermesi, büyük oranda bundan kaynaklanmaktadır.

1997 ve 1998 yıllarında, Türkiye tarafından çeşitli ülkelere ihraç edilen beyaz et miktar ve değerleri Çizelge 12'de belirtilmiştir. Çizelgeden, tavuk ayağı ihraç değerlerinde ortalama olarak %20, kanatlı eti ve sakatatı ihraç değerlerinde %1 oranında düşüş görülmektedir. Türkiye'de şap hastalığı olduğu gerekçesiyle, ülkemizden hayvan ürünlerinin ithalini ve transit geçişini Bulgaristan, Romanya, Azerbaycan diğer Türk Cumhuriyetleri'nin 1998 yılında birkaç ay yasaklamış olmalarına rağmen, tavuk eti ihracatı, beklenilenin üzerinde gerçekleşmiştir.

Çizelge 12. 1997 ve 1998 yıllarında çeşitli ülkelere ihraç edilen beyaz et miktar ve değerleri*

Ülkeler	Miktar (ton)		Satış Değeri (dolar)		Birim Değer Ortalaması (dolar/ton)	
	1997	1998	1997	1998	1997	1998
Çin Halk Cumhuriyeti	4441.9	5147.2	2501240	2034860	563	395
Hong Kong	1858.8	1853.0	681626	784706	367	423
Azerbaycan-Nahcivan	1393.6	3342.5	2283971	5429380	1639	1624
Romanya	1342.9	1365.2	2031670	1650084	1513	1209
Özbekistan	645.9	150.8	1294891	250390	2005	1661
Bulgaristan	451.9	11.9	619344	15977	1371	1343
KKTC	265.2	244.7	296115	429020	1117	1753
Ukrayna	139.8	74.9	103225	148856	739	1986
Gürcistan	95.4	0.069	140739	138	1476	2000
Makedonya	92.3	10.0	70278	18500	761	1850
Rusya Federasyonu	59.0	-	77160	-	1308	-
Antalya Serbest Bölgesi	52.0	-	79752	-	1531	-
Bosna Hersek	40.0	-	45787	-	1145	-
Türkmenistan	34.2	-	61305	-	1792	-
İsviçre	19.2	67.4	42240	133974	2200	1958
Atatürk Hava Limanı Serbest Bölgesi	16.8	124.7	28930	195242	1724	1565
Macaristan	0.1	-	144	-	1469	-
Diğer Ülkeler	63.0	68.8	86980	54064	1380	786
Genel Toplam	11012.0	12461.1	10445397	11145191	949	894
Tavuk Ayakları Toplamı	6300.7	7000.2	3182866	2819566	505	403
Bütün-Parça Kanatlı ve Diğer Sakatat Toplamı	4711.3	5460.9	7362531	8325625	1542	1525

Kaynak: DİE, İGEME kayıtları, 1999.

*: 1996 yılından başlayarak, sürekli artmaya devam eden (Çin ve Hong Kong'a yapılan) tavuk ayağı ihracatı, kanatlı eti ihracat toplamı içinde %58'lik bir pay almaktadır.

Türkiye'den 1997 ve 1998 yıllarında, cinslerine göre yapılan kanatlı eti ve sakatat ihracatı, gümrük tarifesi istatistik pozisyon numaralarına göre Ek Çizelge 17'de verilmiştir. Bu da, Türkiye piliç eti dış satımında, dondurulmuş formun büyük önem taşıdığını göstermektedir.

Beyaz et ihracatımızda, Çin ve Hong Kong ilk sıralarda yer almaktadır. Ayrıca bölgesel olarak beyaz et ihracatımızda Karadeniz ülkeleri, Azerbaycan,

KKTC ve Orta Doğu ülkeleri, önemli bir yer oluşturmaktadırlar. Son yıllarda yapılan dış alım ise, daha çok sakatat ve hindi etini kapsamaktadır (Eraktan et al., 1999).

Kanatlı hayvan yetiştiricilerinin ürünlerini değerlendirebilmesi, üretimde artışın sağlanması ve dış satımı teşvik amacıyla, kümes hayvanları etleri ile yumurta dış satımında 31.7.1997 tarihinden itibaren yürürlüğe giren "ihracat iadesi" uygulaması başlatılmıştır. 1998 yılı sonu itibariyle, kümes hayvanları ihracatında, ton başına 202 dolar, yumurta ihracatında da 1000 adet yumurta için, 7 dolar ihracat teşviği uygulanmaktadır. Ayrıca, yine sektörü teşvik etmek amacıyla, Tarım Bakanlığı görüşleri doğrultusunda 8.8.1997 tarihinden itibaren indirimli elektrik aboneliği ile yetiştiricilere olanaklar sağlanmıştır. 25.12.1997 tarihinden itibaren, Elektrik Tarifeleri Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikle de, yetiştiriciler için indirimli elektrik enerjisi uygulamasına geçilmiştir (Anonim, 1998/c).

İmzalamış olduğumuz Serbest Ticaret Anlaşmaları vb sebebi ile, çeşitli ülkeler tarafından Türkiye'ye tanınan tavizler de bulunmaktadır (Ek Çizelge 18). Bu ve benzeri teşvik ve destekleme sistemleri, Avrupa Birliği'ne tam üyelik süreci ve Dünya Ticaret Örgütü'nün belirlemiş olduğu kurallara uygun olarak yapılmalıdır. Bu konular sonraki bölümlerde incelenecektir.

Türkiye'de kırmızı et fiyatlarının sürekli artışı yanında, tüketici gelirlerinin (satın alma gücünün) enflasyon etkisiyle düşmesi, hayvansal protein açığının büyümesine neden olmaktadır. Tavuk ürünleri, bu noktada tercih sebebi olarak gözüktüğü de, tavukçuluk sektöründeki yüksek maliyetler, tavuk eti/kırmızı et fiyat oranının, 1/2'den aşağıya düşmesini engellemektedir. Gelişmiş ülkelerde bu oran, 1/3 veya 1/4 civarındadır. Tavuk eti tüketiminde, fiyat faktörünün etkisi %20 civarında olduğu belirtilmektedir (Yalçın et al., 1993).

Tavuk eti satışlarının %75'ini bütün tavuk, %25'ini parça tavuk eti oluşturmaktadır. Parça tavuk eti satışının %73'ü but-göğüs, %11'i taşlık, %6'sı boyun, %6'sı kanat, %4'ü fileto şeklinde sıralanmaktadır. Parça tavuk eti üretimi sırasında ortaya çıkan fire, malzeme ve işçilik gibi ek giderlerin fiyatı arttırması nedeniyle, gövde tavuk eti üretimi parça tavuktan fazladır. Ancak parça et üretim ve tüketimi giderek artış göstermektedir. Tüketicilerin tavuk etlerini donmuş olarak

değil, taze olarak satın alma eğiliminde oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca parça tavuk eti pazarlamasının, kesimhanelerin karlılığını %1.3 oranında arttırdığı hesaplanmıştır (Yalçın et al., 1993).

Türkiye'de tavuk eti pazarlama kanalı içinde aracı sayısı oldukça fazladır. Tüketicilerin 1 kg canlı piliç için ödediği tutarın, ancak %63.73'ünün karkas maliyeti olarak yetiştiriciye giderken, %22.4'ünün bayi ve market karı olarak aracıya gittiği ifade edilmektedir (Güneş ve Albayrak, 1997).

İşletmelerde pazara sunulan tavuk eti, işlenmemiş, işlenmiş ve hemen tüketilecek tavuk eti olarak üç şekilde hazırlanmaktadır. İşlenmemiş tavuk etleri (üretimin %92-95 kadarı), yemeklik (%90-95) ve grillden (%5-10) oluşur. Cut-up ürünleri (parçalanmış) (%5-8); göğüs (kemikli), but (kemikli), kanat, boyun, karaciğer, taşlık, biftek, bonfile, baget ve şinitzelden oluşmaktadır. İşlenmiş tavuk ürünleri ise (tüm üretimdeki payı %1'den az), tavuğun kıyması, köftesi (pati), salamı, sosisi, rosto, kutu konserve, a-la-king, tavuk ançüez, tavuk eti suyu, dondurulmuş tavuk göğsü, yakitori, pastırma, çorbalık tavuk unu ve sucuğudur (Gürer, 1993). Piliç etinin, döner kebab olarak tüketiminin artışı ile, salam, sosis ve kızartılmış ürünlere işlenmesi, fast food adı verilen hazır gıda tüketiminin arttığının bir göstergesidir.

Gerek iç tüketimin artırılması, gerekse dış pazarlarda rekabet üstünlüğünün sağlanması açısından maliyetlerin minimize edilmesi büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde tavuk eti ve yumurta üretim maliyetinin yüksek olmasının en önemli sebebi, yem maliyetlerinin yüksekliğidir. Etlik piliç ve yumurta tavukçuluğunda kullanılan standart yem rasyonlarını oluşturan girdiler, büyük oranda ithalat yoluyla dış ülkelerden sağlanmaktadır. Üretim maliyetinin %70'ini yem bedeli oluşturmaktadır (Anonim, 1998/a; Anonim, 1999/k). Yem hammaddeleri içinde bulunan soya, mısır, balık unu ve premiksler büyük oranda ithalat yoluyla temin edilmektedir. Yem Sanayicileri Birliği tahminlerine göre, kanatlı yemlerinde bulunan ithal hammadde oranı, bazen %85'lere çıkmaktadır. İthal hammadde kullanım oranı, bir yıllık ortalama değer olarak broiler yeminde %70, yumurta yeminde %50 oranlarıyla ifade etmek mümkündür. Bu sebeple, ülkemizde ve dünya genelinde

araştırmacılar, yem giderlerini aşağıya çekebilmenin yollarını aramaktadırlar (Bogavac et al., 1994; Hooge, 1995; Kitsopanidis et al., 1995).

Sonuç olarak, yıllık 12 bin ton civarında gerçekleştirilen beyaz et ihracatından, Türkiye 11 milyon dolar gelir sağlamaktadır. Bunun %25-30'u tavuk ayakları, geriye kalan %70-75'i de bütün - parça, kanatlı ve diğer sakatat toplamından oluşmaktadır (Anonim, 1999/c; Anonim, 1999/d). İthalat yok denecek kadar azdır. Dünya beyaz et ihracatındaki payımız ise ancak %0.1 civarındadır (Gordon, 1997). İhracat imkanlarının artırılması için, yem vb girdi maliyetlerinin minimize edilmesi, Avrupa Birliği ve Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmalarıyla uyumlu, çeşitli destek sistemlerinin harekete geçirilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir. Orta Doğu, Doğu Avrupa ve AB pazarları, beyaz et sektörünün geneli için (etlik piliç, hindi, ördek vb) irdelenmesi gereken potansiyel pazarlar olarak görülmektedir. Ancak, beyaz et sektörü gibi yoğun rekabet koşullarının geçerli olduğu dünya piyasalarında söz sahibi olabilmek, yıllık beyaz et ihracat değerini 30-35 milyon dolar düzeylerine çıkarabilmek için, en düşük maliyetle, yüksek miktarda, kaliteli, çevreye ve insan sağlığına olan zararı en düşük olan ürünlerin üretilmesi gerekmektedir.

6. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

6.1. Araştırma Yöresinde Etlik Piliç İşletmelerinin Ekonomik

Analizi

6.1.1. İncelenen Etlik Piliç İşletmelerinin Ekonomik Yapısı

Bu bölümde, seçilmiş bir grup işletme ile çalışılarak Aydın ili etlik piliç işletmelerinin sermaye yapısı ve söz konusu üretim faaliyetine ilişkin, yıllık faaliyet sonuçlarının, yapılan analizler sonucunda ortaya konması amaçlanmıştır. Çalışmada , ilk olarak işletme, işletmeci ve üretim faaliyetinde çalışan işgücü hakkında genel bilgiler verildikten sonra, işletmelerin bu faaliyete ilişkin sermaye durumları, sermayenin fonksiyonlarına göre dağılımı dikkate alınarak, irdelenmiş ve son üretim dönemine ilişkin faaliyet sonuçları tartışılmıştır.

İncelenen işletmelerin genel özellikleri

İncelenen işletmelerin tamamı, broiler üretimine yöneliktir. Kapasitesi, 2000-7000 adet/devre arasında olan birinci grup işletmelerin, %80'i 1990 ve sonrasında, geriye kalan %20'sinin ise, 1999 yılı öncesinde kurulduğu tespit edilmiştir. Kapasitesi, 7001-12000 adet/devre olan ikinci grup işletmelerde, 1990 yılı sonrası kurulan işletmelerin oranı %50, üçüncü grup işletmelerde ise, aynı oran %28.57'dir. İşletmelerin büyük bir çoğunluğunun, 1985-1994 döneminde kurulmuş olmasında (işletmeler toplamının %73.33'ü), o dönemde uygulanan Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu ve DPT tarafından yürürlüğe konulan destekleme uygulamalarının katkıları büyüktür.

İşletmelerin tamamı, yol kenarında ve yerleşim yerine, en fazla 20 km uzaklıkta bulunmaktadır. İşletmeler, Aydın-Nazilli-Denizli, Aydın-Söke, Aydın-Koçarlı, Koçarlı-Yenipazar, Söke-Yenihisar, Söke-Güllübahçe asfaltları kenarlarında bulunmaktadır.

Kümes sayısı açısından incelendiğinde, ele alınan işletmelerin ortalama kümes sayısı, birinci grup işletmelerde 1.07, ikinci grup işletmelerde 1.50 ve üçüncü grup işletmelerde 3.00 adet olarak belirlenmiştir. İşletmeler genelinde ise, ortalama kümes sayısı 1.63'dür. İşletmelerin 28 adedi işletme sahibinin kendi mülkü olup, sadece 2 adedi kiracılık ile işletmeyi yönetmektedir. İşletmecilerin biri, 150 milyon TL/yıl, diğeri ise 600 milyon TL/yıl kira ücreti ödemektedir.

Birinci ve ikinci grup işletmelerde sadece birer işletme projeli olarak (1986 ve 1988) tesis edilmiştir. Büyük ölçekli üçüncü grup işletmelerin ise, 6 adedi (%85.71'i), Ziraat Bankası kredilerinden yararlanarak, işletmelerini projeli olarak tesis etmişlerdir.

Analiz edilen 30 işletmeden, sadece 2'si serbest olarak çalışmakta olup, geriye kalan 28 adedi ise, entegre firmalar ile sözleşmeli olarak üretimlerini sürdürmektedirler. Gruplar olarak belirtilirse; birinci gruptaki 15 işletmeden 14'ü sözleşmeli, 1 adedi serbest, ikinci gruptaki işletmelerin tamamı sözleşmeli (8 işletme), üçüncü gruptaki işletmelerin de, 6'sı sözleşmeli, 1'i serbest olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Yöredeki, etlik piliç işletmeleri toplamının (69 işletmenin tamamının), %73.91'inin kapasitesi 10 bin adet/devreye eşit ya da altındadır. Bu işletmeler de, ilçeler itibariyle kümelenmiş durumdadır. İşletmelerin %49.28'i Buharkent ilçesinde, %10.15'i Kuyucak ilçesinde, %8.70'i de, Aydın ilinin Merkez ilçesinde bulunmaktadır. Bu üç bölgedeki işletmeler toplamı, Aydın bölgesinde bulunan işletmeler toplamının, %68.13'ünü oluşturmaktadır.

İşletmeciler ile ilgili bilgiler

Üretimde bulunabilmek için, gerekli üretim faktörlerinden ikisi, emek (işgücü) ve müteşebbistir. Söz konusu üretim faktörleri, doğrudan insan varlığı ile ilgili olup, sosyal ve ekonomik yönü olan bir varlıktır (Erkuş, 1979). İncelenen işletmelerden, büyük ölçekli olan üçüncü grup işletmelerde, biri hariç, tüm işletme sahiplerinin (müteşebbis), etlik piliç yetiştiriciliği ile ilgili olarak, yalnızca yöneticilikle uğraştığı, adale gücü gerektiren üretim işlemlerini, aylıkla tutulan

yabancı işgücünün yerine getirdiği görülmektedir. Ayrıca, bu grupta yer alan işletme sahiplerinin, mülk arazilerinin geniş olduğu, bundan dolayı tarım sektörünün çeşitli faaliyet kollarını da yapmakla beraber, diğer serbest meslek gruplarında, faaliyet gösterenler de bulunmaktadır (petrol istasyonu işletmeciliği, mühendislik-inşaat işleri vb faaliyetler). İkinci grup işletmelerde ise, sadece 3 işletme sahibinin yöneticilik yapıp, daimi işçi çalıştırdığı, diğer 5 işletme sahibinin ise, hem yöneticilik, hem de adale gücü gerektiren üretim işlemlerini yaptığı belirlenmiştir. Daha küçük ölçekli olan birinci grup işletmelerde ise, sadece 2 işletme sahibinin yöneticilik yaptığı, diğer 13 işletmenin ise, hem yönetici olarak, hem de adale gücü ile üretim faaliyetlerine katıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerden, sadece ikinci grupta bulunan bir işletme sahibinin bayan olduğu, gerisinin ise erkek olduğu belirlenmiştir.

Çizelge 13. İncelenen işletmelerde işletme yöneticisinin yaş ve eğitim durumu, yetiştiricilik tecrübesi (yıl)

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	İşletmecinin Yaşı	İşletmecinin Eğitimi (yıl)	Yetiştiricilik Tecrübesi (yıl)
1. Grup	2000-7000	38.40	7.07	4.47
2. Grup	7001-12000	42.38	6.00	7.88
3. Grup	12001+	44.57	9.29	10.86
Genel Ortalama		40.90	7.13	6.87

işletmecilerin yaşı, kapasite gruplarına göre, 38-45 yaş arasında değişmektedir (Çizelge 13). İşletmelerin kapasiteleri büyüdükçe, işletmeci yaşlarının arttığı görülmektedir. Gruplara göre, eğitim durumu incelendiğinde, eğitim süresinin 7.07-9.29 yıl arasında değiştiği, ortalama 7.13 yıl olduğu belirlenmiştir. Bir değerlendirme yapıldığında, işletme sahiplerinin, eğitim düzeylerinin genellikle orta-lise seviyesinde olduğu ortaya çıkmaktadır. İşletme kapasitesi arttıkça, işletmeci eğitim seviyesinin de yükseldiği tespit edilmiştir.

İşgücü kullanım durumu

Araştırma yöresindeki işletmelerde, mevcut aile işgücünün kullanımı, yaş ve cinsiyete göre dağılımı, kapasite grupları itibariyle incelenmiş ve değerlendirme sonuçları Çizelge 14'de verilmiştir. Burada, aile işgücü kullanımı, etlik piliç

yetiştiriciliğinde, bir yılda harcanan işgücünü göstermekte olup, diğer bir ifade ile tüm devrelerde harcanan işgücü toplamalarını ortaya koymaktadır.

Çizelge 14. Aile işgücü kullanım durumu (gün/yıl)

İşletme Gruplar	7-14 Yaş Erkek ve Kadın		15-49 Yaş Erkek		15-49 Yaş Kadın		50+Yaş Erkek		50+ Yaş Kadın		Toplam İşgücü	
	EİB	%	EİB	%	EİB	%	EİB	%	EİB	%	EİB	%
1. Grup	40.00	7.02	260.0	45.61	225.0	39.47	25.00	4.39	20.00	3.51	570.00	100.00
2. Grup	37.50	7.69	187.5	38.46	84.38	17.31	140.63	28.85	37.50	7.69	487.51	100.00
3. Grup	64.29	12.77	214.29	42.55	64.29	12.77	96.43	19.14	64.29	12.77	503.59	100.00
Ortalama	45.00	8.53	230.0	43.60	150.0	28.46	67.50	12.79	35.00	6.64	527.50	100.00

Aile bireylerinden, 15-49 yaş grubunda yer alan erkeklerin, aynı yaş grubundaki kadınlar, 50 ve üzeri yaş grubundaki erkek ve kadınlara göre, işletmede daha fazla çalıştıkları tespit edilmiştir. Genel ortalamaya göre, aile işgücünün, %8.53'ünü 7-14 yaş erkek ve kadın işgücü, %43.60'ını 15-49 yaş erkek işgücü, %28.46'sını 15-49 yaş kadın işgücü, %12.79'unu 50 ve üzeri yaş erkek işgücü, %6.64'ünü ise, 50 ve üzeri yaş kadın işgücü oluşturmaktadır.

Dışarıdan tutulan ücretli işgücünün ise, tamamına yakınının, daimi işgücünden (bakıcıdan) oluştuğu belirlenmiştir. Özellikle üçüncü grup işletmelerde, daimi işgücü kullanımı yoğunluk kazanmaktadır (Çizelge 15).

Çizelge 15. Daimi işgücü kullanım durumu

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	Toplam İşletme Sayısı (2)	Daimi İşçi Çalıştıran İşletme Sayısı (1)	Oran (%) (1/2)
1. Grup	2000-7000	15	2	13.33
2. Grup	7001-12000	8	3	37.50
3. Grup	12001 ve üzeri	7	6	85.71
Toplam		30	11	36.67

Çizelgeden görüleceği üzere, işletme kapasitesi arttıkça, daimi işgücü kullanım oranı artmakta, üçüncü grup işletmelerin %85.71'i daimi işgücü çalıştırmaktadır.

Her grupta geçici işgücü sağlandığı ve geçici işgücünün tamamının, etlik piliçlerin devre sonlarında, kesimhaneye gönderilmesi için, hayvan sarma (yükleme) işleminde kullanıldığı, az bir oranda da, sözleşmeciler firmadan gelen yemlerin, işletmeye indirilmesi ve taşınması işleminde kullanıldığı belirlenmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde, küçük ve orta ölçekli işletmelerde, üretimde aile işgücünün kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

Arazi varlığı ve tasarruf durumu

İncelenen işletmelerin arazi varlığı ve tasarruf durumu, aşağıda belirtilmiştir (Çizelge 16).

Çizelge 16. İncelenen işletmelerde arazi varlığı (daa)

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	İşletme Arazisi (daa)
1. Grup	2000-7000	13.67
2. Grup	7001-12000	2.50
3. Grup	12001 +	17.86
Ortalama		13.03

Araştırma kapsamında bulunan işletmelerin (işletme arazisi haricinde), %43.33'ü (13 adet) topraksız olup, %56.67'sinin (17 adet) toprağa sahip olduğu belirlenmiştir. Genel ortalamaya göre işletmeler, 13.03 dekar araziye sahiptirler (Çizelge 11). 17.86 dekar arazi varlığı ile, üçüncü grupta bulunan işletmeler, en geniş arazi varlığına sahiptirler.

6.1.2. İşletmelerin Sermaye Yapıları ve Diğer Teknik

Özellikleri

Üretimde, tabiat ve emekten sonra, önemli bir faktör de, sermayedir. Tabiat ve emeği bir araya getirerek, üretimde bulunmak imkan dahilinde olsa bile, günümüzde yoğun üretimi gerçekleştirebilmek için, belli miktarda sermayenin varlığına gereksinim duyulmaktadır (Erkuş et al., 1996).

Etlik piliç yetiştiriciliği faaliyetinde, diğer hayvancılık dallarında olduğu gibi, gerek üretim şekli ve gerekse teknolojik gelişme sayesinde, sermayeyi oluşturan

unsurların nitelik ve nicelikleri büyük önem taşımaktadır. Tavukçuluk işletmelerinde aktif; toprak varlığı, bina varlığı, alet-makine varlığı, hayvan varlığı ve ambar varlığı toplamından oluşmaktadır (Saner, 1999). Tüm bu sermaye kalemleri, işletmenin Kasım 1999 itibariyle, devre başlangıcındaki değerleriyle ortaya konulmuştur (Çizelge 17 ve 18).

Ülkemizde, sözleşmeli olarak faaliyette bulunan etlik piliç işletmelerinde, hayvan varlığı (civciv varlığı) ve ambar varlığı (yem ve aşı varlığı) tamamen sözleşme yaptıkları firmaya ait olduğundan, pasif altında kiralanmış varlıklar şeklinde gösterilmektedir (Saner, 1999). Bundan dolayı, çalışmada üç grupta bulunan 28 adet işletmenin, sözleşmeli üretim yapmaları nedeniyle, bu işletmelerde hayvan varlığı (civciv varlığı) ve ambar varlığı (yem ve aşı varlığı), tamamen sözleşme yaptıkları firmaya ait olduğundan, pasif altında kiralanmış varlıklar şeklinde gösterilmiştir. Serbest olarak faaliyette bulunan 2 işletme sahibinin ise, yem, aşı ve civcivi, daima aynı firmadan aldıkları, bunun sonucunda her ne kadar sözleşmeli olarak çalışmasalar da, işletmecilerin, yem, aşı ve civciv giderlerini, devre sonunda, hayvanları sattıktan sonra ödediklerini beyan ettikleri için, bu işletmeler de, sözleşmeli çalışan işletme grupları içerisinde değerlendirilmiştir. Sözleşmeli üretimin esası da, bu ilkeye dayanmaktadır. Devre başında, firma, işletmecilere yem, aşı ve civciv temin etse de, devre sonunda, işletmecinin sağlamış olduğu canlı ağırlık performansına, yem kullanım etkinliğine göre, işletmeciye verilecek prim ücretleri, bu giderler düşülerek hesaplanmaktadır.

Yukarıdaki koşulları içeren benzer durum, kiralanın kümesler için de söz konusudur (Saner, 1999).

Çizelge 17 ve 18 'de görüleceği üzere, birinci gruptaki işletmelerde, aktifin önemli kısmını, %37.29 ile toprak varlığı oluştururken, bunu %32.28 ile bina varlığı izlemektedir. Fakat, ikinci ve üçüncü grup işletmelerde, aktifin önemli kısmını sırasıyla, %53.62, %41.78 ile bina varlığı almaktadır. Bu gruptaki işletmeler, daha modern kümeslere sahiptirler.

Çizelge 17. İncelenen işletmelerde sermaye yapısı (milyon TL)

Sermaye Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
Toprak Varlığı	7793.33	1500.00	8142.86	6196.67
Bina Varlığı	6747.67	14848.87	34299.46	15336.74
Alet-Makine Varlığı	2622.38	4485.87	20564.25	7305.53
Ambar Varlığı	2873.65	5294.09	14501.82	6232.34
Hayvan Varlığı	8763.67	1567.19	4578.21	1918.00
Aktif Toplamı	20900.70	27695.23	82086.60	36989.28
Özsermaye	17043.38	19731.45	58078.00	27334.94
Borçlar	110.00	1027.50	4928.57	1479.00
Kira ile Tutulan Kümes Değeri	10.00	75.00	-	25.00
Ambar Varlığı *	2873.65	5294.09	14501.82	6232.34
Hayvan Varlığı*	863.67	1567.19	4578.21	1918.00
Pasif Toplamı	20900.70	27695.23	82086.60	36989.28

*:Buradaki ambar (yem ve aşı) varlığı ve hayvan (civciv) varlığı, her devre sonunda, randıman esasına göre, bedeli üretici tarafından karşılanmak üzere, her devre başında sözleşmeci firma tarafından verildiği için pasifte gösterilmiştir.

Çizelge 18. İncelenen işletmelerde sermaye unsurlarının dağılımı (%)

Sermaye Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
Toprak Varlığı	37.29	5.42	9.92	16.75
Bina Varlığı	32.28	53.62	41.78	41.46
Alet-Makine Varlığı	12.55	16.19	25.05	19.75
Ambar Varlığı	13.75	19.12	17.67	16.85
Hayvan Varlığı	4.13	5.66	5.58	5.19
Aktif Toplamı	100.00	100.00	100.00	100.00
Özsermaye	81.54	71.24	70.75	73.90
Borçlar	0.53	3.71	6.00	4.00
Kira ile Tutulan Kümes Değeri	0.05	0.27	-	0.06
Ambar Varlığı	13.75	19.12	17.67	16.85
Hayvan Varlığı	4.13	5.66	5.58	5.19
Pasif Toplamı	100.00	100.00	100.00	100.00

Genel ortalamaya göre, işletmelerin özsermaye oranlarının yüksek olduğu dikkati çekmektedir. İşletme kapasitesi arttıkça, özsermaye oranının azalmaya başladığı, fakat borçlanma oranının ise belirgin bir artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Etlik piliç başına düşen sermaye unsurları da, Çizelge 19'da verilmiştir.

İşletmeler ortalaması itibarıyla, hayvan başına düşen 1 milyon 310 bin TL ile bina varlığı, toplam aktif içerisinde ilk sırada bulunurken, onu sırasıyla alet-makine varlığı ve ambar varlığı izlemektedir. Toplam pasif içerisinde de, hayvan başına

düşen 2 milyon 336 bin TL ile özsermaye ilk sırada yer alırken, onu sırasıyla ambar varlığı ve hayvan varlığı izlemektedir.

Çizelge 19. İncelenen işletmelerde sermaye unsurlarının hayvan başına düşen miktarı
(1000 TL)

Sermaye Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
Toprak Varlığı	1425.61	154.84	297.65	529.63
Bina Varlığı	1234.33	1532.79	1253.77	1310.83
Alet-Makine Varlığı	479.70	462.98	751.70	624.40
Ambar Varlığı	525.67	546.49	530.09	532.68
Hayvan Varlığı	157.99	161.77	167.35	163.93
Toplam Aktif	3823.30	2858.87	3000.56	3161.47
Özsermaye	3117.70	2036.79	2122.96	2336.32
Borçlar	20.12	106.07	180.16	126.41
Kira ile Tutulan Kümes Değeri	1.82	7.75	-	2.13
Ambar Varlığı	525.67	546.49	530.09	532.68
Hayvan Varlığı	157.99	161.77	167.35	163.93
Toplam Pasif	3823.30	2858.87	3000.56	3161.47

Aktif sermaye

Aktif sermaye, çiftlik ve işletme sermayesinden oluşmaktadır (Bayaner, 1999). İncelenen işletmelerde, çiftlik sermayesi unsurları arasında, sadece toprak ve bina varlığı yer almakta, işletme sermayesi içinde ise, alet-makine, ambar ve hayvan varlığı bulunmaktadır (Saner, 1999). Bu bölümde, sırasıyla her bir sermaye grubu, alt başlıklar altında incelenmiştir.

Toprak varlığı

Toprak varlığı, toplam aktif içerisinde önemli bir bölümü oluşturmaktadır (Çizelge 17, 18). Üçüncü grupta bulunan işletmeler, 8 milyar 142 milyon TL ile, en yüksek toprak varlığına sahip olup, onu sırasıyla birinci ve ikinci grup işletmeler izlemektedir. İşletmeler ortalaması olarak, toprak varlığı, toplam aktifin %16.75'ini oluştururken, birinci grup işletmelerde bu oran %37.29, ikinci grup işletmelerde %9.92'dir.

İşletmeciler, sahip oldukları topraklar üzerinde, genellikle, kendi aile ihtiyaçlarını gidermeye yönelik, bahçe ziraatı ve özellikle sebzecilik üretim

faaliyetinde bulunmaktadır. Çok az bir oranda da, yem bitkileri yetiştiriciliği ve meyvecilik yapılmaktadır.

Bina varlığı

İncelenen işletmelerde, bina varlığının tamamına yakını kümes varlığından oluşmaktadır (Çizelge 20). Bakıcılar, yemler ve diğer araç ve ekipmanlar, kümese bitişik olan depo konumundaki bölmelerde bulunmakta ve barınmaktadırlar. Ayrıca, bina varlığı içinde, az oranda da olsa, silolar, kesimhane ve soğuk hava deposu binaları da bulunmaktadır.

Çizelge 20. İncelenen işletmelerde bina varlığı (milyon TL) ve dağılımı (%)

Bina Sermayesi Unsurları	İşletme Büyüklük Grupları (kümes kapasitesi)							
	2000-7000		7001-12000		12001 +		İşletmeler Ortalaması	
	Değer (milyon TL)	Oran (%)	Değer (milyon TL)	Oran (%)	Değer (milyon TL)	Oran (%)	Değer (milyon TL)	Oran (%)
Kümes	6275.00	93.00	13558.25	91.31	27810.00	81.08	13242.03	86.34
Depo	472.67	7.00	370.31	2.49	375.18	1.09	422.63	2.76
Soğuk Hava Deposu	-	-	453.13	3.05	1321.43	3.85	429.17	2.80
Kesimhane	-	-	229.69	1.55	700.00	2.04	224.58	1.46
Silo	-	-	237.49	1.60	4092.85	11.94	1018.33	6.64
Toplam	6747.67	100.00	14848.87	100.00	34299.46	100.00	15336.74	100.00

İşletmelerde kapasite arttıkça, bina varlığı içindeki kümes varlığı düşmektedir (Çizelge 20). Bu oran, birinci grupta %93.00 iken, üçüncü grupta %81.08'e kadar düşmüştür. Üçüncü grup işletmelerde, silo varlığı, bina varlığı içinde, %11.94 gibi önemli bir oranı oluşturmaktadır. Bu durum, kapasite arttıkça, silo kullanım eğiliminin artmakta olduğunu göstermektedir. Soğuk hava deposu ve kesimhane varlığı, bina varlığı içinde, genel olarak, sırasıyla %2.80 ve %1.46 gibi düşük oranlardadır. Zaten, işletmelerin sadece birisinde, soğuk hava deposu ve kesimhane aktif olarak çalışmaktadır. Diğer soğuk hava depoları ve kesimhaneler, işletmelerin geçmiş yıllarda, serbest olarak çalıştıkları dönemlerde tesis edilmiş ve kullanılmışlardır. Sözleşmeli üretim modeline geçildikten sonra, bu araç ve ekipmanlar kullanılmayarak, atıl durumda beklemektedirler.

İşletme kapasitesi arttıkça, işletme büyüklüğünün arttığı görülmektedir (Çizelge 21). Birinci grup işletmelerde, ortalama işletme büyüklüğü 424.33 m² iken, üçüncü grup işletmelerde 2013.43 m²'dir. İşletmeler ortalaması toplam işletme büyüklüğü, 909.30 m² olup, bunun içerisinde en büyük değeri 874.63 m² ile kümes alanı oluşturmaktadır.

Çizelge 21. İncelenen işletmelerde bina varlığını oluşturan birimlerin ortalama alanı (m²)

Bina Varlığı Unsurları	İşletme Büyüklük Grupları (kümes kapasitesi)			
	2000-7000	7001-12000	12001 +	İşletmeler Ortalaması
Kümes	391.00	817.50	1976.29	874.63
Depo	33.33	22.50	20.00	27.33
Soğuk Hava Deposu	-	6.25	8.57	3.67
Kesimhane	-	6.25	8.57	3.67
Silo*	-	-	-	-
Toplam	424.33	852.50	2013.43	909.30

*: Silonun kapladığı alan üreticiler tarafından bilinemediği için, taşıma hacmi (kapasite birimi olarak) dikkate alınmıştır. Silo büyüklük birimi, tonaj olarak belirtilmiştir. Birinci grup işletmelerde silo yoktur. İkinci ve üçüncü grup işletmelerde, ortalama silo büyüklüğü, sırasıyla, 1.75 ton ve 33.86 tondur.

İşletme sermayesi

İşletmelerde sabit sermaye unsurlarının, verimli ve karlı bir şekilde çalıştırılmasına olanak sağlayan işletme sermayesi, alet-makine sermayesi ile ambar varlığı ve hayvan varlığından oluşmaktadır.

Alet ve makine varlığı

Alet ve makine sermayesi; nakliye aracı, ısıtma cihazı, aydınlatma cihazı, havalandırma cihazı, yemlikler, suluklar, jeneratör, sırt pompası, motopomp ve diğer araç-gereçlerden (el arabası, traktör, pülverizatör, vb) oluşmaktadır.

Gruplar itibariyle; nakliye aracı, jeneratör, suluklar, yemlikler, ısıtma cihazı, havalandırma cihazı ve diğer araç-gereçler, alet ve makine sermayesi içerisinde, yüksek değerlere sahiptirler. Birinci ve ikinci grup işletmelerde, nakliye aracı, toplam alet ve makine sermayesi içerisinde, sırasıyla %38.87 ve %73.93 gibi değerler ile, ilk sırada yer almaktadır. Üçüncü grup işletmelerde, ilk sırayı %33.38 ile jeneratör

alırken, onun arkasından sırasıyla, nakliye aracı (%18.51), suluklar (%13.27), diğer araç-gereçler (%12.13), yemlikler (%8.42) gelmektedir. Kapasite arttıkça, yemlik ve suluklarda, otomatik cihazlar ve jeneratörün kullanım oranı artmaktadır. İşletmeler ortalamasında ise, %31.24'lük pay ile nakliye aracı ilk sırada bulunurken, bunu sırasıyla, jeneratör (%23.64), diğer araç-gereçler (%11.02), suluklar (%9.40), yemlikler (%7.67) izlemektedir.

Çizelge 22. İncelenen işletmelerde alet - makine sermayesi (milyon TL) ve dağılımı (%)

Alet ve Makine Sermayesi	İşletme Büyüklük Grupları (kümes kapasitesi)							
	2000-7000		7001-12000		12001 +		İşletmeler Ortalaması	
	Değer (milyon TL)	Oran (%)	Değer (milyon TL)	Oran (%)	Değer (milyon TL)	Oran (%)	Değer (milyon TL)	Oran (%)
Nakliye Aracı	1019.33	38.87	3315.63	73.93	3806.25	18.51	2281.96	31.24
Isıtma Cihazı	291.63	11.12	239.38	5.34	1434.43	6.98	544.35	7.45
Aydınlatma Cihazı	8.22	0.31	15.13	0.34	39.00	0.19	17.24	0.24
Havalandırma Cihazı	121.20	4.62	176.50	3.94	1047.57	5.09	352.10	4.82
Yemlikler	223.93	8.54	167.75	3.74	1730.88	8.42	560.57	7.67
Suluklar	62.61	2.39	71.13	1.59	2728.68	13.27	686.97	9.40
Jeneratör	150.00	5.72	187.50	4.18	6864.29	33.38	1726.67	23.64
Sırt Pompası	23.63	0.90	52.63	1.17	99.29	0.48	100.45	1.37
Motopomp	208.67	7.96	192.50	4.29	319.71	1.55	230.27	3.15
Diğer Araç-Gereçler	513.16	19.57	66.93	1.48	2494.15	12.13	804.95	11.02
Toplam	2622.38	100.00	4485.08	100.00	20564.25	100.00	7305.53	100.00

Aktifi oluşturan öğelerden, işletme sermayesi içerisinde bulunan hayvan varlığı, sadece civciv varlığından, ambar varlığı da, aşı ve yem varlıklarından oluşmaktadır (Çizelge 17 ve 18). Çizelgelerden görüleceği üzere, genel olarak hayvan varlığı, toplam aktif içerisinde %5.19, ambar varlığı da %16.85'lik bir orana sahiptirler.

Pasif sermaye

İncelenen etlik piliç işletmelerinde, pasif sermaye grubu; özsermaye, borçlar, kira ile tutulan kümes değeri, ambar varlığı ve hayvan varlığından oluşmaktadır.

Özsermaye

İşletmelerin özsermaye ile çalışmaları, oldukça önemli olmasına karşın , genelde bu varlıklar işletme faaliyetlerinin verimli ve rantabl olarak yürütülmesi için, yeterli düzeyde bulunmamaktadır. Sermaye yetersizliği halinde, işletmeler genellikle yabancı kaynaklardan, en uygun olanını seçerek kullanmak durumunda kalmaktadırlar.

Özsermaye oranı, toplam pasif içerisinde, gruplar itibariyle sırasıyla, %81.54, %71.24 ve %70.75 gibi önemli oranlara sahiptirler (Çizelge 18). Buradan, işletme kapasitesi arttıkça, özsermaye oranının azaldığı, borçlanma oranının arttığı söylenebilir. Nitekim, etlik piliç yetiştiriciliği konusunda yapılmış çalışmalarda özsermaye oranı, %49.81 - 98.22 arasında (Saner, 1999), yumurta tavukçuluğu konusunda yapılmış çalışmalarda %87.92 - 95.13 (Çıkın, 1982; Kurtaslan, 1997; Bayaner, 1999), süt sığırcılığında %93.66 - 98.95 arasında ve sığır besiciliğinde ise, %84.50 - 90.60 arasında (Kıral, 1993; Gündoğmuş, 1993) değiştiği tespit edilmiştir.

Borçlar (yabancı sermaye)

Araştırmaya konu olan işletmelerde, borçların önemli kısmını TC Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri'ne olan borçlar, sözleşmeciler firmalara, şahıslara olan borçlar oluşturmaktadır. Bankalar ve TTK şubelerinden alınan borçlar, genellikle 1 yıl vadeli. Fakat, özellikle son 1-2 yıldan beri, dünya ekonomisi ve dolayısıyla ülkemizde meydana gelen ekonomik krizler, bunun sonucu olarak uygulanmakta olan istikrar paketlerinin sonucu olarak, etlik piliç ve yumurta tavukçuluğu sektöründe, önemli problemler oluşmuştur. Bu olumsuz durum da, sözleşmeciler firmalar ve üreticilere yansıdığı için, alınan 1 yıl vadeli krediler ödenememiş, faiz oranları katlanarak, 2-3 yıl vadeli, çok yüksek borç tutarlarına sebep olduğu belirlenmiştir. İşletme grupları itibariyle, toplam pasif içerisinde borçların tutarı, sırasıyla %0.53 - 3.71 ve %6.00 olarak gerçekleşmiştir. Kapasite arttıkça, borçlanma oranının arttığı, işletmenin sermaye gereksiniminin fazlaştığı ortaya çıkmaktadır.

İncelenen işletmelerin diğer teknik özellikleri

İşletme özellikleri, araştırma yöresinde yapılan anketlerle toplanan verilerin değerlendirilmesi ve analizi sonucu elde edilen bulgulara göre çizelgeler halinde özetlenmeye çalışılmıştır.

İşletmelerde kullanılan genotipler

İşletmelerde, Cobb, Ross, Hubbard, Avian ile Arbor Acres genotiplerine rastlanmakla birlikte, yetiştiriciler son dönemlerde ağırlıklı olarak, firmalar tarafından getirilip, kendilerine teslim edilen civcivlerin Cobb ve Ross genotipleri olduğunu belirtmektedirler. Cobb ile Ross genotiplerinin, gerek et verimi ve gerekse et kalitesi yönünden iyi olduğu ve yörede olumlu sonuçlar alındığı ifade edilmektedir.

Altılık (yataklık) kullanımı

Broiler sürüsünün bakım ve idaresinde, önem verilecek en önemli, birkaç husustan birini, yataklık teşkil eder. Sürünün sağlığı, verimi ve dolayısıyla dönem sonu elde edilecek kar, yeterli miktarda ve iyi kalitede yataklığın sağlanmasına ve bakımına bağlıdır (Anonim, 1997/d).

Araştırma yöresinde, etlik piliç yetiştiriciliğinde, ağırlıklı olarak, altıklılık (yataklılık) yer sistemi tercih edilmektedir. Altılık olarak, daha çok yumuşak talaş kullanılmakta, yetiştiriciler bu altılığı dökme ya da 40-50 kg'lık çuvallar içerisinde alma yoluna gitmektedirler. Kümeslerde altılık kullanımının en önemli faydası, ısı izolasyonunu sağlamak ve hayvanın üşmesini önlemek, ortamı ılık ve kuru tutmaktır. Altılığın kullanımı, tercih edilen materyale göre değişmekle beraber, yaz aylarında 5 cm ve kış aylarında 8-10 cm'yi bulmakta, ağaç talaşı kullanılıyorsa, 100 m² alana 550 kg atılmaktadır. Mümkün olduğunca, altılığın, kümesin her tarafına eşit olarak serilmesi gerekmektedir. İhtiyaç duyulan altılık miktarı, yıl içinde yapılan devre sayısına göre, özellikle yaz ve kış devrelerine göre farklılık göstermektedir (Türkoğlu et al., 1997).

Çizelge 23. İncelenen işletmelerde kullanılan altlık miktarı

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	Kullanılan Miktar (kg/m ²)	Kullanılan Miktar (kg/hayvan)
1. Grup	2000-7000	3.51	0.28
2. Grup	7001-12000	3.36	0.24
3. Grup	12001 +	3.01	0.23
Ortalama		3.35	0.26

Hayvan başına ortalama 0.26 kg altlık kullanılırken, gruplar itibariyle bu miktar, 0.23 kg ile 0.28 kg arasında değişmektedir. m²'ye düşen altlık miktarı ise, ortalama 3.35 kg'dır. Gruplara göre, 3.01 kg ile 3.51 kg arasında değişmektedir (Çizelge 23). Özellikle kış aylarına gelen devrelerde, altlık kullanımı daha yüksek iken, yaz aylarında kullanılan miktarın, %30-50 oranında düştüğü, yetiştiricilerce ifade edilmektedir.

Yerleşim sıklığı

Yerleşim sıklığı, kümeste birim alanda bakılan hayvan (civciv) sayısını göstermektedir. Genelde, pencere/peri deli kümeslerde, etlik piliçlerin optimum gelişimi için, birim alana (m²), ortalama 13-14 adet arasında civciv konulması ya da m²'ye ortalama 27 kg canlı ağırlık elde d i lecek şekilde, yerleşim sıklığının ayarlanması gerektiği belirtilmektedir. Özellikle yaz aylarında, m²'ye konulacak piliç miktarı, daha düşük tutulmak suretiyle, tam otomatik modern kümeslerde, m²'ye 16 adet, diğer kümeslerde m²'ye 14 adet piliç yerleştirildiği dikkate alınmaktadır (Altan, 1995; Anonim, 1997/d; Türkoğlu et al., 1997).

İncelenen işletmelerde, m²'ye ortalama, 10.73-15.43 arasında civciv konulduğu, yaz devresinde, sıcakların etkisiyle, bu sayının ortalama 11.00 adede düştüğü, kış aylarında ise, 14.90'a yükseldiği görülmektedir (Çizelge 24).

Çizelge 24. İncelenen işletmelerde m²'ye düşen hayvan sayısı

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	Yaz Devresi (piliç/m ²)	Kış Devresi (piliç/m ²)
1. Grup	2000-7000	10.73	14.67
2. Grup	7001-12000	10.88	14.88
3. Grup	12001 +	11.71	15.43
Ortalama		11.00	14.90

Devreler itibariyle yıllık ölüm oranları

İşletmelerde, hayvan kayıpları, devrelere göre farklılık göstermektedir. Yetiştiriciler genelde, ilk haftadaki kayıplarının, %1-3 dolayında olduğunu, fakat olağanüstü durumlarda bu oranın arttığını ifade etmektedirler. Etlik piliç yetiştiriciliğinde, kuluçkadan meydana gelen bir problem varsa (sarı kese hastalığı), üst solunum yolu ve koli hastalığı ile karşılaşıldığı belirtilmektedir (Bozkurt, 1992).

Sözleşmeli üretim yapan yetiştiriciler, bağlı oldukları firmaların, genelde %6'ya kadar olan kayıpları karşıladığı, %6'nın üzerindeki civciv kayıplarının (eğer yetiştiricinin herhangi bir bakım hatasından kaynaklanıyorsa), kendilerine ait olduğunu belirtmişlerdir. Ancak ölüm, firma hatasından ileri geliyorsa ve %6'nın üzerinde bile olsa, firma tarafından karşılanabilmektedir.

Çizelge 25. İncelenen işletmelerde hayvan ölümleri

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	Yaz Devresi Kayıpları (%)	Kış Devresi Kayıpları (%)
1. Grup	2000-7000	8.80	6.00
2. Grup	7001-12000	10.75	7.38
3. Grup	12001 +	7.14	5.14
Ortalama		8.93	6.17

İncelenen işletmelerde, ortalama ölüm oranının, yazın %8.93, kışın ise %6.17 olduğu belirlenmiştir (Çizelge 25). Özellikle, büyük ölçekli üçüncü grup işletmelerde, ölüm oranının, gerek yaz ve gerekse kış mevsiminde, belirgin bir şekilde azalma gösterdiği görülmektedir.

Etlik piliçlerin kesim yaşı

Genotipe bağlı olarak değişmekle beraber, günümüzde etlik piliçler, 34-42 günde gelişimlerini tamamlayarak, kesim ağırlığına ulaşmaktadırlar (Şenköylü, 1996; Sarıca, 1996). Genotip ile beraber, cinsiyet farklılıkları da, kesim yaşı üzerinde etkili olabilmektedir. Erkek piliçler, dişilere göre daha yüksek gelişme hızına sahiptirler ve daha erken yaşta kesim ağırlığına ulaşmaktadırlar (Erensayın, 1991). Günümüzde tavuk etini işleyebilen veya entegre tesislerle sözleşmeli üretim yapabilen

işletmelerin, 45. günde kesim yaparak daha fazla gelir elde edebilecekleri belirtilmektedir (Konak et al., 1999).

Çizelge 26. İncelenen işletmelerde etlik piliçlerin ortalama kesim yaşı

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	Kesim Yaşı (gün)
1. Grup	2000-7000	41.53
2. Grup	7001-12000	42.00
3. Grup	12001 +	40.86
Ortalama		41.50

İncelenen işletmelerde, ortalama kesim yaşı, 40.86 - 42.00 günleri arasında değişmektedir (Çizelge 26). Sözleşmeli yetiştiriciler, etlik piliçlerin kesim yaşını karar vermede, bağlı oldukları sözleşmecı firmanın söz sahibi olduğunu, firmanın da gerek piyasadaki fiyatlara, gerekse alıcının talep ettiği piliç ağırlığına, cinsiyete ve teslim zamanına bağlı olarak, kesim zamanını belirlediğini ifade etmişlerdir. Bu süre, bazen 39-40 güne düşebildiği gibi, koşullara göre (hayvanın beslenme durumu, iklimsel koşullar, depolama olanaklarının yetersizliği gibi nedenler) 44 günün üzerine de çıkabilmektedir. Benzer durumlar, serbest olarak çalışan iki işletme için de geçerlidir. Bu işletmeler de, piyasadaki talep durumuna, alıcının teslim alma zamanına, istediği kesim ağırlığına ve cinsiyete bağlı olarak, kesim yaşına karar vermektedirler.

Kümesleri aydınlatma durumu

Pencereli veya klasik kümeslerde, broiler yetiştiriciliğinde, sürekli aydınlatma uygulanmaktadır. Bu amaçla, gündüz gün ışığından sonra, geceleyin suni aydınlatma yapılır. Aydınlatma süresi bakımından uygulama, ilk birkaç gün 24 saat aydınlatma, daha sonra 23 saat aydınlık dönemden sonra, 1 saat karanlık dönem şeklindedir. Bu bir saatlik karanlık dönem, ani elektrik kesilmelerinde, civcivleri karanlığa alıştırmak için uygulanmaktadır (Anonim, 1997/d).

İncelenen işletmelerde, kesikli aydınlatma yapılmaktadır. Buradan hareketle, gün batımına doğru, suni aydınlatma yapılırken, gün doğumu ile birlikte, bu aydınlatmaya son verilmektedir. İlk günlerde sürekli aydınlatma uygulanmakta, ancak civcivlerin, herhangi bir elektrik kesintisine karşı korkup, belli bir yere sıkışıp,

ölmelerini önlemek amacıyla, hayvanlar kısa bir süre (yaklaşık 1 saat kadar) karanlığa alıştırılmaktadır. İlk haftadan sonra da yetiştirici, kesikli aydınlatma uygulamasına geçmektedir. Kış ve yaz dönemlerinde, gece ve gündüz saatlerinin değişmesi nedeniyle, elektrikli ek aydınlatma süresi de farklılık göstermektedir. İncelenen işletmelerin, yaz döneminde yaklaşık olarak 9.5-10.5 saat, kış döneminde de 14-16 saat aydınlatma yaptığı belirlenmiştir.

Aydınlatma kaynağı olarak da, büyük oranda elektrikle çalışan flüoresan, az oranda da, ampul kullanılmakta olduğu, özellikle üçüncü grup işletmelerde, jeneratör kullanımının yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir.

Kümesleri ısıtma durumu

Broiler yetiştiriciliğinde, optimum sıcaklık dönem boyunca sağlanması gerekmekte olup, ancak ilk 3-10 günlük civciv döneminde, istenen sıcaklık ihtiyacının karşılanması çok önemlidir. Civcivler daha kümese gelmeden, ısıtıcılar çalıştırılmalı, ilk günlerde civcivleri ısı kaynağına yakın tutabilmek için, civciv muhafaza çemberleri kullanılmalı, ısıtıcıların yükseklikleri ayarlanarak, ısıtıcılar altında 32-33 °C'lik sıcaklık sağlanmalı, daha sonraki her hafta için, sıcaklık 2-3 °C düşürülmelidir. Sıcaklık olarak, sadece kümesin ölçülen ısısı değil, bu ısının sabit tutulabilmesi ve ani değişimler göstermemesi de çok önemlidir (Anonim, 1997/d).

İncelenen işletmelerde, işletme kapasitesi arttıkça, prina (zeytin posası) ile çalışan petek sistemli ısıtma ya da merkezi ısıtma sistemlerinin kullanıldığı (özellikle üçüncü grup işletmelerde), kapasite azaldıkça, yani birinci ve ikinci grup işletmelerde ise, radyan sistemi ile çalışan ısıtma yanında, odun ve kömür sobasının da kullanıldığı belirlenmiştir. Radyanlı ısıtmada, sanayi tüpü kullanılmakta olup, fiyatların sürekli artış göstermesiyle, ısıtma maliyetinin yükseldiği tespit edilmiştir. Prina ile çalışan petek sistemli ısıtma sisteminde, ilk tesis masraflarının (sabit) yüksek olduğu, fakat ısıtma için kullanılan prina giderinin, radyanlı sistemde kullanılan tüp ya da, diğer elektrikli ve sobalı ısıtma giderlerine göre, çok daha düşük olduğu, üreticiler tarafından ifade edilen önemli konular içerisinde bulunmaktadır.

Kümesleri havalandırma durumu

Kümeslerde taze hava akımı, sağlıklı büyüme ve beklenen performansın sağlanması için mutlak suretle gerekli bir uygulamadır. Yaz havalandırmasının asıl amacı, hayvan tarafından meydana getirilen ısıyı atarak, kümes ısını düşürmeye çalışmak, kış havalandırmasının esası ise CO₂, amonyak ve rutubet gibi kirletici maddelerin düşük bir seviyede tutulmasını sağlamak içindir (Anonim, 1997/d).

Genel olarak pencereli kümeslerde, doğal havalandırma ve fanlar vasıtasıyla mekanik havalandırma olmak üzere iki tür havalandırma yapılmaktadır.

İncelenen işletmelerin hemen tamamında doğal havalandırma yapılmaktadır. İşletmelerin kapasitesi arttıkça (özellikle ikinci ve üçüncü grup işletmelerde), havalandırma için aspiratör ve dev fanlar kullanılırken, düşük kapasiteli birinci grup işletmelerde, büyük oranda doğal havalandırma yapılmaktadır.

Kümeslerin yemleme ve sulama sistemleri

Broiler üretiminde masrafların büyük bölümünü yem giderleri oluşturmaktadır. Bundan dolayı, ekonomik koşulların elverdiği ölçüde, en uygun cihazla, en kaliteli yem teminine, yemin kalitesinin korunmasına ve yemleme özelliklerine, dikkat edilmesi gerekmektedir.

Günümüzde, broiler işletmelerinde, genel olarak bantlı, spiral ve askılı yemlik kullanılmakta olup, otomatik bantlı yemlikte, bandın her iki tarafının da kullanılacağı düşünülmüş, 30 pilice 1 metre bant, 25 piliç için 1 adet askılı yemlik, gerektiğinde 50 adet civciv için, 1 adet tabla yemlik planlanabilir (Anonim, 1997/d). İncelenen işletmelerde çoğunlukla askılı yemlikler kullanılmakta olup, özellikle üçüncü grup işletmelerde, otomatik bantlı yemlikler kullanılmaktadır. Askılı yemlik kullanan işletmeler için, yemlik başına; birinci grup işletmeler için 61.87, ikinci grup işletmeler için 60.00, üçüncü grup işletmeler için ise 60.43 adet piliç düştüğü tespit edilmiştir. Bu değerlerin de, normalden yüksek olduğu ifade edilebilir. Otomatik bantlı yemlik kullanan işletmelerde de, 35-40 adet pilice, 1 metre bant düştüğü belirlenmiştir.

İncelenen işletmelerde, üçüncü gruptaki birkaç işletme dışında, askılı suluklar kullanıldığı belirlenmiştir. Askılı tip suluk başına piliç sayısı, birinci, ikinci ve üçüncü grup işletmeler için sırasıyla, 76.40, 76.88 ve 79.29 adet piliç düştüğü tespit edilmiştir. Bu değerler de, yukarıda belirtilen normal değerlerin üzerinde sayılabilecek değerlerdir.

Etlik piliçlerde başarı (performans) değerleri

Etlik piliçlerde, en önemli performans değerleri, yem tüketimi, canlı ağırlık, yemden yararlanma oranı (FCR: Feed Conversion Ratio), yaşama gücü ve kesim randımanıdır (Saner, 1999). Ancak bu bölüm altında, araştırma sonuçlarından ulaşılabilen ilk üç gösterge üzerinde durulmuştur.

-Yem tüketimi: İncelenen işletmelerin tamamında, üç rasyonlu yemleme programı uygulanmakta ve bu programda sırasıyla, etlik civciv başlangıç (starter) yemi, etlik piliç büyütme (grower) yemi, etlik piliç bitiş (finisher) yemi kullanılmaktadır. İşletmelerde; devrelere, kesim yaşına, genotipe, sözleşmecî firma kararlarına ve piyasa koşullarına göre değişmekle beraber, piliçlerin ortalama olarak 1.9 kg canlı ağırlığa sahip olduklarında, sözleşmecî firma tarafından alındığı tespit edilmiştir. Genellikle işletmelerde, bir pilicin 1.9 kg canlı ağırlığa ulaşması için, 3.5-4 kg yem kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 27).

Çizelge 27. İncelenen işletmelerde tüketilen yem miktarı

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	Tüketilen Yem Miktarı (kg)
1. Grup	2000-7000	3.69
2. Grup	7001-12000	3.73
3. Grup	12001 +	3.51
Ortalama		3.60

İşletmeler ortalamasında, hayvan başına 3.60 kg yem kullanılırken, büyük ölçekli üçüncü grup işletmeler, 3.51 kg yem tüketimi ile en düşük yem tüketimine sahip gruptur (Çizelge 27).

Sözleşmeli çalışan işletmeler, sözleşmecî firmaların 7-15 günlük stoklar halinde, iki-üç defada ve çuvalı olarak yem gönderdiklerini belirtmişlerdir. Yemin kalitesi konusunda herhangi bir sorun olduğunda, firmaya iletiildiği, firmanın da bu

soruna göre yem konusunda, bir düzenlemeye gittiği belirlenmiştir. Bazen de firmaların yem konusunda, gerekli titizliği göstermediği, üreticiler tarafından ifade edilmiştir. Yem kalitesi sorunu, üreticilerin en önemli sorunlarından biri olarak görülmektedir.

-Canlı ağırlık: İşletmelerde, kapasiteler itibariyle, kesim yaşı gelmiş olan bir piliçin canlı ağırlığı 1.85-1.95 kg arasında değiştiği belirlenmiştir. Genel olarak, piliçlerin kesim yaşındaki canlı ağırlıkları 1.90 kg olarak tespit edilmiştir. Bu değer üzerinde, özellikle sözleşmeciler firmaların kararları, stok durumları, piyasa koşulları, iç ve dış talepler, pazar istekleri, genotip özelliği ve yetiştiricinin tecrübesi, bakımı vb etkili olmaktadır.

-Yemden yararlanma oranı (YYO): Etlik piliç yetiştiriciliğinde en önemli göstergelerden birisi olan yemden yararlanma oranı (yem kullanım etkinliği), civciv ve yem kalitesi ile doğrudan bağlantılıdır.

Çizelge 28. Yemden yararlanma oranı

İşletme Grupları	Kapasite (adet/devre)	YYO	Randıman Oranı (%)
1. Grup	2000-7000	1.95	51.33
2. Grup	7001-12000	1.96	51.00
3. Grup	12001+	1.86	53.71
Ortalama		1.93	51.80

4

Genel ortalamaya göre, yemden yararlanma oranının (YYO) 1.93 olduğu, ancak gruplar arasında, büyük ölçekli olan üçüncü grup işletmelerin, 1.86 ile en yüksek YYO'na sahip oldukları görülmektedir (Çizelge 28). Ayrıca çizelgede, YYO'nun, yüzde oranı ile ifade edilmiş şekli olan randıman değerleri de belirtilmiştir. Yüzde (%) randıman oranı; kesim dönemi gelmiş bir broiler sürüsünde, kullanılmış olan 100 kg yemden, elde edilen piliç canlı ağırlığını göstermektedir. İncelenen işletmelerde, işletmeciler ve sözleşmeciler firmaların çoğunluğu, anlam ve içerik olarak hiçbir farklılığı olmasa da, devre sonunda yüzde randıman üzerinden hesapları kestiğini, prim ücretlerini, bu orana göre verdiklerini belirtmektedirler.

6.1.3. İncelenen İşletmelerin Yıllık Faaliyet Sonuçları

Yetiştiricinin toplam geliri (gayri safi üretim değeri, brüt hasıla), toplam giderleri (üretim masrafları) ve net geliri

Araştırma yöresinde, serbest olarak çalışan işletmelerin toplam gelirini, sadece etlik piliç satışları oluşturmaktadır. Serbest olarak çalışan iki işletme, zaten küçük ölçekli olan işletmelerdir. Sözleşmeli üretim yapan, başka bir ifade ile fason üretim yapan yetiştiricinin toplam gelirini, etlik piliç satışı ve bazı üreticilere, sözleşmeci firmalar tarafından verilen yakıt primi desteği oluşturmaktadır. Burada, envanter değer artışı hesaplanmamış olmasının nedeni, devre başında üretime konulan civcivlerin 40-45 günlük kısa sürede elden çıkarılmış olmasıdır (Saner, 1999).

Elde edilen bulgulara göre, incelenen işletmelerde, toplam brüt gelir (hasıla), çeşitli kapasite grupları itibariyle Çizelge 29'da gösterilmiştir. Her kapasite grubunu oluşturan işletmelerin gelir-gider kalemleri, her devre üretime alınan civciv sayısı ile tartılandırılmış ve yıllık ortalamalar hesaplanmıştır. Çizelge 29'da belirtilen gelir unsurları, sözleşmeli ve serbest olarak üretim yapan etlik piliç işletmelerinin, 1999 Ocak-1999 Aralık dönemini içeren bir yıllık faaliyet sonuçlarının, işletmeler ortalamasıdır.

Etlik piliç satışı, üreticilerin elde ettikleri randımana göre aldıkları fiyat üzerinden hesaplanmaktadır. Genelde firmalar, anket yapılan 1999 yılı Aralık ayında, %50 randımana (canlı ağırlık/tüketilen yem miktarı), 60 bin TL/kg fiyat vermekte, her %1'lik randıman artışında, 3 bin TL/kg prim eklenmekte, her %1'lik azalışta da, 3 bin TL/kg, yetiştiricinin alacak olduğu prim bedelinden kesinti yapmaktadırlar. Yakıt primi, bazı yetiştiricilere, sözleşmeci firmalar tarafından verilmekte, bazıları tarafından verilmemektedir. Yakıt primi üreticilere, sözleşmeci firmalar tarafından, ısıtma masrafı yükünü hafifletmek amacıyla verilen bir destek olup, firmalara göre bu destek değişmektedir. Bazı firmalar, bu desteği canlı hayvanın kilogramı başına uygularken, bazıları da hayvan başına prim ödemesi yapmaktadırlar. Yakıt primi, firmalara göre değişmekle beraber, anket yapılan dönemde 10 bin-20 bin TL/kg ya

da 10 bin-20 bin TL/adet olarak belirlenmiştir. Ayrıca işletmelerde, büyük oranda 6 devre üretim yapıldığı, yakıt priminin işletmelere kış mevsiminde, sadece 3 devre verildiği belirlenmiştir. Etlik piliç satışı ve yakıt primi desteği, her üreticiye verilen miktarlar, ayrı ayrı toplanarak, ortalamaları alınmıştır.

Serbest olarak çalışan işletmelerin, etlik piliç satış değerleri de, üreticilerin belirtmiş oldukları, birim karkas bedelleri üzerinden, devreler itibariyle yıllık olarak hesaplanmıştır.

Çizelge 29. İncelenen işletmelerde yetiştiricinin toplam gelirini oluşturan unsurlar
(milyon TL)

Gelir Unsurları*	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
Etlik Piliç Satışı	3850.83	6453.11	24020.61	9251.06
Yakıt Primi	297.45	418.56	680.34	419.08
Toplam Gelir	4148.28	6871.67	24700.95	9670.14
%				
Etlik Piliç Satışı	92.83	93.91	97.25	95.67
Yakıt Primi	7.17	6.09	2.75	4.33
Toplam Gelir	100.00	100.00	100.00	100.00
Kümes Alanı Birimi Başına Düşen Toplam Gelir (1000 TL/m ²)	10609.41	8405.71	12498.65	11056.26
Canlı Ağırlık Birimi Başına Düşen Toplam Gelir (TL/kg)	71819.25	75054.08	81544.35	78000.73

*: Gelir unsurları, bir yıl içinde yapılan üretim devrelerinin toplamını, yani yıllık geliri göstermektedir.

Çizelgeden görüldüğü gibi, genel ortalamaya göre, işletmecinin toplam gelirinin %95.67'sini etlik piliç satışı alırken, bunu %4.33 ile yakıt desteği izlemektedir. Gruplar itibariyle, piliç satışının toplam gelirdeki payının %92-97 civarında olduğu görülmektedir. Canlı ağırlığın birimi başına düşen brüt gelir değeri, işletme kapasitesi arttıkça, belirgin bir artış göstermektedir. Üçüncü grup işletmelerde bu değer, 81 bin 500 TL iken, ikinci grup işletmelerde 75 bin TL, birinci grup işletmelerde ise 71 bin 800 TL'dir.

Etlik piliç işletmelerine ilişkin giderler, Çizelge 30'da ayrıntılı olarak verilmiştir. Sözleşmeli üretim yapan işletmeler için, sözleşmeci firma ya da

kesimhane tarafından sağlanan civciv, yem ve aşı giderleri dikkate alınmamış, üreticinin, sadece kendisinin doğrudan üstlendiği işçilik masrafları (Saner, 1999), ilaç/vitamin masrafları, ısıtma masrafları, altlık masrafları, elektrik-su masrafları, temizlik-dezenfektan masrafları, tamir-bakım masrafları, bina ve alet-makine amortismanına yer verilmiştir. Serbest çalışan işletmeler için ise, işletmecinin belirtmiş olduğu tüm giderler dikkate alınmıştır.

Çizelge 30. İncelenen işletmelerde üretim masrafları (milyon TL) (1999)*

Gider Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
1. Civciv Değeri**	22.17	-	407.14	106.08
2. Yem Masrafları**	48.01	-	1137.61	289.45
3. Aşı Masrafları**	1.67	-	40.71	10.33
4. İşçilik Masrafları	531.83	807.60	2571.01	1081.17
Aile İşgücü Karşılığı	337.50	281.25	321.44	318.75
Daimi İşçi Ücretleri	173.33	500.00	2157.14	723.33
Geçici İşçi Ücretleri	21.00	26.35	92.43	39.09
5. İlaç/Vitamin Masrafları	706.02	1117.50	2500.71	1234.51
6. Isıtma Masrafları	266.22	485.58	1570.38	544.30
7. Elektrik Masrafları	173.82	236.28	653.58	302.42
8. Su Masrafları	104.52	101.28	117.84	106.76
9. Altlık Masrafları	242.40	500.28	1127.16	517.61
10. Temizlik/Dezenfektan Masrafları	238.02	392.48	405.00	318.17
11. Tamir-Bakım Masrafları	103.24	142.38	292.57	157.96
Alet-Makine Tamir Bakım Masrafları	81.67	99.25	239.00	123.17
Bina Tamir Bakım Masrafı	21.57	43.13	53.57	34.79
12. Muhasebe Ücreti	1.67	-	12.86	3.83
13. Toplam Giderler	2439.59	3783.38	10836.57	4672.59
14. Genel İdare Giderleri (Masraflar Toplamının %3'ü)	73.19	113.50	325.10	140.18 ^a
15. Masraflar Toplamının Faizi	75.79	117.54	336.68	145.17
16. Amortismanlar	108.50	183.16	716.46	270.27
Alet - Makine Amortismanı	65.15	86.18	460.16	162.93
Bina Amortismanı	43.35	96.98	256.30	107.34
17. Üretim Masrafları Toplamı	2697.07	4197.58	12214.81	5228.21
18. Üretim Masrafları Toplamı/Kümes Alanı (1000 TL/m ²)	6913.79	5134.59	6180.68	5997.62
19. Üretim Masrafları Toplamı/Canlı Ağırlık (TL/kg)	46694.43	45847.01	40324.31	42171.49

*:Üretim periyodu 42 gün olarak belirlenmiş ve yıllık sonuçlar, 6 devreye göre hesaplanmıştır.

**Sözleşmeli olarak çalışan işletmelerde, civciv, yem ve aşı ücretleri, dönem sonunda üreticiye verilecek prim bedelleri üzerinden kesilmek üzere, dönem başında firma tarafından ücretsiz olarak karşılandığı için, toplam giderlere dahil edilmemiş, ancak serbest olarak çalışan işletmelerde (birinci ve üçüncü gruptaki birer işletme), üretici ifadeleri doğrultusunda belirtilmiş ve çizelgede gösterilmiştir.

Çizelge 31. İncelenen işletmelerde üretim masraflarının oransal dağılımı (%)

Gider Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
1. Cıvıv Değeri	0.82	-	3.33	2.03
2. Yem Masrafları	1.78	-	9.31	5.54
3. Aşı Masrafları	0.06	-	0.33	0.20
4. İşçilik Masrafları	19.72	19.24	21.05	20.68
Aile İşgücü Karşılığı	12.51	6.70	2.63	6.10
Daimi İşçi Ücretleri	6.43	11.91	17.66	13.84
Geçici İşçi Ücretleri	0.78	0.63	0.76	0.74
5. İlaç/Vitamin Masrafları	26.18	26.62	20.47	23.61
6. Isıtma Masrafları	9.87	11.57	12.86	10.41
7. Elektrik Masrafları	6.44	5.63	5.35	5.78
8. Su Masrafları	3.88	2.41	0.96	2.04
9. Altlık Masrafları	8.99	11.92	9.23	9.90
10. Temizlik/Dezenfektan Masrafları	8.82	9.35	3.32	6.09
11. Tamir-Bakım Masrafları	3.83	3.39	2.40	3.02
Alet-Makine Tamir Bakım Masrafları	3.03	2.36	1.96	2.36
Bina Tamir Bakım Masrafı	0.80	1.03	0.44	0.66
12. Muhasebe Ücreti	0.06	-	0.11	0.07
13. Toplam Giderler	90.45	90.13	88.72	89.37
14. Genel İdare Giderleri (Masraflar Toplamının %3'ü)	2.71	2.71	2.66	2.68
15. Masraflar Toplamının Faizi	2.81	2.81	2.76	2.78
16. Amortismanlar	4.03	4.35	5.86	5.17
Alet - Makine Amortismanı	2.42	2.05	3.77	3.12
Bina Amortismanı	1.61	2.30	2.09	2.05
17. Üretim Masrafları Toplamı	100.00	100.00	100.00	100.00

İşletmeler ortalamasında, üretim masrafları içerisinde, ilaç/vitamin masrafları ilk sırada yer alırken (%23.61), bunu sırasıyla, işçilik masrafları (%20.68), ısıtma masrafları (%10.41) izlemektedir (Çizelge 30, 31). Üretim masrafları içerisinde bulunan, yem, cıvıv masrafları, bu çizelgede, sadece iki adet serbest olarak çalışan işletmeye ait değerler olup, sözleşmeli olarak çalışan 28 işletmeye ait değerler belirtilmediği için, bu şekilde düşük çıkmaktadır. Sonraki bölümlerde, tüm işletmeler, serbest koşullarda çalışıyormuş gibi düşünülerek değerlendirmeler yapıldığında bu girdilere ait veriler, daha belirgin bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Kapasiteler itibariyle elde edilen toplam brüt gelirden (GSÜD, brüt hasıla), üretim masrafları düşülerek, net gelir ortaya konmuş ve aşağıda özet olarak verilmiştir (Çizelge 32).

Çizelge 32. Yetiştiricinin net geliri (milyon TL)

Gelir Unsurları	1. Grup	2. grup	3. Grup	Ortalama
Toplam Gelir (2) (GSÜD)	4148.28	6871.67	24700.95	9670.14
Toplam Gider (1) (Üretim Masrafları Toplamı)	2697.07	4197.58	12214.81	5228.21
Net Gelir (2-1)	1451.21	2674.09	12486.14	4441.93
Net Gelir/Kümes Alanı (1000 TL/m ²)	3720.10	3271.02	6317.97	5078.64
Net Gelir/Canlı Ağırlık (TL/kg)	25124.83	29207.07	41220.04	35829.24

Çizelgeden görüldüğü gibi, üçüncü grup işletmelerde, yıllık net gelir yaklaşık 12 milyar 486 milyon TL ile ilk sırada bulunurken, onu sırasıyla, ikinci grup işletmeler 2 milyar 674 milyon TL ve birinci grup işletmeler 1 milyar 451 milyon TL ile izlemektedirler. Canlı ağırlık birimi başına düşen net gelir incelendiğinde, genel olarak 35 bin 800 TL/kg'lık bir değer ortaya çıkmaktadır. Üçüncü grup işletmelerde bu değer, yaklaşık olarak 41 bin TL/kg ile ilk sırada bulunurken, onu sırasıyla, ikinci grup işletmeler 29 bin TL/kg ve birinci grup işletmeler 25 bin TL/kg ile izlemektedirler.

Yetiştiricinin serbest çalışması durumunda toplam gelir (GSÜD, Brüt Hasıla), üretim masrafları ve net gelir

Bu bölüm altında, eğer üretici, serbest koşullarda çalışmış olsaydı varsayımından hareket edilerek, işletmenin toplam geliri (GSÜD), üretim masrafları ve buna bağlı olarak net geliri ortaya konmuştur. İşletmelerin yem giderleri, anket yapılan dönemde geçerli olan piyasa fiyatları ve Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü (EİAE) Tavukçuluk Şubesi'nin görüşleri dikkate alınarak 185 bin TL/kg, civciv giderleri 170 bin TL/adet, aşı giderleri de 20 bin TL/adet olarak belirlenmiştir. Burada bir konuyu açıklamak gerekmektedir. Sermaye kalemleri belirlenirken, ambar sermayesi içinde yer alan yem harcamalarında, 150 bin TL/kg birim yem

fiyatı hesaplanmıştır. Çünkü bazı sözleşmeciler firmalar ve Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü Tavukçuluk Şubesi, özellikle yemi kendi üreten sözleşmeciler firmaların, yemi, üreticilere o dönemde serbest piyasada geçerli olan 185 bin TL/kg birim fiyatından değil, ortalama olarak 150 bin TL/kg birim fiyat üzerinden verdiklerini belirttikleri için, sermaye kalemlerini oluşturan birimlerin olabildiğince doğru olması açısından, 150 bin TL/kg birim yem fiyatı kullanılmıştır. Fakat tüm işletmelerin, serbest sistemle çalıştığı varsayımında da, verilerin olabildiğince gerçeğe yakın olması açısından, o dönemde piyasada geçerli olan 185 bin TL/kg birim yem fiyatı kullanılmıştır.

Gelir kalemleri içerisinde, en önemli grubu oluşturan, etlik piliç satışları için de, o dönemde geçerli olan, 500 bin TL/kg canlı ağırlık fiyatı üzerinden hesaplamalar yapılmıştır.

Çizelge 33. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda toplam geliri (GSÜD) oluşturan unsurlar (milyon TL)

Gelir Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
Etlik Piliç Satışı	28880.00	45778.13	151457.15	61987.50
Yakıt Primi	-	-	-	-
Toplam Gelir	28880.00	45778.13	151457.15	61987.50
%				
Etlik Piliç Satışı	100.00	100.00	100.00	100.00
Yakıt Primi	-	-	-	-
Toplam Gelir	100.00	100.00	100.00	100.00
Kümes Alanı Birimi Başına Düşen Toplam Gelir (1000 TL/m ²)	73862.08	55997.03	76637.19	70872.93
Canlı Ağırlık Birimi Başına Düşen Toplam Gelir (TL/kg)	500000.00	500000.00	500000.00	500000.00

Çizelgeden görüldüğü gibi, kümes alanı birimi başına düşen toplam gelir, yaklaşık olarak 76 bin 600 TL/m² ile üçüncü grup işletmeler ilk sırada yer alırken, bunları sırasıyla, 73 bin 800 TL/m² ile birinci grup işletmeler, 55 bin 900 TL/m² ile ikinci grup işletmeler izlemektedir. Canlı ağırlık birimi başına düşen toplam gelir değerleri de, tüm gruplar için 500 bin TL/kg'dır.

İşletmelerin tamamının, serbest koşullarda çalışması durumunda, toplam üretim masraflarının, kapasite grupları itibariyle, işletme başına, ortalama kümes

alanına ve canlı ağırlığın birimi başına düşen değerleri ve bunların dağılımı, Çizelge 34 ve 35'de verilmiştir.

Çizelge 34. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda üretim masrafları (milyon TL)

Gider Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
1. Cıvıv Değeri	5168.00	9403.13	27102.86	11415.50
2. Yem Masrafları	20732.05	38159.73	103380.86	44664.16
3. Aşı Masrafları	608.00	1106.25	3188.57	1343.00
4. İşçilik Masrafları	531.83	807.60	2571.01	1081.17
Aile İşgücü Karşılığı	337.50	281.25	321.44	318.75
Daimi İşçi Ücretleri	173.33	500.00	2157.14	723.33
Geçici İşçi Ücretleri	21.00	26.35	92.43	39.09
5. İlaç/Vitamin Masrafları	706.02	1117.50	2500.71	1234.51
6. Isıtma Masrafları	266.22	485.58	1570.38	544.30
7. Elektrik Masrafları	173.82	236.28	653.58	302.42
8. Su Masrafları	104.52	101.28	117.84	106.76
9. Altlık Masrafları	242.40	500.28	1127.16	517.61
10.Temizlik/Dezenfektan Masrafları	238.02	392.48	405.00	318.17
11.Tamir-Bakım Masrafları	103.24	142.38	292.57	157.96
Alet-Makine Tamir Bakım Masrafları	81.67	99.25	239.00	123.17
Bina Tamir Bakım Masrafı	21.57	43.13	53.57	34.79
12. Muhasebe Ücreti	1.67	-	12.86	3.83
13. Toplam Giderler	28875.79	52452.49	142923.40	61689.39
14. Genel İdare Giderleri (Masraflar Toplamının %3'ü)	866.27	1573.57	4287.70	1850.68
15. Masraflar Toplamının Faizi	897.13	1629.62	4440.41	1916.60
16. Amortismanlar	108.50	183.16	716.46	270.27
Alet - Makine Amortismanı	65.15	86.18	460.16	162.93
Bina Amortismanı	43.35	96.98	256.30	107.34
17.Üretim Masrafları Toplamı	30747.69	55838.84	152367.97	65726.94
18.Üretim Masrafları Toplamı/Kümes Alanı (1000 TL/m ²)	78820.02	68303.56	77097.98	75148.28
19.Üretim Masrafları Toplamı/Canlı Ağırlık (TL/kg)	532335.35	609885.68	503006.86	530162.90

Çizelge 35. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda üretim masraflarının oransal dağılımı (%)

Gider Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
1. Cıvciv Değeri	16.81	16.84	17.79	17.37
2. Yem Masrafları	67.43	68.34	67.85	67.95
3. Aşı Masrafları	1.98	1.98	2.09	2.04
4. İşçilik Masrafları	1.73	1.45	1.69	1.64
Aile İşgücü Karşılığı	1.10	0.50	0.21	0.48
Daimi İşçi Ücretleri	0.56	0.90	1.41	1.10
Geçici İşçi Ücretleri	0.07	0.05	0.07	0.06
5. İlaç/Vitamin Masrafları	2.30	2.00	1.64	1.88
6. Isıtma Masrafları	0.87	0.87	1.03	0.83
7. Elektrik Masrafları	0.56	0.42	0.43	0.46
8. Su Masrafları	0.33	0.19	0.08	0.16
9. Altlık Masrafları	0.79	0.89	0.74	0.79
10. Temizlik/Dezenfektan Masrafları	0.76	0.70	0.26	0.48
11. Tamir-Bakım Masrafları	0.34	0.25	0.19	0.24
Alet-Makine Tamir Bakım Masrafları	0.27	0.18	0.15	0.19
Bina Tamir Bakım Masrafı	0.07	0.07	0.04	0.05
12. Muhasebe Ücreti	0.01	-	0.01	0.01
13. Toplam Giderler	93.91	93.93	93.80	93.85
14. Genel İdare Giderleri (Masraflar Toplamının %3'ü)	2.82	2.82	2.81	2.82
15. Masraflar Toplamının Faizi	2.92	2.92	2.91	2.92
16. Amortismanlar	0.35	0.33	0.48	0.41
Alet - Makine Amortismanı	0.21	0.15	0.31	0.25
Bina Amortismanı	0.14	0.18	0.17	0.16
17. Üretim Masrafları Toplamı	100.00	100.00	100.00	100.00

İncelenen işletmelerde, tamamıyla serbest koşullarda üretim yapıldığı varsayılp, o dönem için geçerli birim fiyatlarla hesaplama yapıldığında, genel olarak, üretim masraflarının %67.95'ini yem giderleri, %17.37'sini cıvciv giderleri, %2.04'ünü aşı giderleri, %1.64'ünü işçilik masrafları, %1.88'ini ilaç/vitamin masrafları oluşturmaktadır. Yapılan çeşitli araştırmalarda bu oranlar farklılıklar gösterebilmektedir. Ankara'da serbest olarak çalışan bir broiler işletmesinde, toplam masrafların %57.03'ünün yem giderleri, %24.39'unun cıvciv, %6.50'sinin işçilik, %5.96'sının ısıtma, %1.43'ünün aşı masrafları olduğu tespit edilmiştir (Fidan ve Güneş, 1999). Yine serbest koşullarda İzmir'de faaliyet gösteren bir broiler

işletmesinde, toplam masrafların %61.68'inin yem, %27.03'ünün civciv, %3.76'sının işçilik, %2.79'unun ısıtma masrafları olduğu belirtilmektedir (Saner, 1999).

Serbest üretim koşullarında, broiler yetiştiriciliğinden elde edilen net gelir aşağıdaki çizelgede belirtilmiştir (Çizelge 36).

Çizelge 36. İncelenen işletmelerde serbest koşullarda elde edilen net gelir (milyon TL)

Gelir Unsurları	1. Grup	2. Grup	3. Grup	Ortalama
Toplam Gelir (2)	28880.00	45778.13	151457.15	61987.50
Toplam Giderler (1)	30747.69	55838.84	152367.97	65726.94
Net Gelir (2-1)	-1867.69	-10060.71	-910.82	-3739.44
Net Gelir/Kümes Alanı (1000 TL/m ²)	-4793.67	-12320.22	-483.02	-4294.33
Net Gelir/Canlı Ağırlık (TL/kg)	-32450.14	-110007.78	-3151.32	-30339.99

Çizelgede görüldüğü gibi, incelenen tüm işletmelerin, serbest koşullarda, üretim faaliyetinde bulunduğu düşünüldüğünde, negatif net gelir değerlerine sahip olduğu görülmektedir. Bir değerlendirme yapılırsa; etlik piliç sektöründe, gerek girdi piyasası (yem, işçilik, civciv, aşı, ilaç, yakacak vb), gerek çıktı yani ürün piyasasının, mevcut yapısının, etlik piliç işletmelerinin, serbest koşullarda üretim yapmalarına izin vermeyecek bir yapıda olduğunu, sözleşmeli koşullarda çalışılması durumunda da, çok düşük kar marjları ile faaliyette bulunulması gerektiği, işletmeler için tek çözüm yolunun, işletme verimliliği ve performansının artırılması olduğu sonucuna varılmaktadır.

6.2. Araştırma Yöresinde Etlik Piliç İşletmelerinde Piliç Etinin

Pazarlama Durumu

Aydın yöresinde, analiz edilen 30 işletmeden, sadece 2'si pazarlama açısından serbest olarak çalışmakta olup, geriye kalan 28 adedi ise, entegre firmalar ile sözleşmeli olarak üretimlerini sürdürmektedirler. Gruplar olarak belirtilirse, birinci gruptaki 15 işletmeden 14'ü sözleşmeli, 1 adedi serbest, ikinci gruptaki işletmelerin tamamı sözleşmeli (8 işletme), üçüncü gruptaki işletmelerin de 6'sı sözleşmeli, 1'i serbest olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Aydın ilinde etlik piliç yetiştiriciliği, sözleşmeli sistem içerisinde yapıldığı için, büyütülen pilicin pazarlanması zor olmamaktadır. Sözleşmeci firma, o dönem geçerli olan piyasa koşullarında, üreticinin elde ettiği performans, randıman değerlerine göre, ürünü teslim almakta ve ücretini ödemektedir.

Fakat bu işletmelerde uygulanan sözleşme sisteminin, ülkemizde uygulanmakta olan, hangi tür sözleşme modeli içerisinde bulunduğu konusu ise biraz farklılık göstermektedir. Sadece, üçüncü grupta bulunan 1 işletme, civciv ve yemi kendi üreten şirketler modeli içinde bulunan, Köy-Tür modeli entegrasyon içinde, şirket ortağı olmadan sözleşmeli statüde faaliyet göstermektedir. Sözleşmeli olarak faaliyette bulunan 28 işletmenin, belirlenmiş olan çalışma sistemi, büyük oranda civciv ve yemi dışarıdan alan yarı entegre şirketler grubunda yer aldığı anlaşılmaktadır. Yapılan anket çalışmaları sonucunda, sözleşmeci firmaların, sözleşme yaptığı üreticilere, civcivi, yemi, ilacı, anlaşma yaptığı diğer üretici firmalar aracılığıyla sağladığı anlaşılmıştır. Ancak, ilaç ücreti, sözleşmeci firma tarafından ayrı bir hesapta tutulduğu ve dönem sonunda, teslim alınan canlı piliç değerleri üzerinden hesaplanan prim bedelinden değil, üreticiden ayrı bir hesap olarak tahsis edildiği tespit edilmiştir.

Ayrıca, sözleşmeci firmaların, üreticilere verecekleri prim bedelinin önceden belli olduğu, veterinerlik hizmetlerinin sağlandığı, piliç eti kalitesiyle ilgilenildiği, kışın 3 devre, yakacak yardımı yapıldığı, yemin ete dönüşüm oranının yüksekliği, ölüm oranı azlığı gibi, verimliliği arttıran durumlarda, üreticilere ek prim verildiği de belirlenmiştir.

Araştırma alanında etlik piliç üretim ve pazarlamasıyla ilgili bir örgütlenmeye rastlanılmamıştır. Etlik piliç işletmelerinin yoğun olarak bulunduğu Buharkent ilçesinde, üreticilerin birleşerek, kooperatif kurmak için İlçe Tarım Müdürlüğü'ne başvurdukları, fakat özellikle büyük ölçekli işletme sahiplerinin (10 bin + adet/devre kapasiteli), buna karşı çıktıkları, kooperatifleşmeye yanaşmadıkları belirlenmiştir. Bu olumsuz durum ise, karar alma sürecinin etkinliğini azaltmakta, mikro düzeyde Aydın ili etlik piliç sektöründe, makro düzeyde de, ülke etlik piliç sektöründe, ürün akışında sürekliliğin sağlanmasında problemlere sebep olabileceği gibi, bu sektörde

faaliyet gösteren tüm birimlerin (üreticiler, işçiler, girdi sağlayan kuruluşlar, firmalar vb) zarar görmesine sebep olabileceği düşünülmektedir. 2000 yılında, TBMM'nden geçmesi beklenen, Üretici Birlikleri Yasa Tasarısının kabul edilmesi ve işlerlik kazanmasının, Türk tarımına ve dolayısıyla, etlik piliç sektörüne olan katkılarının, oldukça önemli olacağı düşünülmektedir.

7. AVRUPA BİRLİĞİ'NE TAM ÜYELİK SÜRECİ ve

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ ANLAŞMALARININ

ETLİK PİLİÇ SEKTÖRÜNE OLAN ETKİLERİ

Günümüz dünya ekonomisinde ve uluslararası ilişkilerde, küreselleşme ve bölgesel bütünleşme süreci birlikte gelişmektedir. Genel eğilimin, mikro düzeyde, tüm sektörlerdeki üretimin temel öğeleri olan işletme ve firmaların birleşmesi, makro düzeyde de, ülkelerin, önce kendi aralarında serbest ticaret alanları oluşturması, daha sonra birlikler oluşturarak, tamamen bütünleşmesi yönünde olduğu görülmektedir.

Dünya ticaretinden, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Avrupa Birliği (AB) ve Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)'in aldıkları toplam payın %72.3, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin ise %5.3 olduğu belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle, tüm bu blokların dünya ticaret hacmindeki payları %77.6'ya ulaşmıştır. Bu birlikler, daha çok bölgesel düzeyde olup, serbest ticaret yapmayı hedeflemektedirler (İnan, 1998).

Dünya etlik piliç sektörü, çok yoğun bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedir. Bundan dolayı her ülke, DTÖ Anlaşmaları ile olabildiğince uyumlu olan teşvik ve destekleme mekanizmalarını kullanarak etlik piliç sektörlerine yardım etmeye çalışmaktadırlar. Rusya, ihracatçı ülkeler açısından en önemli pazarlardan biridir. Bu pazardan pay alabilmek için ülkeler ve sektörler yoğun çaba harcamaktadırlar. Örneğin, ABD ile Rusya arasında 50 bin ton piliç etinin Rusya'ya ihraç edilmesi amacıyla bir anlaşma imzalamışlardır (1998). Bu anlaşma ile, Rusya'nın ABD'den yaklaşık 30 milyon dolar tutarında piliç eti ithal etmesi için, ABD Tarım Bakanlığı (USDA) tarafından, Rusya'ya uzun vadeli ve düşük faizli bir kredi açılacaktır. Ayrıca Agro Europe dergisinde bildirildiğine göre, Amerikan hükümeti Rusya'daki özel sektörün de içinde bulunduğu bir proje için, büyük boyutlu tavuk eti paketleme konusunda, Ameriken Tavukçuluk Endüstrisi ile ortak çalışma yapmaya başlamıştır (Anonim, 1998/b).

ABD, dünya tavuk eti ihracatından aldığı %40-45'lik payla ilk sırada bulunurken, Avrupa Birliği %15-20'lik bir pay almaktadır. Türkiye'de piliç eti ihracatı istikrarlı bir seyir izlemediği gibi, dünya ihracatı içindeki payı %0.5-1 arasında kalmaktadır (Anonim, 1998/a).

Dünya piliç eti ihracatında önemli bir yere sahip olan ABD'nin, Asya ve Rus ekonomik krizlerinden etkilendiği, 1998'de tahmin edilen ihracatın 4.7 milyar pounda, 1999 yılında da, 4.5 milyar pounda düşeceği bildirilmektedir. Bunun, 1984 yılından beri, Amerikan broiler eti ihracatında ilk azalma olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, Asya ekonomik krizinin öncelikle Kore, Tayland, Malezya, Endonezya ve Singapur'u, sonra da hızlıca Hong Kong ve Japonya'ya yayıldığı belirtilmiş olup, özellikle Amerikan piliç eti ihracatında 1997 yılı verileriyle tüm ihracatın %23'ünü oluşturan Hong Kong/Çin ve Japonya pazarlarındaki bu olumsuzluğun, Amerikan ekonomisini olumsuz yönde etkilediği belirtilmektedir (Anonim, 1998/e).

Avrupa Birliği ve Türkiye ticaretinde tarım sektörü ve etlik piliç alt sektöründe geçerli anlaşmalar ve tarife kontenjanları

Türkiye, 1.1.1996 tarihinde Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliği'ni (GB) gerçekleştirmiş ve böylelikle, Türkiye ile AB arasında, 30 yılı aşkın devam eden ilişkiler sistemi ayrı bir döneme girmiştir (Ağacıkoğlu, 1998). Ülkemiz ile AB arasında ticari ilişkilere geçmeden önce, AB tarım politikalarının genel yapısı ve dolayısıyla etlik piliç sektöründeki uygulamaların incelenmesi faydalı olacaktır.

1958 yılında, o zaman 6 olan ortak üye ülkeler, kendi aralarında, Ortak Tarım Politikası'nın (OTP), oluşturulmasını ve amaçlarını ortaya koymuşlardır. Bu amaçlar özet olarak; Avrupa'da tarımsal işletme yapısına zarar vermeden, işletmelerin pazara açılıp, rekabet edebilir hale gelmelerinin sağlanması, Topluluğa üye altı ülkede ortak hale gelecek tarımsal fiyatların, dünya fiyatlarının üzerinde olması, tarımda kendi kendine yeterlilikten ziyade, dünya ticaretinde etkili bir yere sahip olma ve iç piyasaları, dış rekabetten korumadır. Ortak Tarım Politikası, bu amaçları gerçekleştirmek için, üç temel prensibe dayandırılmıştır. Bunlar; tek pazar, topluluk tercihi ve ortak mali sorumluluktur. Tek pazar, tarımsal ürünlerin üye ülkeler arasında serbest dolaşımıdır. Ortak tarımsal pazar, ticaret engelleri ve gümrük

vergilerinin olmadığı büyük bir pazar şeklidir. Topluluk tercihi, Topluluk ürünlerinin ulusal pazarlarda satışına öncelik verilmesi, diğer taraftan iç piyasalar, dünya piyasalarındaki ani fiyat dalgalanmaları ve düşük ithalat fiyatına karşı korunmasıdır. Ortak mali sorumluluk, ortak politika uygulamalarında, ortak harcamalar oluşacaktır. Bunun için, üye ülkeler Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonunu (EAGGF-European Agricultural Guidance and Guarantee Fund) oluşturmuşlardır (Olgun ve Işın, 1999).

AB'nde ortak piyasa düzenine tabi, 22 ürün veya ürün grubu bulunmaktadır. Genel olarak AB'nde, ortak piyasa düzeni uygulanan ürünler; bitkisel ürünler, hayvansal ürünler ve ihtisaslaşmış ürünler olarak ayrılmaktadır (Eraktan, 1991): Bitkisel ürünler; tahıllar, pirinç, şeker, zeytinyağı, yağlı tohumlar, protein bitkileri, hayvansal ürünler; süt ve süt ürünleri, sığır ve dana eti, koyun ve keçi eti, domuz eti, yumurta ve tavuk eti, ihtisaslaşmış ürünler; taze meyve ve sebzeler, işlenmiş meyve ve sebzeler, şarap, ham tütün, şerbetçi otu, tohumlar, çiçek ve süs bitkileri, lif bitkileri ve ipek böceğidir.

Avrupa Birliği (AB)'nde, gerek Topluluk içi, gerekse üçüncü ülkelere karşı uygulanmakta olan politikalar ve fiyat sistemleri farklılık göstermektedir. Topluluk içi, ürünlerin dolaşımı serbest iken, üçüncü ülkelere karşı, özellikle Topluluğun stratejik kabul ettiği ürünler için koruyucu önlemler mevcuttur. Avrupa Birliği'nde yumurta ve kümes hayvanları eti için, set fiyatı (eşik fiyatı niteliğinde) olarak isimlendirilen bir koruyucu önlem mevcuttur (Olgun ve Işın, 1999).

Yumurta ve kümes hayvanları eti (piliç eti dahil) için, AB'nde uygulanmakta olan set fiyatı (eşik fiyatı), AB'nde ortak piyasa düzenleri çerçevesinde, üçüncü ülkelere karşı oluşturulmuş bir sistemdir. Eşik fiyat, üçüncü ülkelerden, Birliğe girecek ürünlerin en düşük fiyatıdır. AB içindeki, yüksek tarımsal ürün fiyatlarını korumak için, böyle bir fiyat belirlenmektedir. Bir ürün eşik fiyatın altında ithal edildiğinde, aradaki fark, ithalatçıdan vergi olarak alınmaktadır (ön kesinti). Eğer, dünya piyasalarındaki fiyatlar, AB iç fiyatlarından daha düşük bir düzeyde ise, dünya ihrac fiyatları ile, Birlik içi fiyatlar arasındaki fark ihracatçıya, ihracat iadesi olarak

ödenmektedir. Bunda da amaç, AB ihracatçısının dünya piyasa fiyatları düzeyinde ihracat yapmasını sağlamaktır.

Dana ve sığır eti için, AB'nde uygulanmakta olan yönelim fiyatı (hedef fiyat), Toplulukta kampanya dönemi (ürünlere göre değişmektedir) başlamadan önce, Tarım Bakanları Konseyi tarafından belirlenir. Bu fiyatlar, üreticiye açılacak kampanya dönemi boyunca elde edebileceği gelir seviyesi hakkında, yaklaşık bir fikir vermektedir. Bunun yanında, hedef fiyatlar, pazar fiyatlarının üst sınırını vermektedir. Bu açıdan tüketicileri de, aşırı fiyat artışlarından koruyucu bir özelliğe sahiptir.

1962 yılında, Topluluk ortak tarım politikalarını finanse etmek üzere, kurucu altı ülkenin kararıyla, Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu (EAGGF) kurulmuştur. İki bölümden oluşan fonun garanti bölümü, ortak politikanın gerektirdiği fiyatlar yoluyla müdahalenin harcamalarını, yönverme bölümü ise, orta ve uzun dönemde tarımsal yapının iyileştirilmesine yönelik çalışmaların mali desteğini sağlamakla görevlidir.

DPT tarafından hazırlandığı belirtilen bir raporda, ülkemizin AB'ne tam üyeliği kabul olunması halinde, Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu'ndan alacağı yardımın, 5400 milyon euro olacağı, bunun da, ülkemiz tarım kesiminde görülen yapısal ve kurumsal problemlerin çözümünde önemli katkılar sağlayacağı ifade edilmektedir (Anonim, 1999/o). AB'ne tam üyeliğimiz kabul olunması halinde, alacak olduğumuz muhtemel 5400 milyon euroluk yardımın, bitkisel ve hayvansal üretim dalları itibarıyla dağılımı, farklılık göstermektedir (Ek Çizelge 19). Fakat bu çalışmada, AB'ne tam üye olunması durumunda, Birlik tarafından etlik piliç sektörüne sağlanacak destek miktarı net olarak belirtilmemiştir.

Ülkemiz, AB'ne uyum çalışmaları kapsamında, yapması gereken yasal zorunlulukları yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda 2000 yılında, tarım sektörü ve dolayısıyla etlik piliç sektörünü etkileyecek olan ve TBMM'nden geçerek yasalaşması beklenen, başlıca kanun teklif ve tasarıları Ek Çizelge 20'de verilmiştir (Anonim, 1999/m).

1 Ocak 1996 tarihinde, Türkiye ile AB arasında yürürlüğe giren Gümrük Birliği Anlaşması ile, sanayi sektörü ve onun birçok alt sektöründe ortak gümrüğe geçilmesine rağmen, tarım ürünleri ve bazı tarıma dayalı sanayi ürünleri, gümrük birliği kapsamı dışında bırakılmakla birlikte, sonraki yıllarda bu ürünlerde de, gümrük birliğine geçileceği ifade edilmektedir.

Son yıllarda, Türkiye'nin ihracat ve ithalat değerlerinde, yıllar itibariyle önemli artışlar olduğu, bu değerler içerisinde de, AB'nin payının önemli boyutlarda olduğu ortaya çıkmaktadır (Ek Çizelge 21, 22). Ancak, Avrupa Birliği (AB) ile gerçekleştirmiş olduğumuz, piliç etini de kapsayan beyaz et ticareti (ihracat-ithalat) yok denecek kadar azdır. Bunun sebebi de, ülke içi tüketimde ihtiyaç duyulan beyaz et miktarını, büyük ölçüde karşılıyor olmamızın yanı sıra, Avrupa Birliği'nde de, topluluk tercihi ilkesi gereği, piliç eti üretimi fazla olan ülkelere, piliç eti üretimi yetersiz olan ülkelere yapılan ihracatlardır.

Canlı sığır, koyun, keçi, piliç ve diğer kümes hayvanları, kesilmiş sığır, koyun keçi, piliç etleri ve karkaslarına ait, 1 Ocak 2000 tarihinden itibaren yürürlüğe giren gümrük rejimi Ek Çizelge 23'de verilmiştir.

Türkiye'nin çeşitli ülkelerle imzalamış olduğu Serbest Ticaret Anlaşmaları gereği, belirli dönemler itibariyle, çeşitli ülkelere karşı, serbest bırakmak zorunda kaldığı, tarife kontenjan miktarları oldukça farklılıklar göstermektedir (Ek Çizelge 24, 25, 26). Bu çizelgeler incelendiğinde; piliç yetiştiriciliğinde kullanılmak üzere hazırlanan yem rasyonlarında, temel element olan mısırı (yem rasyonunun yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır), belirli bir takvim çerçevesinde ve belirli miktarlarda almak zorunda olmamız, yem bitkileri ve etlik piliç sektörümüz için düşündürücüdür. Adı geçen sektörlerin güçlendirilmesi, önümüzdeki yıllarda karşımıza çıkacak olan benzer anlaşmaların yaptırımları karşısında, güç durumda kalınmaması için bir zorunluluk olmaktadır.

Sonuç olarak, ülkemizin AB'ne tam üye olması durumunda, etlik piliç ihracat imkanlarının biraz daha artacağı ifade edilebilir. Fakat AB büyük oranda kendi kendine yeterliliğini sağlamış durumdadır. Bundan dolayı, Birliğe tam üye olunması, Birlik içerisindeki ihracat imkanlarını daha fazla arttırmayacaktır. Ancak, Birlik

bütçesinden sağlanacak destekler ile, büyük oranda dışa bağımlı olduğumuz etlik piliç yem hammaddeleri üretiminin (balık unu, mısır vb), Türkiye'de artırılması durumunda, AB içerisinde olmasa da, dünyanın diğer ülkelerine, piliç eti ve mamullerini ihraç etme imkanımız oluşacaktır. Çünkü sahip olduğumuz etlik piliç sektörü, modern tesislere, kesimhanelere, soğuk hava depoları ile dünya ölçeğinde rekabet edebilecek teknolojiye sahiptir. Etlik piliç üretim maliyetinin yaklaşık olarak %70'ini oluşturan yem masraflarının (Anonim, 1997/d), minimize edilmesi, rekabet gücünü daha da arttıracaktır.

Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmaları çerçevesinde tarım sektörü ve etlik piliç alt sektörümüzün konumu ve geleceğe dönük beklentiler

Dünyadaki ekonomik ve siyasal şartlar, sürekli olarak değişmekte ve gelişmektedir. 20. yüzyılın başından itibaren, özellikle gelişmiş ülkeler (GÜ), birçok sektörde, teknoloji kullanım düzeyini arttırıp, verimliliğin maksimize edilmesi prensibiyle, kendi iç gereksinimlerini karşıladıkları gibi, üretim fazlası stoklar da oluşturmuşlardır. Bu stokların eritilmesi için, gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) pazarlarına girerek, faaliyetlerde bulunmak, o ülkeler için kaçınılmaz olmuştur. Diğer taraftan, GOÜ de, çeşitli gereksinimlerini karşılamakla birlikte, ülke içerisinde gelişmiş olan sektörlerde üretilen ürünlerin ihraç edilerek, ülke ekonomisine olan döviz katkısını maksimize etmek için, GÜ'lerin gelir düzeyi yüksek olan tüketici gruplarının bulunduğu pazarlarda faaliyette bulunmak istemektedirler. Yani ,makro olarak iki grup arasındaki ilişkiler, karşılıklı çıkar ilişkilerine dayanmaktadır.

20. yüzyıl başlarında, tüm ülkeler yüksek koruma duvarlarına sahipti. Amaç, yerli sektörleri, dış etkilerden korumak, ülke içi ihtiyaçların, yine ülke içerisinde karşılanmasını sağlamaktı. Fakat 1 Ocak 1948 tarihinden itibaren, tarife imtiyazları içeren Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ile birlikte korumacı politikalar, serbest ticaret politikalarına dönüşme eğilimine girmiştir.

Konu tarımın önemini koruduğu ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde, daha da önem kazanmaktadır. Çünkü bu ülkeler genellikle, dünya ticaretinde çok düşük paya sahiptirler ve ihracat ürünleri ise, tarım

ürünleri ya da tarıma dayalı sanayi ürünleridir. Bundan dolayı da, uzun dönemde dış ticaret hadleri, sürekli aleyhlerine gelişmektedir (Işın, 1999).

1995 yılında uygulamaya konan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) içerisinde bulunan Uruguay Round kararlarının denetimi, yine Uruguay Round sonucunda kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından yapılmaktadır. DTÖ, ülkeler arasındaki ticari ilişkilerin görüşmeler yoluyla geliştirilmesi ve anlaşmazlıkların, hakemlik yoluyla çözülmesi için, gerekli hukuki ve kurumsal alt yapıya sahiptir (Şahinöz, 1998).

DTÖ Tarım Anlaşmasını (TA) incelemenden önce, üç terimi açıklamak faydalı olacaktır (Çakmak ve Akder, 1999). Bunlar; pazara giriş, ihracat rekabeti ve iç desteklerdir. Pazara giriş; ithalattan alınan vergilerin belirlenmesi ve indirim taahhütleri, ihracat rekabeti; ihracat sübvansiyonuna konu olan miktar ve harcamaların belirlenmesi ve indirim taahhütleridir. İç destekler ise, iç desteklerin hesaplanması, istisnalar ve indirim taahhütleridir.

Türkiye, tarım mallarının tümünü DTÖ'ne bağlamış, fakat tam anlamıyla bir tarifelendirme yapmamıştır. Bunun nedenlerinden biri, Türkiye'nin dış ticaretinin, daha önceki yıllarda önemli ölçüde liberalleşmiş olması, diğeri harmonize sisteme geçişle birlikte, 1986'da tanımlanmamış yeni malların ortaya çıkmış olmasıdır. Gelişmiş ülkeler, daha önce üst sınır koymadıkları ürünler için, 1986 Eylül düzeyini kabullenmek zorundayken, gelişmekte olan ülkeler, daha önce üst sınırlarını bağlamadıkları ürünler için üst sınırı (tavan konsolidasyonu) kendileri saptamakta serbest bırakılmışlardır. Bu durumda Türkiye, temel ve/veya hassas ürünlerde, en yüksek düzeyi, diğer ürünler için 1986 Eylül ayında geçerli olan tarife oranlarını indirimde esas almış ve GOÜ'lerin uyguladıkları indirimleri uygulamaya başlamıştır (Ek Çizelge 27).

Türkiye, 2004 yılına kadar, basit ortalama %24'lük indirim, her bir üründe de, en az %10'luk bir indirim taahhüt etmiştir. Ülkemiz tarafından, gümrük vergilerine ek olarak Toplu Konut Fonu gibi tarife dışı araçlarla korunan hayvansal ürünler için belirlenip, DTÖ'ne bildirilen tarifeler üretim dallarına göre farklılıklar göstermektedir (Çizelge 37). Kasaplık piliç etini de kapsayan kümes hayvanları etleri

için koruma %98 oranındadır. Daha çok iç talebe yönelik üretim yapan ve kendi kendine yeterli olabilme potansiyeli bulunan hayvancılık kesimi için, görüldüğü gibi, DTÖ'ne oldukça yüksek sayılabilecek koruma oranları belirlenerek, bildirimde bulunulmuştur. Ancak, çizelgedeki oranlar en yüksek gümrük tarifelerini ifade etmekte, uygulamanın hangi oranlar üzerinden yapılacağı, siyasi iktidarların genelde ekonomi, özelde ise, tarım politikalarına bağlı bulunmaktadır. Örneğin, DTÖ'ne yapılan %147'lik bildirim karşın, günümüzde kasaplık sığırda gerçek koruma %70, süt ve süt ürünleri için yapılan %196'lık bildirim karşın, uygulama %55-85 düzeyindedir. Kısacası, Uruguay Round yerli üretimi, dış rekabete karşı koruyup, özendirme politikalarına karşı bir engel oluşturmamaktadır (Şahinöz, 1998). Fakat, dünya fiyatlarındaki düşüşle, aynı zamanda uygulanan yüksek iç fiyat politikaları, mega tarifelerin sağladığı korumanın bile yetersiz kalmasına neden olmuştur. Sığır eti ve şeker, farklı nedenlerle, bu duruma örnek gösterilebilir (Çakmak ve Akder, 1999).

Çizelge 37. Tarım Anlaşması (hayvancılık alt sektörü) tarife oranları, Türkiye (%)

Ürün Cinsi	2004 Üst Sınırı (%)
Damızlık Sığırlar	9.56
Besilik Canlı Sığırlar ve Kasaplık Sığırlar	147.0
Damızlık Koyun ve Keçiler	19.12
Kasaplık Koyun ve Keçiler	147.0
Taze, Soğutulmuş ve Dondurulmuş Sığır Eti	245.0
Kümes Hayvanı Eti	98.0
Süt, Tereyağı ve Peynir Dahil Süt Ürünleri	196.0
Damızlık Yumurtalar	14.56
Diğer Yumurtalar	83.30
Şarküteri Ürünleri	104.86
Konserve Et	132.0

Kaynak: GATT, 1994.

Politika belirlenirken, tarife oranı ne olursa olsun, indirime tabi olduğu ve mega tarifelerin uzun ömürlü olmayacağına dikkat edilmesinde yarar vardır. Tarife dışı engeller, yeni görüşme döneminin gündem maddelerinden birisidir.

Et ve süt, tahılın ardından, dünya tarım ticaretinde en fazla ağırlığı olan ürünlerdir. Günümüzde, dünya genelinde üretilen toplam etin %11'i, dünya pazarlarında ticarete konu olmaktadır. Bu oran, küçükbaş hayvan eti için %22'ye ve

sığır eti için %16'ya yükselirken, kümes hayvanları etlerinde bu oran %8'de kalmaktadır. Ancak son 30 yılın dünya et dış ticaretine bakıldığında, en önemli atılımı, kümes hayvanları etlerinin yaptığı görülmektedir. Bu dönemde, dünya toplam et dış ticareti 5.5 milyon tondan, 20 milyon tona yükselirken, kümes hayvanlarınıninki 10 kat artarak, 350 bin tondan, 3.5 milyon tona çıkmıştır. Ayrıca, son otuz yıllık dönemde, dünya et dış ticareti yaklaşık dört kat artarak, toplam et üretim artışının 2.5 katla sınırlı kalması, etin giderek ticarileştiğini ve her geçen yıl dünya pazarlarında daha geniş bir alana yayılacağını göstermektedir (Şahinöz, 1998).

En önemli ve yüksek ihracat sübvansiyonu uygulayan ülkeler grubu olan AB'nde, kanatlı eti ihracat iadelerinde, mevsimsel uygulamalar 1999 yılında muntazam bir seyir takip etmemiştir. 1999'un başlarında, her zaman olduğu gibi ihracat iadeleri, öncelikle Rusya için parça kanatlı etlerine sonra bütün haldeki kanatlı etlerine, daha sonra da bütün haldeki kanatlı etleri için, Orta Doğu ülkelerine veriliyordu. Temmuz ayında başlamış olan 1999/2000 GATT yılında yapılan yeni düzenleme ile, sadece bütün haldeki kanatlı etlerine tahsisat verilmiş, fakat Rusya ve Orta Doğu arasında bir tefrik yapılmamıştır (Orta Doğu için iade oranları, genellikle daha yüksek tutulurdu). Bunun anlamı, AB Komisyonunun Rusya'ya ihracatın artmasını istemesidir. Komisyonun herhangi bir uyarısı olmaksızın, bir ay sonra yeni düzenleme, Rusya için durdurulmuş, fakat Eylül'de yeniden başlatılmıştır. Bunun sebeplerinden biri, Rusya'ya domuz eti ihracatında verilen iadenin, tam o sıralarda azaltılmış olması, büyük kanatlı eti ihracatçılarının o ülkeye ihracatlarını arttırmak için, bir fırsat teşkil etmesi olabilir. Dioksin krizinin, ihracat üzerindeki etkilerinin giderilebilmesi amacıyla ihracat iadeleri, öncelikle, parça piliç etlerinde başlatıldı. AB'nde ihracat iadeleri, genellikle Birliğin iç tüketiminin düşmeye başladığı aylar olan Kasım ayında başlatılarak, eksilen tüketimin, sektördeki etkilerinin telafi edilmesi amaçlanmaktadır. Parça piliçte, ayrılan tahsisat dolduğu için, ihracat iadeleri Kasım 1999'da durdurulmuştur. 1999/2000 GATT yılı tahsisatı, 315 bin mt (metrik ton) olarak tespit edilmiş ve bu sübvansiyon tahsisatı bütün ve parça kanatlı eti arasında, gayri resmi olarak dağıtılmıştır. Parça piliç olarak, 36 bin mt'a karşı, 277 bin mt bütün piliç sübvansiyon edilmiştir. Buradan da anlaşılmaktadır ki, DTÖ tarım anlaşmaları ile ihracat iadesinde yapılan kısıntı en çok parça piliç ihracatını

etkilemiştir. Bu uygulamadan, Hollandalı ihracatçılar olumsuz, Fransız ihracatçılar olumlu yönde etkilenmişlerdir. Benzer politik gelişmelerin, 2000/2001 GATT yılında toplam 286 bin mt için de geçerli olması beklenmektedir. Ayrıca, DTÖ kotaları, AB'ne 18 bin mt gümrüksüz ve 7188 mt indirilmiş gümrük tarifeleri ile ithalata izin vermiştir. Doğu Avrupa ülkeleri ile yapılan bir anlaşma ile ayrıca 9 bin 400 mt kanatlı eti ve 51 bin 500 mt kaz için fazladan kota tanınmıştır. Bu anlaşma kotaları henüz doldurulamamıştır (Anonim, 2000/c).

İç desteklerin sınırlandırılması kuralı, Türkiye hayvancılık kesimini hiçbir biçimde etkilememektedir. Herşeyden önce, bu kesime sağlanan toplam destek, üretim değerinin %10'unun altında kaldığından, herhangi bir indirimle gidilmesine gerek yoktur. İkincisi hayvancılıkla ilgili faaliyetlere yapılan devlet yardımı, "yeşil kutu" diye nitelendirilen ve tarım anlaşmasının indirim taahhütleri dışında tutulan cinsten araştırma, hastalıklarla mücadele, pazarlama hizmetleri, alt yapı yatırımları, girdi sübvansiyonları vb şeklindeki destekleridir (Şahinöz, 1998).

Dünya ticaretinde, AB, ABD, Avustralya ve Yeni Zelanda, Kanada, Japonya önemli etkiye sahiptir. Kanada, DTÖ anlaşmalarında yer alan, pazara ulaşım yaptırımından en fazla etkilenen ülke olmuştur. Arzı yönetilen mallarda (tavuk eti, yumurta ve süt) uygulanan tarife dışı engeller tarifelendirilmiştir. Yeni tarifeler, %300 gibi yüksek düzeylerde bağlansa da, Tarife Oranı Kotaları (TOK) uygulaması ile tarifeler hayli düşüktür. Görüşmelerde, TOK'ların genişlemesi konusunda, iç baskılar nedeniyle Kanada zorlanacaktır (Çakmak ve Akder, 1999).

Tarım sektörü ve hayvancılık alt sektörüne, OTP çerçevesinde yıllarca destek yapan AB'nin, DTÖ'nün belirlemiş olduğu liberal kurallara tamamıyla uyması zaman alacak gibi gözükmemektedir. 1995 ve 1996 yıllarında, dünya toplam ihracat sübvansiyonunun %83'ü, AB tarafından verilmiştir. Aynı yıllarda, GOÜ'in toplamı için bu oran %2.4'dür (Anonim, 1998/f).

Etlik piliç yetiştiriciliğinde, büyük bir öneme sahip olan mısır ve çayırın yanı sıra, seçilmiş diğer ürünlere ait dünya fiyat ve ticaretindeki olası gelişmeler için Gıda ve Tarımsal Politika Araştırma Enstitüsü'nün çalışmasından yararlanılmıştır (Anonim, 1999/t).

Hesaplanan fiyat projeksiyonlarının gerçekleşmesi halinde; tavuk eti fiyatlarının, önümüzdeki yıllarda, mutlak olarak azalması beklenirken, tavuk beslemede, en ekonomik rasyonun içinde kaçınılmaz olarak bulunan mısırın yanı sıra, soya bitkilerinin fiyatlarında ise, belirgin bir artma olması beklenmektedir. Zaten kar marjları çok düşük olan sektörde, başta biyoteknoloji olmak üzere, ar-ge faaliyetlerinin daha da önem kazanması, verimliliğin maksimize edilmesi ve şirket evliliklerinin artması kaçınılmaz olarak görülmektedir.

Yapılan projeksiyon çalışmalarında, dünya tavuk eti üretiminin, ortalama yılda %2.8 ve ihracatının da %3.4 artacağı beklenmektedir. Fiyatlar tarihsel ortalamada seyretmekte, Çin, ABD ve Brezilya'da önemli oranda üretim artışı olmaktadır (Çakmak ve Akder, 1999).

Çizelge 38 . Bitkisel ürünlerde fiyat projeksiyonları, 1998-2008 (ABD doları/mt)

Bitkisel Ürünler	98/99	99/00	00/01	01/02	02/03	03/04	04/05	05/06	06/07	07/08	08/09
Buğday ABD Körfez-Fob	121	135	142	146	150	155	159	163	164	165	167
Rotterdam-Cif	142	159	167	172	176	183	187	191	192	194	196
AB Müdahale *	140	142	143	143	144	144	144	144	145	145	145
Mısır ABD Körfez-Fob	94	97	99	101	104	107	109	111	113	115	118
Arpa Portland	108	110	111	113	116	119	121	123	124	126	129
Ayçiçeği Aşağı Ren-Fob	275	251	251	252	252	250	251	250	250	249	250
Soya Rotterdam-Cif	230	215	218	223	226	227	231	233	237	238	243

Kaynak: FAPRI, 1999.

*: Gündem 2000 indirimleri dikkate alınmamıştır.

Hayvancılık sektörü ve dolayısıyla etlik piliç sektöründe, ülkemizi ve dünya ticaretini etkileyen en önemli konulardan birisi, AB'nin hayvancılık ürünlerine verdiği ihracat sübvansiyonlarıdır. Gündem 2000'de, bu sektöre ilişkin liberalleşmenin 2005 yılına ertelendiği göz önüne alındığında, sorunun devam

edeceği anlaşılmaktadır. Burada, tek çıkış noktası, hızla sonuçlanacak Tarım Anlaşması (TA) görüşmeleridir.

Çizelge 39. Hayvancılık ürünlerinde fiyat projeksiyonları, 1998-2008 (ABD Doları/mt)

Hayvan sal Ürünler	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Sığır Eti İhracat- Fob ABD	1729	2031	2239	2403	2512	2459	2399	2311	2265	2351	2489
Tavuk Eti ABD Toptan	1391	1310	1242	1258	1252	1256	1253	1248	1240	1239	1254
Yağsız Kuru Süt Kuzey Avrupa- Fob	1453	1260	1289	1413	1460	1486	1518	1540	1568	1604	1640
Avustral ya İhracat	1560	1367	1396	1520	1567	1593	1625	1647	1675	1711	1747
Süt Tozu Kuzey Avrupa- Fob	1764	1662	1638	1710	1723	1729	1737	1740	1743	1747	1749
Tereyağı- Kuzey Avrupa- Fob	1853	1798	1761	1778	1801	1826	1848	1875	1886	1882	1875
	1576	1516	1479	1496	1519	1544	1566	1594	1604	1600	1593
Peynir Kuzey Avrupa- Fob	2225	2316	2351	2436	2443	2448	2463	2469	2471	2485	2488

Kaynak: FAPRI, 1999.

1998 yılında Kanadalı tavuk eti üreticileri ve broiler yetiştiricileri, ABD'nin Orta-Doğu pazarındaki payını artırmak üzere, Mayıs ayı başlarında ilan edilen İhracatı Artırma Programı (EEP- Export Enhancement Program)'ına karşı reaksiyon göstermişlerdir. Bu destek sayesinde, 20 bin ton kadar Amerikan ürününün, Orta-Doğu pazarlarında satılacağı beklenmektedir. Kanadalı tavuk üreticileri, tüm ülkelerin ihracat desteklerinin düşürülmesi amacıyla, DTÖ'ne vermiş oldukları sözlerini yerine getirmelerini istemiştir (Anonim, 1998/b).

Dünya genelinde, en az gelişmişinden, en gelişmişine kadar birçok ülkede, tavukçuluk alt sektörü ve tarım sektöründe, çeşitli desteklemeler, farklı şekillerde yapılmakta, dünya ticaretinden daha fazla bir pay almak için, yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Fakat, DTÖ anlaşmaları çerçevesinde, tam üyeliğine aday olduğumuz AB ve dünya ticaretinde, önümüzdeki yıllarda, çok yönlü serbest ve liberal politikalar uygulanması kaçınılmaz görülmektedir. Dünya genelinde, birçok ülkede olduğu gibi ülkemiz etlik piliç, hayvancılık ve tarım sektöründe bazı yapısal problemler mevcuttur. Bunların ivedilikle çözülmesi gerekmektedir.

DTÖ anlaşmaları ile, ihracat sübvansiyonlarının kaldırılmasının Türkiye'ye iki türlü faydası olacaktır. Bunlardan ilki genel faydadır. Kaldırılmasıyla, dış ticaret fiyatlarındaki çarpıklık bir miktar düzeltilecek ve fiyatlar büyük oranda maliyetleri yansıtacaktır. İkincisi ise, hayvancılık ve ürünleri alt-sektöründe (etlik piliç sektörü dahil) hissedilecektir. Türkiye'de bu alt sektörlerdeki problemin ana kaynaklarından biri, AB'nin verdiği ve müdahale fiyatının %50'sini geçen sübvansiyonlardır. Türkiye, hem ticaret politikasında, hem de taviz görüşmelerinde bu yüzden zorlanmaktadır (Çakmak ve Akder, 1999).

Türkiye'de AB'ne uyum, DTÖ anlaşmaları ve IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları çerçevesinde, diğer sektörlerin yanı sıra, özellikle tarım sektörü ve dolayısıyla etlik piliç alt sektöründe, köklü yapısal reformların yapılması beklenmektedir. Üretici Birlikleri Yasa Tasarısı'nın hazırlanması, Türkiye çapında tüm tarım işletmelerini ve dolayısıyla üretim miktar ve değerlerini kayıt altına almayı amaçlayan, tarımda ulusal veri tabanı oluşturulması çalışmaları, bu yönde atılmış önemli adımlardır.

Ülkemiz etlik piliç sektörü, AB ülkeleri ve dünya genelinde, mevcut olan ve kullanılan en ileri teknoloji ürünleri, makine, ekipman ve sistemlerin yanı sıra, üretim-işleme-pazarlama zincirini de, sözleşmeli üretim sistemiyle büyük oranda çözmüş durumdadır. Fakat bazı problemleri de mevcuttur (yüksek maliyetli yem, tarife dışı engeller, yüksek verimli yerli genetik materyallerin ıslah edilememesi ve bu yönde yeterli alt yapı ve ar-ge sisteminin bulunmayışı vb). Fakat önümüzdeki yıllarda, DTÖ-Tarım Anlaşmaları'nın sonuçlanması durumunda, özellikle gelişmiş

Ülkelerin, etlik piliç sektörlerine sağladığı ihracat sübvansiyonlarının, i desteklerin vb ortadan kaldırılmasıyla, etlik piliç sektörümüzün, kendi ülke içi gereksinimlerini karşıladığı gibi, Rusya, Endonezya, Hindistan, Çin, Pakistan vb büyük pazarlara girmesi de kaçınılmaz olarak görülmektedir.

8. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu araştırma, Aydın yöresinde yer alan, etlik piliç işletmelerinin ekonomik faaliyet sonuçları ile etlik piliç üretim maliyetinin bulunması ve Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik süreci, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Anlaşmaları çerçevesinde, ülkemiz hayvancılık ve etlik piliç alt sektörünün, geleceğe dönük beklentilerini analiz etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Mevcut işletmeleri belirten Tarım İl ve İlçe Müdürlükleri'nden alınan veriler ve araştırma sahasında yapılan ön çalışmalar sonucunda, yörede faaliyet gösteren 69 adet işletme olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmelerin, kapasitelerine göre dağılımını gösteren frekans tablosu düzenlenmiştir. Sonra bu işletmeler, frekans eğrileri yardımıyla normal dağılıma daha yakın görüldüğü için, 3 gruba ayrılmış ve yapılan hesaplamalar sonucu, 30 adet işletme ile anket yapılması gerektiği ortaya konmuştur. 1999 yılı faaliyet sonuçları, devreler itibariyle hesaplanmıştır. Devrelere göre hesaplanan gelir ve giderlerden yola çıkılarak, toplam yıllık gelir ve giderler bulunmuştur. Kapasiteler itibariyle etlik piliç üretimi yapan işletmelerin (sözleşmeli/fason ve serbest koşullarda çalışanların) gelir ve giderleri, karlılık durumları ortaya konmuş, son olarak da, etlik piliç kilogram maliyeti bulunmuştur. Çalışmanın diğer bölümünde, AB'ne tam üyelik süreci ve DTÖ Anlaşmaları çerçevesinde, ülkemiz tarım sektörü, dolayısıyla etlik piliç alt sektörünü etkileyebilecek, önemli konular, kurallar incelenmeye çalışılmış, geleceğe dönük olası problemler tespit edilerek, alınması gerekli önlemler belirtilmiştir.

Bu analizler doğrultusunda, etlik piliç işletmelerinin, yıllık faaliyet sonuçlarına ilişkin bulgular aşağıda özetlenmiştir:

Aydın yöresinde faaliyette bulunan 69 işletmeden, 5'inin serbest koşullarda, geriye kalan 64'ünün (%92.75) ise, sözleşmeli olarak üretimlerini sürdürdükleri belirlenmiştir. Karkas randımanı, ortalama olarak %73 düşünüldüğünde, yörede yaklaşık olarak 6525128 kg piliç eti üretimi yapılmaktadır. 1999 yılı tahmini Türkiye beyaz et üretim miktarı 673160 ton olduğu düşünüldüğünde, Aydın ilinde üretilen yıllık piliç eti üretim miktarının, Türkiye'de üretilen yıllık beyaz et üretim miktarının,

%1'ini oluşturduğu görülmektedir. İl toplam üretiminin, %30.80'ini sadece Buharkent ilçesi karşılarken, %16.71'ini Kuyucak, %14.67'sini de Germencik ilçeleri karşılamaktadır. Yöredeki faal işletme toplamının %49'u Buharkent ilçesinde iken, %10'u Kuyucak'da, %6'sının da Germencik'de olduğu tespit edilmiştir. Bir değerlendirme yapıldığında, Buharkent'de bulunan işletmelerin daha küçük kapasiteli, Kuyucak ve Germencik'de bulunan işletmelerin ise daha büyük kapasiteli oldukları ifade edilebilir.

Kapasitelerine göre işletmelerin sahip oldukları kümes sayılarının 1.07-3.00 adet arasında değiştiği, ortalama 1.63 adet olduğu belirlenmiştir.

Analiz edilen 30 işletmeden, 28 adedinin (%93.33), entegre firmalar ile sözleşmeli olarak üretimlerini sürdürmekte olduğu ve sadece 2'sinin serbest koşullarda çalıştığı görülmektedir.

İşletmeci yaşları, 38.40-44.57 arasında değişmektedir ve ortalaması 40.90'dır. İşletmecilerin eğitim seviyesinin, 7.07-9.29 yıl arasında değiştiği, ortalama 7.13 yıl olduğu tespit edilmiştir. Yani, yetiştiricilerin eğitim seviyesi, orta-lise düzeyindedir. İşletmecilerin etlik piliç yetiştiriciliği yaptıkları süre 4.47-10.86 yıl arasında değişmekte olup, ortalaması 6.87 yıldır.

Genel olarak işletmecilerin sahip oldukları aile işgücünün %8.53'ünü 7-14 yaş erkek ve kadın işgücü, %43.60'ını 15-49 yaş erkek işgücü, %28.44'ünü 15-49 yaş kadın işgücü, %12.79'unu 50+yaş erkek işgücü, %6.64'ünü de 50+yaş kadın işgücü oluşturmaktadır. Dışarıdan tutulan ücretli işgücünün ise, tamamına yakınının, daimi işgücünden oluştuğu (bakıcıdan) belirlenmiştir. Birinci grup işletmelerden ikisinde, ikinci grup işletmelerden üçünde, üçüncü grup işletmelerden altısında daimi işçi çalıştırılmaktadır.

Etlik piliç işletmelerinde genel olarak, aktif sermayenin %41.46'sını bina varlığı, %19.75'ini alet-makine varlığı, %16.85'ini ambar varlığı, %16.75'ini de toprak varlığı oluşturmaktadır. İşletmelerde toplam pasifin, genel ortalama itibariyle %73.90'ını özsermaye oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerin 13 adedinin (%43.33), işletmenin bulunduğu alan dışında toprağa sahip olmadığı, 17'sinin (%56.67) ise, işletme sahası dışında toprağa sahip olduğu belirlenmiştir. İşletmelerin sahip oldukları toprak varlığı, 13.67-17.86 dekar arasında değişirken, ortalama olarak 13.03 dekar olduğu tespit edilmiştir.

Genel olarak işletmelerin sahip oldukları bina varlığının %86.34'ünü kümes, %2.76'sını depo, %2.80'ini soğuk hava deposu, %1.46'sını kesimhane, %6.64'ünü de silo varlığı oluşturmaktadır.

İncelenen işletmelerin sahip oldukları alanın, ortalama olarak 909.30 m² olduğu, bunun da 874.63 m²'sinin kümes, 27.33 m²'sinin depo, 3.67 m²'sinin soğuk hava deposu, 3.67 m²'sinin de kesimhane alanı olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerin sahip oldukları alet-makine varlığının %31.24'ünü nakliye aracı, %7.45'ini ısıtma cihazı, %0.24'ünü aydınlatma cihazı, %4.82'sini havalandırma cihazı, %7.67'sini yemlikler, %9.40'ını suluklar, %23.64'ünü jeneratör, %1.37'sini sırt pompası, %3.15'ini motopomp, %11.02'sinin de diğer araç-gereçler olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde son dönemlerde ağırlıklı olarak Cobb ve Ross genotipi hayvanların kullanıldığı, yaz devresinde m²'ye ortalama 11.00 adet, kış devresinde de, m²'ye ortalama 14.90 adet civciv konulduğu belirlenmiştir. İşletmeler ortalaması olarak m²'ye 3.35 kg, hayvan başına da 0.26 kg altlık kullanılmaktadır.

İncelenen işletmelerde, genel olarak ölüm (kayıp) oranının, yaz devresinde %8.93, kış devresinde de %6.17 olduğu tespit edilmiştir.

Genel olarak işletmelerde ortalama kesim süresinin 40.86-41.53 gün arasında değiştiği, ortalama olarak 41.50 gün olduğu belirlenmiştir.

Etlik piliçlerin bir devrede genel olarak 3.51-3.69 kg/hayvan arasında yem tükettikleri, ortama olarak bir pilicin, bir devrede 3.60 kg yem tükettiği hesaplanmıştır.

İncelenen işletmelerde, gruplar itibarıyla hayvan başına düşen canlı ağırlık miktarının, 1.83 kg ile 2.25 kg arasında değiştiği, fakat ortalama olarak 1.90 kg olduğu belirlenmiştir.

Etlik piliç yetiştiriciliğinde en önemli göstergelerden birisi olan yemden yararlanma oranının, 1.86-1.95 arasında değiştiği, ortalama olarak 1.93 olduğu belirlenmiştir. Yemden yararlanma oranının bir başka ifadesi olan yüzde randıman oranının da %51.00-53.71 arasında değiştiği, ortalama olarak %51.80 olduğu tespit edilmiştir.

İncelenen işletmelerde, genel ortalamaya göre, işletmecinin toplam gelirinin %95.67'sini etlik piliç satışları alırken, geriye kalan %4.33'ünü yakıt primi oluşturmaktadır. Kümes alanının birimi başına düşen gelir, 3. grup işletmelerde en yüksek iken, onu sırasıyla 1. ve 2. grup işletmeler izlemektedir. Genel ortalamaya göre, canlı ağırlık birimi başına elde edilen brüt gelir toplamı 78000.73 TL/kg iken, üçüncü grup işletmeler 81544.35 TL/kg ile en yüksek değere sahiptirler. İşletme kapasitesi arttıkça, canlı ağırlık birimi başına düşen brüt gelirin arttığı ifade edilebilir.

İncelenen işletmelerde, toplam üretim masraflarının, işletmeler ortalaması olarak %23.61'ini ilaç-vitamin masrafları, %20.68'ini işçilik masrafları, %10.41'ini ısıtma masrafları oluşturmaktadır. Kümes alanının birimi başına düşen üretim masrafları, birinci grup işletmelerde en yüksek iken, onu sırasıyla üçüncü ve ikinci grup işletmeler izlemektedir. İncelenen işletmelerde, genel ortalamaya göre canlı ağırlık birimi başına düşen üretim masrafları toplamı 42171.49 TL iken, işletme grupları itibarıyla 40324.31 TL/kg ile 46694.43 TL/kg arasında değişmektedir.

Canlı ağırlık birimi başına düşen net gelir, 41220.04 TL/kg ile üçüncü grupta en yüksek iken, onları sırasıyla ikinci ve birinci grup işletmeler, 29207.07 TL/kg ve 25124.83 TL/kg ile izlemektedirler. İşletmeler ortalaması ise 35829.24 TL/kg'dır. Bir değerlendirme yapıldığında; işletme ölçeği arttıkça yani kapasite büyüdükçe, canlı ağırlık birimi başına düşen net gelirin arttığı görülmektedir. Bu durum da, üçüncü grup işletmelerin en verimli çalıştıklarını gösterirken, verimlilik açısından bu işletmeleri sırasıyla, ikinci ve birinci grup işletmeler izlemektedir.

Serbest çalışma koşullarında, toplam gelirin tamamını etlik piliç satışları oluşturmaktadır. Genel ortalama olarak, serbest üretime ilişkin masrafların en önemli

kalemini %67.95 ile yem masrafları oluşturmaktadır. Bu masraf unsurunu, %17.37 ile civciv masrafları izlemektedir. Serbest üretim koşullarında, etlik piliç yetiştiriciliğinden elde edilen net gelir, tüm gruplar için negatif bulunmuştur. Özellikle ikinci grup işletmeler, en olumsuz gelir düzeylerine sahip iken, onları sırasıyla birinci ve üçüncü grup işletmeler izlemektedir. Buradan da, zaten riskli ve kar marjı çok düşük bir üretim dalı olan etlik piliç yetiştiriciliğinde, işletmelerin faaliyetlerini sözleşmeli üretim sistemiyle yürütmeleri ile ancak piyasada kalma şanslarının artacağı ifade edilebilir. 1998 ve 1999 üretim sezonunda, serbest koşullarda faaliyette bulunan bir işletme, yıllık ortalama 3 milyar 700 milyon TL zarar ederken, aynı işletmenin sözleşmeli üretim koşullarında ortalama 4 milyar 400 milyon TL net gelir (kar) elde ettiği belirlenmiştir.

Aydın ili ve Türkiye geneli için, sözleşmeli etlik piliç yetiştiriciliğinde geçerli olan bazı problemler ve olası çözüm önerileri aşağıda belirtilmiştir:

Ülkemiz etlik piliç yetiştiriciliğinde, %80-90 oranında görülen sözleşmeli üretim modeli, mevcut rekabetçi piyasa ortamında geçerli olan ve tavsiye edilebilecek bir üretim sistemidir. Fakat sözleşmeli üretim sistemi karar alma sürecinde, sözleşmeli işletmecilerin daha az etkili oldukları tespit edilmiştir. Karar alma sürecinde dengein sağlanabilmesi ve serbest piyasa koşullarında en isabetli kararların verilebilmesi için, üreticilerin birleşerek, kendi aralarında kooperatifler ya da üretici birlikleri oluşturmalarının faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak, TBMM onayından geçmesi beklenen Üretici Birlikleri Yasa Tasarısı'nın, uygulamaya geçirilmesi ile büyük bir eksikliğin giderileceği tahmin edilmektedir.

Sözleşmeci firmalar tarafından, devre sonunda hayvanların teslimatında ödenen prim bedellerinin, piyasa koşullarına göre düşük miktarda kaldıkları üreticiler tarafından belirtilen önemli konular arasında bulunmaktadır. Ayrıca, prim bedellerinin bir kısmının hayvanlarının teslimatında peşin olarak, bir kısmının da 1.5-2 ay vadeli çek olarak ödenmesi sonucu, izleyen üretim devrelerinde, işletmecilerin zor durumda kaldıkları, yine üreticiler tarafından belirtilen önemli problemlerden biri olarak tespit edilmiştir.

Fason çalışan işletmelerde, firma tarafından temin edilen civcivlerde, çeşitli sorunlarla karşılaşılmasının temel nedenin, aynı bölgede dahi değişik cins, yaş ile farklı firmaların damızlık üretimi yapması ve kuluçkahane çevrelerinin, kirletici unsurlara karşı korunmaması sonucu oluşan hastalıklar olduğu bilinmektedir. Sektör bazında, bu konuya ivedilikle çözüm bulunması gerekmektedir. Broiler anaç sürülerinin hastalıktan korunması için, sağlıklı damızlık seçimi, sağlıklı damızlık yumurta ve civciv üretimine gidilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca hastalıklarla mücadelede, tüm entegre kuruluşların sağlık önlemlerine, aşılama yöntemlerine önem vermeleri gerekmektedir. Çünkü hastalık nedeniyle kullanılan antibiyotik, aşı ve vitaminler, etlik piliç üretim maliyetini arttırmaktadır.

Yerli genotiplerin ıslah edilebilmesi için, özel sektör-üniversite-araştırma kuruluşları, organik bir bağ içerisinde, sebep-sonuç ilişkisine dayanan bir çalışma sistemi oluşturmalıdır. Bu konuda, devletin desteği de şarttır. Herhangi bir ticari ambargo uygulanması veya hastalık nedeniyle, karantina uygulanan ülkelerden ithalatın yapılamaması gibi durumlarda, tavukçuluk sektörünün, kısa sürede darboğaza girmesi kaçınılmaz olacaktır.

Etlik piliç yetiştiriciliğinde, yem masrafları toplam üretim masrafları içerisinde, %70 gibi önemli bir paya sahiptir. En ekonomik ve kaliteli olarak hazırlanan yem rasyonları içinde bulunan soya, mısır, balık unu ve premiksler, büyük oranda ithalat yoluyla temin edilmektedir. Mısır, soya ve balık ununun, yurt içinde üretim imkanlarının iyi bir şekilde değerlendirilmesi ve organize bir teşvik, destekleme politikası oluşturularak, mevcut üretimin, ihtiyacı karşılayabilecek miktarlara yükseltilmesi mümkün olabilecektir. Yem, yem hammaddesi, civciv, beyaz et ve ürünleri, yumurta, canlı piliç için geçerli olan KDV oranlarının düşürülmesinin (%1-2 oranına), sektörün kalkınması ve ihracat imkanlarının artırılması için faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kesimhanelerin ruhsatlandırılması ve çeşitli aşamalardaki denetimlerin, değişik kurumlarca değil, tek elden (Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından) yapılması doğru olacaktır. Böylece kesim kalitesinden kaynaklanan haksız rekabetin önlenmesi de sağlanmış olacaktır. Ayrıca, 560 sayılı KHK gereğince, denetim ve

kontrol hizmetlerine önem verilmelidir. Pazarlama zincirindeki son halka olan satış noktalarında, ürün kalitesinin muhafazası ve tüketiciye hijyenik koşullarda ulaştırılması için, gerekli kontrollerin yapılması gerekmektedir.

Ülkemizde kişi başına düşen milli gelir düşüklüğüne paralel olarak, bitkisel ürünlere kıyasla daha pahalı olan hayvansal ürünlerin halkımız tarafından tüketimi, yeterli değildir. Beyaz et, kırmızı ete göre 1/2-1/3 oranında daha ucuz olduğu için, özellikle son yıllarda, ülkemiz tüketici grupları tarafından tercih edilir bir duruma gelmiştir. 1999 yılında, 10.44 kg olan kişi başına düşen beyaz et tüketimi, AB ülkeleri, ABD, İsrail vb ülkelerdeki 20-30 kg beyaz et tüketim miktarından, oldukça düşük bir seviyededir. Piliç eti tüketimini teşvik etmek için, radyo, televizyon vb kitle iletişim araçları yoluyla, eğitim ve reklam programlarına hız verilmeli, piliç etinin besin değeri ve insan sağlığına olan faydasının yanı sıra, ileri derecede işlenmiş, pişirilmiş ve tüketilmeye hazır formları da tüketiciye tanıtılmalıdır. Örneğin, Amerika'da, son yirmi yılda reel tavuk eti fiyatlarının %50 oranında düşmesi, ilgili dönemde kişi başına tüketimi ikiye katlamış, bu tüketim artışında, özellikle fast-food piliç restoranları ile kafeteryaların önemli etkisi olmuştur. Ülkemiz etlik piliç ürünlerinde de, bu yönde tüketim kalıpları ve beslenme alışkanlıkları değişme göstermektedir. Bunda hızlı sanayileşmenin, kentleşmenin, Türk Kadınının yoğun bir şekilde iş hayatına katılmasının, iş temposunun yoğunluğunun, zaman darlığının, sık sık seyahat etmenin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Etlik piliç işletmelerinin, devreler itibariyle harcamış oldukları bütün masraf kalemlerinin detaylı olarak kaydedildiği bir sistem oluşturulmalıdır. Bu basit bir defter kaydı olabileceği gibi, bütçe imkanlarının elvermesi durumunda, bilgisayar ortamının kullanılması daha faydalı olacaktır. Bu işlem yapıldığı takdirde, geçmişe ait verilerin ışığında, geleceğe dönük projeksiyonlar doğru olarak yapılabilecek, yaz ve kış devrelerinde en isabetli kararlar verilebilecektir.

Tam üyeliğine aday olduğumuz AB ülkelerinde, etlik piliç sektörüne oransal olarak biraz daha az olmakla birlikte, halen hayvancılık sektörünün geneline, gerek girdi ve üretim bazında, gerekse ihracat bazında önemli destekler yapılmaktadır.

Fakat DTÖ anlaşmaları ile, bu destekler yavaş yavaş azaltılmakta olup, önümüzdeki yıllarda, Tarım Anlaşmaları tamamlandığında, bu destek ve sübvansiyonların tüm ülkeler için ortadan kaldırılacağı planlanmaktadır. Tarım Anlaşmaları (TA) tamamlanmadan, tarım sektörü ve dolayısıyla etlik piliç sektörümüzde, yapısal reformları tamamlamamız gerekmektedir. Tarım Anlaşmaları sonuçlanmadan, AB'ne tam üye olmamız ve Birlik kaynaklarından, bu amaçlar doğrultusunda faydalanmamız, ülkemiz tarım sektörü ve etlik piliç alt sektörü için büyük bir şans olacaktır. Fakat, biz ülke olarak Tarım Anlaşmaları (TA) sonuçlandıktan sonra ancak AB'ne tam üye olacağımızı düşünerek, gerekli yapısal ve hukuki reformları yapmamız gerekmektedir. Türkiye etlik piliç sektörü; uygulanmakta olan sözleşmeli üretim modeli, sahip olduğu modern teknoloji ve gelişmiş alt yapısı ile, hayvancılığın diğer kollarına göre, dünya genelindeki yoğun rekabete hazır durumdadır. Fakat ekonomide tamamıyla liberalizasyonu öngören ve DTÖ'nde önemli pazarlık gücüne sahip olan ülkeler (ABD, Kanada, AB, Japonya, Avustralya-Yeni Zelanda), modern teknoloji ile üretim yaptıkları etlik piliç sektöründe, şu aşamada Tarım Anlaşmaları (TA) ile engellenmemiş olan destekler, yardımlar ile (doğrudan ödeme, ihracatı geliştirme programı, çevresel ve hijyenik koşullar vb), ülkelere yapılacak ihracatı önledikleri gibi, Rusya, Endonezya, Çin, Pakistan, Türk Cumhuriyetleri vb gelişmekte olan potansiyel pazarlara, piliç ürünlerini rahatlıkla ihraç edebilmektedirler. Karar alma organlarınca; şu aşamada engellenmemiş olan ve DTÖ-Tarım Anlaşmaları (TA) ile denetlenemeyecek destekler ile, ülkemiz etlik piliç sektörü, dünya genelinde yaşanmakta olan yoğun rekabet içinde yalnız bırakılmamalıdır. Türk markası olan etlik piliç ürünlerinde, belirgin bir marka imajı oluşturularak, bu markaların özellikle gelişmekte olan pazarlarda, kalıcı olarak tutunması ve tüketici grupları tarafından, daima tercih sebebi olması sağlanmalıdır.

Bu sorunların çözülmesi durumunda, çok modern entegre tesis, kesimhane ve soğutma depolarına sahip olan ülkemiz etlik piliç sektörünün, dış pazarlarda rekabet etme şansı ve dolayısıyla ihracat imkanları arttırılmış olacaktır. Etlik piliç sektörü, ülke içi beyaz et gereksinimlerini karşılamakla beraber, dünya ihracat pazarından %0.1 gibi çok düşük bir pay almaktadır. Bu oranın arttırılması, yukarıda belirtilen teknik sorunların çözümüne bağlıdır. İhracat imkanları arttıkça,

atıl durumda bekleyen etlik piliç işletmeleri aktif duruma geçecek, istihdam imkanları gelişerek, ülkeye döviz girişı artacaktır. Yıllık yaklaşık 11 milyon dolar olarak gerçekleşen beyaz et ihracat değerinin, 30-35 milyon dolar seviyelerine ulaşması sağlanmış olacaktır.

ÖZET

Bu çalışmada, Aydın yöresinde sayıları hızla artan, etlik piliç yetiştiriciliği yapan işletmelerin, yapısal ve ekonomik analizlerine olanak verecek veriler, bir sürvey çalışmasıyla derlenmiş ve gerekli analizler yapılarak yorumlanmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği (AB)'ne tam üyelik süreci ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Tarım Anlaşmaları'nın ülkemiz etlik piliç sektörüne etkileri tespit edilmiştir. Bu çerçevede, mevcut sorunlar belirlenerek, sorunların çözümüne yönelik kimi öneriler getirilmiştir.

Araştırma yöresinde, faal durumda bulunan 69 adet işletme tespit edilmiştir. Anket uygulanacak örnek sayısı, yapılan hesaplamalar sonucunda 30 adet işletme olarak belirlenmiştir. Bu işletmelerden 28 adedi sözleşmeli, 2 adedi serbest koşullarda üretimde bulunmaktadır. İncelenen işletmelerin sahip oldukları kümes sayısının, 1.07-3.00 adet arasında değiştiği, ortalama olarak 1.63 adet olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerde, işletmeci yaş ortalaması 40.90 olup, etlik piliç yetiştiricilik deneyimleri 6.87 yıldır. İşletmecilerin öğrenim durumları, genelde ortaokul ve lise düzeyindedir.

İşletmelerde, aktif içinde en büyük payı (%41.46) bina varlığı ve alet-makine varlığı (%19.75) oluşturmaktadır.

İşletmelerde ortalama kesim süresi 41.50 gün olarak tespit edilmiştir. İşletmelerde bir pilicin, bir devrede ortalama 3.60 kg yem tükettiği belirlenmiştir. İşletmelerde kesim yaşındaki bir pilicin, ortalama 1.9 kg canlı ağırlığa sahip olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerde, yemden yararlanma oranının, ortalama olarak 1.93 olduğu tespit edilmiştir. Yemden yararlanma oranının bir başka ifadesi olan, randıman oranının da %51.80 olduğu belirlenmiştir.

İşletmelerin serbest çalıştığı varsayımından hareket edilerek, işletmeler ortalamasında üretim masraflarının %67.95'ini yem masrafları, %17.37'sini civciv masrafları, %14.68'ini de diğer masraflar oluşturmaktadır.

İşletmelerde canlı ağırlık birimi başına düşen net gelir ortalama 35829.24 TL/kg'dır.

Sektörde, sözleşmeli firmaların ve dolayısıyla etlik piliç işletmelerinin, hibrit civciv temininde karşılaştıkları güçlükler, yüksek yem maliyetleri, gerek girdi gerekse ürün fiyatlarında görülen istikrarsızlıklar, tavuk hastalıkları, teknik eleman ve kalifiye işçi eksikliği, kredi, pazarlama ve ihracat sorunları bulunmaktadır. AB'ne tam üyelik sürecinde ve olası tam üyelik durumunda, AB tarım fonlarından yeterli destekler alınabilecektir. Bu yardımları, DTÖ- Tarım Anlaşmaları tamamlanmadan, etlik piliç sektöründeki yapısal problemleri çözebilmek için kullanmamız durumunda, yoğun rekabetin yaşandığı dünya piyasalarına uyum sağlayabilmemizin mümkün olacağı tespit edilmiştir.

SUMMARY

In present study structural and economical analyzed documents of rapidly increasing broiler farms in Aydın province were determined as a survey study and results were counted. In addition the effects of exact membership process to European Union (EU) and Agricultural Agreements of World Trade Organization (WTO) on our country's broiler sector were determined. In this frame presence problems were found out exactly and some suggestions to solve the problems were given.

In research province totally 69 active broiler farms were determined. The survey was conducted at 30 broiler farms as a result of some calculations, so that 28 of these were contractual and 2 farms at free conditions. A total number of broiler houses of determined enterprises ranged from 1.07 to 3.00 and the average was 1.63.

Average age of farm managers 40.90 years old and broiler managership experience was around 6.87 years, education levels were generally high school and lycee.

The biggest part of asset was consist of building capital by 41.46% and tool-machine capital by 19.75%. Average slaughter age was determined as 41.50 days in the farms. An average feed consumption was 3.6 kg and live weight was 1.9 kg per chick at the end of the fattening period. The feed conversion rate was determined as an average 1.93, the feed efficiency was 51.80%, which declared as an alternative statement of feed conversion.

Total production expenses in enterprises were consisted of feed costs 67.95%, chick costs 17.37% and other costs 14.68%. Average net income per unit live weight was 35829.24 TL/kg.

Contractual broiler farms as well as broiler integrations are faced with some problems such as supplying good quality day old chicks, high feed costs, unstable input and output prices, chicken health and diseases, lack of technical support and services, qualified labour, credit, marketing and export facilities. In process of exact

membership tu EU and in the situation of probable exact membership, sufficient support will be able to take from agricultural funds of EU. If the supports are can be used before WTO-Agricultural Agreements have been complated in order to solve structural problems of broiler sector in our cuntry, getting conformity will be possible to intensive competited world market.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesine olanak sağlayan, deneyim ve bilgilerini çalışmanın tüm aşamalarında hiç esirgemeyen danışman hocam sayın Prof. Dr. Kezban KONAK'a, teşekkürü bir borç bilirim.

Araştırmanın, özellikle teknik bölümlerinde kullanılacak kriterlerin belirlenmesinde ve uygulanmasında büyük yardımları olan Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü, Tavukçuluk Şube Şefi sayın Dr. Mehmet BOZKURT'a, çalışma boyunca gereken manevi desteği sağlayan Kurum Amirim sayın Ziraat Mühendisi Ramazan ÖZKAN'a ve tüm çalışma arkadaşlarıma içten teşekkürlerimi sunarım.

Tezin bilgisayar ortamında yazılmasında ve verilerin değerlendirilmesinde sağladıkları yardımlardan dolayı, sayın Öğretim Görevlisi Dr. Göksel ARMAĞAN'a, sayın Ziraat Mühendisi Mehmet PAMUKÇU'ya, Aydın yöresine ait çeşitli tarımsal verilerin temininde ve etlik piliç işletmelerinin yöredeki miktar ve dağılımının belirlenmesinde yardımlarını esirgemeyen Tarım İl Müdürlüğü ve İlçe Müdürlükleri teknik elemanlarına, ayrıca anket sorularına verdikleri cevaplarla, çalışmanın temel verilerini sağlayan yöre üreticilerine teşekkürü bir borç bilirim.

Aydın 2000

Ferit ÇOBANOĞLU

KAYNAKLAR

- AÇIL, A. F., 1966. Türkiye Tavukçuluğunun İktisadi Cephesi, İkinci Baskı, AÜ Ziraat Fakültesi Yayınları:252, Çalışmalar:157, AÜ Basımevi, Ankara.
- AĞACIKOĞLU, H., 1998. Gümrük Birliği ve dış ticaret politikası. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Gümrük Birliği Sürecinde Politikalar ve Uygulamalar Semineri.24-25 Haziran 1996, İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü, Ankara, s.27-38, 1998.
- AKŞİT, M. ve B. MİRAN, 1997. Sözleşmeli etlik piliç üretimi ve Ege Bölgesi'ndeki işletmelerin durumunun değerlendirilmesi. Hayvancılıkta Örgütlenme Sorunları Sempozyumu, 27-28 Kasım 1997, İzmir, s. 55-63.
- ALBAYRAK, M., T. GÜNEŞ, M. TÜRKOĞLU, 1993. Türkiye'de tavuk eti sanayiinde, pazarlama hizmetleri ve dağıtım kanalları. Uluslararası Tavukçuluk Kongresi, İstanbul, 1993.
- ALKAN, M., 1993. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nca yürütülen tavukçuluk araştırmaları ve politikaları. Uluslararası Tavukçuluk Kongresi, İstanbul, 1993.
- ALTAN, A., 1995. Tavuk Yetiştiriciliğinde Standartlar ve Öneriler, EÜ Basımevi, Bornova - İzmir, 1995.
- ANONİM, 1991. DPT, VI. BYKP Hayvancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara, Eylül 1991, s.158.
- ANONİM, 1994/a. DPT, VII. BYKP, Et ve Et Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- ANONİM, 1994/b. GATT 1994, Schedule XXXVII, Turkey.
- ANONİM, 1995/a. The Agricultural Situation in the European Union (1995) Report, Office for Official Publications of the European Union, Luxembourg.
- ANONİM, 1995/b. Tarım İl Müdürlüğü Çalışma Raporu, 1995, Aydın.
- ANONİM, 1996/a. İstatistik Göstergeler, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
- ANONİM, 1997/a. 1. Tarım Şurası Sonuç Raporu, 25-27 KASIM1997, Ankara, s.43.
- ANONİM, 1997/b. DİE Tarımsal Yapı ve Üretim, 1997, Ankara.

- ANONİM, 1997/c. DİE Kayıtları, Ankara.
- ANONİM, 1997/d. Kasaplık Piliç Yetiştiriciliği . TC Ziraat Bankası Proje Değerlendirme Müdürlüğü, Yayın No:20, Ankara.
- ANONİM, 1998/a. BESD-BİR Tavukçuluk Sektör Raporu. Yayın No:2, Şubat 1998, s.4., Ankara.
- ANONİM, 1998/b. BESD-BİR Aylık Bülteni, Sayı:6-7, Eylül-Ekim 1998, s.4.
- ANONİM, 1998/c. TKB 1. Hayvancılık Kongresi Sonuç Raporu, 4-5 Kasım 1998, s.88, Ankara.
- ANONİM, 1998/d. World Poultry-Elsevier Volume:14, No:9, 1998.
- ANONİM, 1998/e. Livestock, Dairy and Poultry 18, November 1998, LDP-54, Economic Research Service, US Department of Agriculture, Washington DC, 20036-5831.
- ANONİM, 1998/f. USDA/ERS, 1998, Agriculture in WTO: Situation and Outlook Series, International Agriculture and Trade Reports, WRS-98-4, Washington DC, December.
- ANONİM, 1999/a. TKB, Aydın Tarım İl Müdürlüğü Kayıtları.
- ANONİM, 1999/b. TKB, Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Tavukçuluk Şubesi Kayıtları, İncirliova-Aydın.
- ANONİM, 1999/c. DİE Kayıtları, Ankara.
- ANONİM, 1999/d. DTM Bilgi İşlem Merkezi, Ankara.
- ANONİM, 1999/e. İGEME Kayıtları, Ankara.
- ANONİM, 1999/f. FAO Kayıtları.
- ANONİM, 1999/g. <http://www.pianz.org.nz>
- ANONİM, 1999/h. http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/rakamlar/dış_ticaret.htm
- ANONİM, 1999/ı. <http://www.foreigntrade.gov.tr> (Türkiye Ekonomisi 1997)
- ANONİM, 1999/i. <http://www.dpt.gov.tr> (VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1999 Yılı Programı)
- ANONİM, 1999/j. BESD-BİR Aylık Bülteni, Sayı:13, Nisan 1999, s.6.
- ANONİM, 1999/k. BESD-BİR Aylık Bülteni, Sayı:14, Mayıs 1999.
- ANONİM, 1999/l. Dünya Gazetesi, 1999.
- ANONİM, 1999/m. 21.11.1999 tarih, 23883 Mükerrer Sayılı TC Resmi Gazete.

- ANONİM, 1999/n. 31.12.1999 tarih, 23923 Mükerrer Sayılı TC Resmi Gazete.
- ANONİM, 1999/o. 27.12.1999 tarihli Sabah Gazetesi, s.10.
- ANONİM, 1999/ö. Poultry International Watt Poultry Statistical Yearbook, 1999.
- ANONİM, 1999/p. Poultry International April 1999, Vol:38, No:4, 1999.
- ANONİM, 1999/r. Poultry International May 1999, Vol:38, No:5, 1999.
- ANONİM, 1999/s. Poultry International June 1999, Vol:38, No:7, p.18, 1999.
- ANONİM, 1999/ş. World Poultry-Elsevier Volume:15, No:5, 1999.
- ANONİM, 1999/t. FAPRI (Food and Agricultural Policy Research Institute), World Agricultural Outlook, 1999,
[www.fapri.org/outlook 99 - main.htm](http://www.fapri.org/outlook99-main.htm)
- ANONİM, 2000/a. 12 Ocak 2000 tarih, 23931 Sayılı TC Resmi Gazete.
- ANONİM, 2000/b. 5 Şubat 2000 tarih, 23955 Sayılı TC Resmi Gazete.
- ANONİM, 2000/c. BESD-BİR Aylık Bülten, Sayı:20, Mart 2000, s.8-10.
- ARAS, A., 1988. Tarım Muhasebesi. EÜ Ziraat Fakültesi Yayın No:486, İzmir.
- AZYZOV, S. and K. PENYARANDA, 1986. The organization of production and ways of making it more efficient. Udoskonalennya Sel'sskokhozyaistvennaya Wearsa, Vol:28, No:3275, June 1986.
- BAYANER, A., 1999. Çorum İlinde Yumurta Tavukçuluğunun Ekonomik Analizi. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Haziran 1999, s.2, Ankara.
- BOGAVAC, Y., A. PAVILICEVIC, S. STAOJANOVIC, 1994. Feed cost trends as part of total costs in broiler production. Zhivinarstuo, 1994. 29:10-11, 113-115; 5 ref.
- BOSTAN, M., 1980. İstanbul İli Tavukçuluk İşletmelerinin Ekonomik Yapısı ve Temel Yönetim Sorunları. İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi Biyoistatistik ve Hayvancılık İşletme Ekonomisi Kürsüsü, Doktora Tezi (Yayınlanmamış), İstanbul.
- BOZKURT, M., 1992. Etlik piliçlerde sınırlı yemleme. Değişik kanatlı hayvanların et üretim etkinliğinin arttırılma olanakları. Tavukçulukta Verimlilik Sempozyumu, 26-27 Ekim 1992, s.181-187, İzmir.

- BÜLBÜL, M. ve E. GÜNDOĞMUŞ, 1999. Türkiye et tavukçuluğu endüstrisinde, üretim ve pazarlama aşamasında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. YUTAV'99 Uluslar arası Tavukçuluk Fuarı ve Konferansı, Bilimsel Tavukçuluk Derneği, s.258-267, İstanbul.
- CUNNINGHAM, D. L., 1990. Costs and Return Analysis. Production Systems in Georgia, Extension Poultry Scientist, University of Georgia, Athens.
- ÇAKMAK, E. H. ve H. AKDER, 1999. Dünya Ticaret Örgütü - Tarım Anlaşmasının Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü (TEAE), s.1-31, Ankara.
- ÇAKMAKÇI, L. ve K. HALKMAN, 1984. Üretim ve tüketimde gıda kayıpları. Türkiye 4. Gıda Kongresi, 17-19 Nisan 1984, Ankara, s.14-34.
- ÇIKIN, A., 1982. Kooperatifleşmenin Tarım İşletmeleri Üzerine Etkileri (Bir Örnek Olay Araştırması), EÜ Ziraat Fakültesi Basımevi, İzmir.
- DRAILLARD, F. C., 1984. Les Compartements Internationaux Des Firmes De l'Agroalimentaire Français, Universite De Paris - Pantheon, Sarbonne, Vol:3.
- ERAKTAN, G., 1991. Avrupa Topluluğu ve Türkiye tarımında uygulanmakta olan pazar ve fiyat politikaları. Avrupa Topluluğu ile bütünleşme hareketlerinde Türk tarımı, s.151-166, İzmir, 1991.
- ERAKTAN, 1998. AB ülkeleri ve Türkiye'de hayvansal üretimi destekleme politikaları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Hayvansal Üretimi Arttırmada Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, 7-9 Ocak 1998, Ankara, s.105-110.
- ERAKTAN, G., E. OLHAN, M. ATAKER, 1999. Karadeniz Bölgesi ülkelerinde tavukçuluğun geliştirilmesi ve geleceği. VIV Poultry YUTAV'99 Uluslararası Tavukçuluk Fuarı ve Konferansı, İstanbul, 3-6 Haziran 1999, s.66-77.
- EREL, G., 1996. TC Ziraat Bankası tarafından kümes hayvanları üretimi için verilen krediler ve uygulamaları. Ulusal Kümes Hayvanları Sempozyumu, ÇÜ Ziraat Fakültesi, Adana, 27-29 Kasım 1996, s.40-44.

- ERENSAYIN, C., 1991. Erkek ve Dişi Broilerlerin Ayrı Olarak Yetiştirilmesi. Bilimsel - Teknik - Pratik Tavukçuluk, s.518-532, Cilt:1, Baskı - Dizgi: 72, Tokat.
- ERKUŞ, A., 1979. Ankara İli Yenimahalle İlçesinde Kontrollü Kredi Uygulaması Yapılan Tarım İşletmelerinin Planlanması Üzerine Bir Araştırma. AÜ Ziraat Fakültesi Yayın No:709, Ankara.
- ERKUŞ, A. ve T. KIRAL, 1991. Türkiye'de tarımsal yapı ve bu yapı içinde hayvancılığın önemi ve geleceği. İkinci Hayvancılık Kongresi. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası ve AÜ Ziraat Fakültesi, 1-19 Haziran 1991, Ankara, s.21-35.
- ERKUŞ, A., M. BÜLBÜL, T. KIRAL, A. F. AÇIL, R. DEMİRCİ, 1996. Tarım ekonomisi. AÜZF Eğitim, Araştırma ve Geliştirme Vakfı, Yayın No:5, Ankara.
- ERKUŞ, A. ve Y. CANOLER, 1998. Tavuk eti ve yumurta üretim ve pazarlama. Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, 7-9 Ocak 1998, Ankara, s.239-252.
- FİDAN, H. ve E. GÜNEŞ, 1999. Broiler (etlik piliç) yetiştiriciliğinde işgücü kullanımı ve üretim maliyetinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. Tr. J. of Agriculture and Forestry, 23 (1999), Ek Sayı:2, 317-324, TÜBİTAK.
- GORDON, A. D., 1997. The dynamics of world poultry markets, opportunities and added value opportunities. NOVUS İstanbul 1997 Konferans Tebliği. GIRA Strategic Market Research Company.
- GÖNÜL, T., 1998. Türkiye tavukçuluğunda hibrid yetiştiriciliğinin geleceği. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası. Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, 7-9 Ocak 1998, Ankara, s.213-220.
- GRETHE, H., 1997. Implications of Turkey's Commitments under the WTO and Possible Impacts of Eventual Extension of the Customs Union with the EU to Cover Agricultural Products. TCP/TUR/455. Assistance for Agricultural Policy Reform in Relation to EU and WTO Agreements.

- GÜMÜŞ, A., N. KILIÇALP, Ş. ERDEM, 1994. Çukurova Bölgesi Broiler İşletmelerinin Yapısal - Teknik Özellikleri, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yollarının Araştırılması. Çukurova Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Adana.
- GÜNDOĞMUŞ, E., 1993. Ankara İli Çubuk İlçesi Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi, AÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi (yayınlanmamış), Ankara.
- GÜNEŞ, T., R. AKBAY, M. TÜRKOĞLU, C. AKPINAR, 1990. AT'ye tam üye olma aşamasında Türkiye tavukçuluğunun durumu. Uluslararası Tavukçuluk Kongresi' 90, İstanbul.
- GÜNEŞ, T. ve M. ALBAYRAK, 1997. Türkiye tavukçuluğunda pazar sorunları ve çözüm önerileri. Çiftlik Dergisi, 1997, s.76.
- GÜRER, C., 1993. Türkiye'de kanatlı eti pazarı ve pazarlama olanakları. Çiftçi ve Köy Dünyası Dergisi, TZOB, Sayı:102, s.12-13, Ankara.
- HOOGE, D. M., 1995. Poultry feeds, feeding: ways to improve profits. Poultry Digest, 1995, 54:8, 12-19.
- HOYT, A., 1989. Cooperative in other countries. Cooperatives in Agriculture, Selected Papers, Prentice Hall, Inc., New Jersey.
- IŞIN, F., 1999. Türkiye - Avrupa Birliği tarım ürünleri ticaretinde tercihli rejimin Türkiye hayvancılık sektörü açısından değerlendirilmesi. Uluslararası Hayvancılık' 99 Kongresi, 21-24 Eylül 1999, s.513-520, İzmir.
- İNAN, İ. H., 1998. Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği. Trakya Üniversitesi Tekirdağ Ziraat Fakültesi, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, s.266, Ekim 1998.
- JONES, H. B. and W. L. HENSON, 1975. Broiler Production Costs in the South and North East Washington DC, USA, Poultry and Egg Situation (1975), Waersa, Vol:18, No:3, Abs, No:1696.
- JULIE, K., 1997. Factors affecting poultry meat quality. Northcutt The University of Georgia Cooperative Extension Service. College of Agricultural and Environmental Sciences Department of Poultry Science. 4 Towers Building Athens, GA 30602-4356. Bulletin 1157/June.

- KALELİ, Ş., 1991. Tavukçulukta üretim, pazarlama ve örgütlenme modeli. İkinci Hayvancılık Kongresi, Ankara, 1991.
- KELLEY, C. R., 1994. All sides should know pitfalls of agricultural contracting, feedstuffs, 1994. 66:23, pp.19-21, Minnesota, USA.
- KENANOĞLU, Z., G. SANER, F. KAYA, 1999. Türkiye'de ve Ege Bölgesi'nde hayvancılık sektörüne yönelik teşvik belgeli yatırımlar kapsamında tavukçuluğun yeri ve önemi üzerine bir inceleme. Uluslararası Hayvancılık'99 Kongresi, 21-24 Eylül 1999, İzmir, s.259-266.
- KIRAL, T. ve E. REHBER, 1986. Hayvansal ürün maliyetlerinin hesaplanması. Batı Akdeniz Bölgesi 1. Hayvancılık Semineri, Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Antalya, 1986.
- KIRAL, T., 1993. Ankara İlinde Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ Besi Bölge Şefliği Tarafından Desteklenen Sığır Besiciliği İşletmelerinin Ekonomik Analizi. AÜZF, Yayın No:1289, Ankara.
- KITSOPANIDIS, G., B. MANOS, K. GALANOPOULOS, 1995. The effect of the most important factors on the profitability of the poultry meat farming in Greece (Agro-food small and medium enterprises in a large integrated economy, Ed. K. MATTAS and E. PAPANAGIOTOU). Proceedings of the 44th Seminar of the European Association of Agricultural Economists, Thessaloniki, Greece, 11-14 October 1995.
- KOHL, R. L. and J. W. WILEY, 1955. Aspects of multiple - owner integration in the broiler industry. Journal of Farm Economics, Vol:37, 81-89.
- KONAK, K., 1989. Türkiye'de Kırmızı Etin Üretimi - Arzı ve Talebi Üzerine Bir Araştırma. Bilgehan Basımevi, 1989. Bornova-İzmir, 2-3.
- KONAK, K., M. BOZKURT, F. ÇOBANOĞLU, 1999. Cinsiyete göre yemlenen etlik piliçlerde bitiş yeminin besi performansı üzerine etkilerinin ekonomik analizi. Uluslararası Hayvancılık'99 Kongresi, EÜ Ziraat Fakültesi, Bornova - İzmir, 21-24 Eylül 1999.
- KUMAR, V. P. and S. MAHALATI, 1998. Costs and returns in broiler production. Indian Veterinary Journal. 75:11, 1042-1043; 5 ref, 1998.

- KURTASLAN, T., 1997. Çorum İlinde Yumurta Tavukçuluğu İşletmelerinin Ekonomik Yapısı ve Üretim Faktörlerinin Ekonometrik Analizi, GOPÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayınlanmamış), Tokat.
- LACY, M.P., 1990. Management of Large Broiler Farms. The University of Georgia College of Agricultural and Environmental Sciences Cooperative Extension Service. Leaflet 419/June, 1990.
- MARTINEZ, S. W. and A. REED, 1996. From farmers to consumers: Vertical coordination in the food industry. Agriculture information bulletin, No:720:19, Washington, the USA.
- MIDDELKOOP, J. H. Van, 1996. High density broiler production - the european way. Centre for Applied Poultry Research (PP). Spelderholt, Beekbergen, NL.
- MONARI, S., 1990. Tavuk eti ve yumurta pazarlaması: İtalya tecrübelerinden Türkiye neler öğrenebilir. Çeviren:M. TÜRKÖĞLU, Uluslararası Tavukçuluk Kongresi 1990, İstanbul, s.42-52.
- OKTAY, E., 1988. Tarım İşletmeciliği. EÜ Ziraat Fakültesi Ders Notları, s.115.
- OKTAY, E., 1989. Tarım İşletmelerinin Analiz ve Planlaması, EÜ Ziraat Fakültesi Ders Notları, s.67.
- OLGUN, A. ve F. İŞİN, 1999. Tarım Politikaları ve Tarım Sektörü Açısından Avrupa Birliği ve Türkiye. EÜ Ziraat Fakültesi Yayınları, No:535, s.18-21, Bornova - İzmir, 1999.
- SAFALAOH, A., K. JESEMANI, R. PHOYA, 1998. A survey of broiler production in the Blantyre Agricultural Development Division, Malawi. Development Southern Africa. 15:2, 235-250; 15 ref, 1998.
- SANER, G., 1999. Etlik Piliç Yetiştiriciliği Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme "Kemalpaşa (İzmir) Örneği ". EÜ Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü , Bornova-İzmir.
- SARICA, M., 1996. Etlik piliçlerde besi süresinin uzatılmasının verim özelliklerine etkisi ve ekonomik değerlendirilmesi. OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi. 11 (2): 127- 137.

- SCHUH, C., T. JUNGBLUTH, J. LORENZ, A. RUDOVSKY, 1999. Economic evaluation of animal production systems. *Zuchtungskunde*, 71:1, 78-88; 1 ref, 1999.
- SEEVER, S. K., 1957. An appraisal of vertical integration in the broiler industry. *Journal of Farm Economics*, Vol:39, 1487-1499.
- SIMONS, P., 1997. Tavukçuluk endüstrisinin dünyadaki geleceği. YUTAV'97 Uluslararası Tavukçuluk Fuarı ve Konferansı, 14-17 Mayıs 1997, İstanbul, s.1-3.
- SINGH, S., 1995. Marketing of poultry products - broiler marketing. *Indian Journal of Agricultural Marketing*, 9:1, 51-61; ref., 1995.
- SOULOUHAS, T. and T. VUKINA, 1999. Integrator contracts with many agents and bankruptcy. *American Journal of Agricultural Economics*. 81:1, 61-74; 29 ref., 1999.
- SUMBERG, J., 1998. Poultry production in and around Dar es Salaam. Tanzania: competition and complementarity. *Outlook an Agriculture*, 1998. 27:3, 177-185, 22 ref.
- ŞAHİNÖZ, A., 1998. Dünya Ticaret Örgütü ve hayvancılık sektörünün geleceği. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Hayvansal Üretimi Artırmada Yeni Yaklaşımlar Sempozyumu, 7-9 Ocak 1998, Ankara, s.111-123.
- ŞENGÜL, T., B. KARLI, Y. KONCA, Z. DOĞAN, 1999. GAP Bölgesindeki tavukçuluk işletmelerinin teknik ve yapısal özelliklerinin incelenmesi. Uluslararası Hayvancılık'99 Kongresi, 21-24 Eylül 1999, İzmir, s. 274-282.
- ŞENKÖYLÜ, N., 1996. Türkiye'de tavukçuluğun temel sorunları ve çözüm önerileri. Hayvancılık'96 Kongresi, Cilt:1, İzmir, 18-20 Eylül 1996, s.297-304.
- TALİM, M., 1973. Ege Bölgesi Gediz Havzasında Bazı Önemli Tarımsal Ürünlerde Maliyet. EÜ Ziraat Fakültesi, Yayın No:225, İzmir.
- TALİM, M., C. ÇAKIR, A. G. ELBEK, 1977. Ege Bölgesi'nde, Piliç ve Yumurta Üreten İşletmelerin Yapısal Özellikleri ve Ekonomik Sorunları. TÜBİTAK - VHAG - 249 nolu Projesi Kesin Raporu, İzmir, 1977.

- TÜRKÖĞLU, M., 1995. Türk tavukçuluğunun durumu. YUTAV'95 Uluslararası Tavukçuluk Kongresi ve Fuarı. Bilimsel Tavukçuluk Derneği, İstanbul, s.14-21.
- TÜRKÖĞLU et al., 1997. Tavukçuluk Bilimi: Yetiştirme ve Hastalıklar. Samsun, 1997.
- WILFRID, J. D. and F. J. MASSEY, 1969. Introduction to Statistical Analysis, McGraw - Hill Book Company, p.80, Kogakasha.
- WINDHORST, H. W., 1999. Germany as a Centre of Meat and Egg Production in International Competition Challenges and Opportunities. Director des Instituts für Strukturforshung und Planung in Agrarischen Intensivgebieten (ISPA), Hochschule Vechta, 1999.
- YALÇIN, S., N. AKTAŞ, S. HASİPEK, Ç. KOÇAK, 1993. Etlik piliç üretiminin geliştirilmesi açısından iç tüketimin incelenmesi ve irdelenmesi, Uluslararası Tavukçuluk Kongresi, 1993, İstanbul.
- YELMEN, S. ve Ö. KOVAN, 1989. Ege Bölgesi'ndeki Etlik Piliç Yetiştiriciliği Yapan İşletmelerin Yapısal Özellikleri ve Sorunları. Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Tavukçuluk Şubesi, İncirliova - Aydın.
- YERCAN, M., 1988. Bornova Yöresinde Yer Alan Broiler İşletmelerinin Üretim Maliyetleri ve Maliyetlere Etki Eden Faktörler Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Bornova - İzmir, 1988.
- YI, C.H., M. SUGIYAMA, K. OGURI, 1993. Comparisons of broiler production and marketing between Korea and Japan. Japanese Poultry Science, Vol:30, No:5, 351-358, Japan.

EK ÇİZELGELER

Ek Çizelge 1. Anket soru formu

Anket Kod:	Yöre	İşletme		
Anketör:				
Yanıtlayan:				
Adres/ Tel:				
1. İşletmeci(ler)	Yaşı	Cinsiyeti	Tahsili	
1.		Erkek (1)		İlk (1)
2.		Bayan (2)		Orta (2)
3.				Yüksek (3)
2. Yetiştiricilik deneyimi (yıl)				
3. İşletmenin kuruluş yılı:				
4. İşletme (çiftlik) kaç kümeden oluşmaktadır?				adet
5. - İşletmenin normal kapasitesi:				adet/devre
- İşletmenin fiili kapasitesi:				adet/devre
6. Asıl mesleği veya diğer girişimleri (varsa)				
7. Konumu		İl (1)	İlçe (2)	Belde (3) Köy (4)
8. Yol durumu		Asfalt (1)	Stabilize (2)	Toprak (3)
9. Yerleşim birimine uzaklığı		0-20 km. (1)	21-50 km. (2)	50+ (3)
10. Proje yılı	Proje yılı 19	Tesis yılı 19	Üretim Yılı 19	
11. Projede öngörülen yatırım sermayesi				milyon TL

12. Gerçekleşen yatırım sermayesi

- Öz kaynaklar:.....milyon TL.
- Yabancı kaynaklar (kredi):milyon TL.
-.....:milyon TL.

13. Projede öngörülen üretim kapasitesi:adet/devre

14. İşletmenin prodüktif alanı

- Kapalı alan: m²
- Açık alan:m²
-Toplam alan: m²

15. Alt yapı : Elektrik:.....

Jeneratör:.....

Gübre çukurları:.....

Bio-gaz tesisi:

Su:.....

16. Aile işgücü

No	Yaş	Cinsiyet	Eğitim	İşletme Dışı Çalışma Süresi		İşletme Dışı İş	Aldığı Ücret (TL)
				Ay	Saat / Gün		

17. Yabancı işgücü

No	Yaş	Cinsiyeti (E, K, Ç)	Eğitim	Çalışma Süresi (ay)	Ödenen Ücret (TL/ yıl)	İşgücünün Niteliği (Veteriner Hekim, Yönetici, İşçi vb)

18. Arazi varlığı ve kullanımı (tavukçuluk hariç)

Arazi Tasar. Şekli	Genişliği (da)	Arazi Nevi	Değeri (TL/da)	Toplam Arazi Değeri (TL)
Mülk				
Kiraya Tutulan				
Ortağa Tutulan				
Toplam İşletme Arazisi				

19. İşletme üretim paterni ve brüt üretim değerleri

Yetiştirilen Ürünler (Ana Ürün, Yan Ürün vb)	Alanı (da)	Toplam Üretim Miktarı (kg)	Birim Fiyatı (TL)	Brüt Üretim Değeri (TL)
Toplam				

20. Bina varlığı

Binalar*	Adet	Yapıldığı Yıl	Yapı Malzemesi	Kullanma Alanı (M ²)	Bugünkü Maliyeti (TL)	Bugünkü Değeri (TL)	Tamir Bakım Masrafı (TL)	Vergi Sigorta Masrafı (TL)
Kümes								
Depo								
Soğuk Hava Deposu								
Kesimhane								
Yemlik								
Yönetici ve İşçi Konutu								

*: Tesislerin kapladığı alan.....m² veya çıplak toprak kıymeti TL/m², TL/da.

21. Tavukçuluk ile ilgili makina ve ekipmanlar

Kuluçka Makinası	Adet	Alındığı Yıl	Yeni Değeri (TL)	Bugünkü Değeri (TL)	Ekonomik Ömrü	Tamir Bakım Masrafı (TL)	Yağ- Yakıt Masrafı (TL)	Vergi- Sigorta Masrafı (TL)
Kuluçka Makinası								
Yem Makinası								
Taşıtlar								
Yem Dağıtım Makinası								
Isıtma Cihazı								
Aydınlatma Cihazı								
Havalandırma Cihazı								
Yemlikler								
Suluklar								
El Arabası								
Jeneratör								
Diğer Mekanizasyon ve Araç- Gereçler								

22. İşletme kapasitesi (miktar/devre)

Devre Sayısı	Her Devrede Alınan Cıvciv Sayısı (adet)	Alınabilecek Azami Cıvciv Sayısı (adet)	Kapasite Kullanım Oranı (%)
1			
2			
3			
4			
5			
6			

23. İşletmede yıllara göre üretimin sürekliliği nasıldır?

1. Sürekli üretim yapılıyor ()
2. Koşullara göre üretim miktarı her yıl değiştiriliyor ()
3. Koşullara göre et ve yumurta tavukçuluğu arasında tercih yapılıyor ()
4. Diğerleri (belirtiniz)

24. Kullanılan genotipler ve dağılımı

No	Genotip	Dağılım (%)
Toplam		100.00

25. Birim alana konulan civciv sayısı (adet)

Mevsimler	0-24 Gün Arası	24-31 Gün Arası	31-38 Gün Arası	38-45gün Arası
Yaz				
Kış				

26. Mevsim ve dönemlere göre ölüm oranları

Dönemler	Ölüm Oranları (%)		
	Yaz	Kış	Açıklama
0-24 Gün Arası			
24-31 Gün Arası			
31-38 Gün Arası			
38-45 Gün Arası			

27. Dışarıdan civciv alınıyor ise:

Devre Sayısı	Alınan Civciv Adedi	Birim Fiyatı (TL)	Temin Yeri	Temin Şekli	Masraflar (Nakliye-Kırılma)	Nakliye Sırasında Ölüm Oranı(%)
1						
2						
3						
4						
5						
6						

28. Yemleme şekli ve yemlik adedi

Dönemler	Başlangıç Dönemi	Büyütme Dönemi	Bitiş Dönemi
Yemleme Şekli			
Yemlik Adedi			
Yem Tüketim Formu (toz, granül, pelet)			
Yemlik Başına Civciv/Tavuk Adedi			
Yemin Ete Dönüş. Oranı (Eğer Hesaplanmışsa)			

29. Sulama şekli ve suluk adedi

Dönemler	Başlangıç Dönemi	Büyütme Dönemi	Bitiş Dönemi
Sulama Şekli			
Suluk Adedi			
Suluk Başına Cıvcıv/Tavuk Adedi			

30. Isıtma, havalandırma ve aydınlatma şekli ve süresi

Yapılan İşlem	Başlangıç Dönemi		Büyütme Dönemi		Bitiş Dönemi	
	Şekli	Süresi	Şekli	Süresi	Şekli	Süresi
Isıtma						
Havalandırma						
Aydınlatma						

31. Günlük yem miktarı ve bileşimi*

Üretim Şekli	Birim Başına Verilen Miktar (g)	Süre (Gün)	Açıklama
Başlangıç Dön.			
Büyütme Dön.			
Bitiş Dönemi			
Toplam			

* Cinsiyete göre yetiştiricilik yapılıyorsa, bu tablodaki değerler erkek, dişi ve karışık cinsiyetli piliçler için ayrı ayrı belirtilecektir.

32. Karma yem işletmede hazırlanıyor ise:

Yem Cinsi	Birim Fiyatı (TL)	Bileşimdeki Oran (%)	Hammadde Temin Yeri	Temin Şekli	Masraflar (Nakliye- İşleme)

33. Yemler ve yem masrafları (vitamin, mermer tozu, yeşil yem vb. dahil)*

Devreler (aylar)	Yemin Cinsi	Satın Alınan Miktar (kg)	Birim Fiyatı(TL)	Temin Yeri	Temin Şekli	Diğer Masraflar (Nakliye vb)
1						
2						
3						
4						
5						
6						

* Cinsiyete göre yemleme yapılıyorsa, tablodaki değerler erkek, dişi ve karışık cinsiyetli piliçler için ayrı ayrı belirtilecektir.

34. Kullanılan altlık cinsi ile ilgili olarak gerekli olan bilgiler:

Altık Cinsi	Kullanılan Miktar (Bir Yılda)	M ² 'ye Düşen Altık Miktarı (kg)	Birim Fiyatı (TL)	Tutarı (TL)

35. Diğer Masraflar

Masraf Unsurları	Yıllık Tutarı (milyon TL)	Kimin Tarafından Karşılandığı (İşletmeci, Sözleşmeci Firma, Aracı Firma, vb)
İlaç		
Temizlik Maddesi ve Dezenfektan		
Isıtma		
Aydınlatma		
Su		
Akaryakıt		
Sigorta		
Vergi		
Muhasebe		
Altılık		
Geçici İşçilik		
Ulaştırma		
Pazarlama		
Diğer		

36. Canlı tavuk ve tavuk eti (temizlenmiş) satışı (evde tüketilen dahil)

Devre	Adet	Ortalama Ağırlık (kg)	Birim Fiyatı (TL)	Satış Yeri	Kaç Günlük Satıldı*	Açıklama (Kim Satın Aldı, Pazarlama, Nakliye Masraflarının Kime Ait Olduğu, Sözleşmeci Firmanın Hedef Canlı Ağırlık- Hedef Yem Tüketimi İstekleri vb)
1						
2						
3						
4						
5						
6						

*Cinsiyete göre yetiştiricilik yapılıyorsa, erkek ve dişi piliçlerin satış süreleri ayrı olarak belirtilecektir.

37. Yumurta satışı (evde tüketilen dahil)

Yumurta Satışları	Miktar (adet)	Birim Fiyat (TL)	Satış Yeri	Satış Şekli	Satış Sıklığı	Açıklama (Taşıma, Ambalaj, Zayiat vb)

38. Diğer gelirler

Gelir Kalemleri	Miktar (adet/kg)	Birim Fiyatı (TL)	Satış Şekli	Satış Sıklığı	Pazarlama vb Masrafları
Gübre					
Çuval					
Vergi İadesi					
Telek, Tüy					

39. Ambar mevcudu

Cinsi	Dağılım			Dağılım			Açıklama
	Miktar	Birim Fiyatı (TL)	Tutar (TL)	Miktar	Birim Fiyatı (TL)	Tutar (TL)	

40. Para ve alacaklar (milyon TL)

Birim	Yılbaşı	Yıl sonu
Para		
Alacak		

41. Borç ve kredi kullanımı

Kaynağı	Miktarı (milyon TL)	Kullanım Amacı	Vadesi (ay)	Faiz Oranı (%)	Alındığı Tarih	Açıklama

42. Tercih edilen genotipler, devreler ve nedenleri

Üretim Şekli	Genotipler	Devreler	Nedenleri
Etlik Piliç Yetiştiriciliği			

43. Hayvanlarınız sigortalı ise:

1. Yıllık pirim ödemeniz (milyon TL)
2. Yıllık tazminat geliriniz (milyon TL)
3. Değil ise nedenleri.

44. Tavukçuluğa ilişkin en önemli sorunlarınız nelerdir?

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

45. Önerileriniz:

- 1.....
- 2.....
- 3.....
- 4.....
- 5.....

46. Kredi ve finansman sorunlarınız nelerdir? Sizce bunlar nasıl çözülebilir?

-
-
-

47. Damızlık temini sorunlarınız?

-
-

48. Pazarlama sorunları ve çözüm önerileriniz.

-
-
-

49. Kalifiye işgücü sorunu var mı?

-
-
-

50. Modern alet ve ekipman temini ve kullanımı ile ilgili sorunlarınız?

-
-

51. Pazar haber ve bilgilerine ulaşım sorunlarınız?

-
-

52. Üretim, pazarlama örgütlenmesi ve sorunlarınız nelerdir?

-
-

53. Gelecek için düşünceleriniz:

1.
2.

Ek Çizelge 2. Sözleşmeli ya da serbest olarak çalışan broiler işletmelerinin genel olarak uyguladıkları aşı takvimi

Uygulanan Aşı Programı	Uygulama Zamanları	Uygulama Sayısı
İnfeksiyozis Bronşitiz	1. gün (eğer istenirse)	1 kez
Gumboro	7 - 20. günlerde	2 kez
New Castle	14. gün	1 kez
Lasato	28. gün	1 kez

Ek Çizelge 3. KKDP uygulaması sonucu yapılan yatırımlar

Proje Konusu	Proje Sayısı (adet)	Kapasitesi
Etçi Tavukçuluk	4157	29359656 adet/devre
Yumurta Tavukçuluğu	1901	25024892 adet/devre
Civciv Yetiştiriciliği	22	268600 adet/yıl
Damızlık Civciv	87	14066216 adet/yıl

Kaynak: BESD-BİR Tavukçuluk Sektör Raporu. Yayın No:2, Şubat 1998, s.7.

Ek Çizelge 4. Ülkemizde kanatlı kesimhanelerinin iller üzerinden sayısı ve toplam kapasiteleri

İli	Miktarı (adet)	Kapasite (adet/saat)	İli	Miktarı (adet)	Kapasite (adet/saat)
Adana	6	7300	Erzincan	2	6000
Afyon	2	1500	Erzurum	1	2000
Ankara	7	17700	Eskişehir	2	4100
Antalya	10	1600	Hatay	2	200
Aydın	2	475	İçel	5	5750
Balıkesir	9	9256	İstanbul	11	8450
Bolu	5	19800	İzmir	8	9550
Bursa	5	2170	Kayseri	1	1200
Çanakkale	1	25	Kocaeli	7	10300
Denizli	2	135	Konya	1	1200
Diyarbakır	3	7450	Kütahya	1	250
Elazığ	1	1200	Manisa	4	5900
Uşak	2	300	Sakarya	9	20800
Samsun	2	3200	Zonguldak	2	1300
Yozgat	1	1200			
Genel Toplam				114	150311

Kaynak: VII. BYKP, Et ve Et Mamulleri Sanayi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 1994.

Ek Çizelge 5. Almanya'nın piliç eti ithalatı (ton)

Yıllar Ülke Adı	1992	1996	Değişim (%)
Fransa	77735	85734	+ 10.3
İtalya	7891	10380	+ 31.5
Hollanda	193736	191053	- 1.4
Belçika - Lüksemburg	3092	6326	+ 104.6
İngiltere	19781	15503	- 21.6
Danimarka	9564	10380	+ 8.5
İrlanda	1848	1695	- 8.3
AB Toplamı	314239	326454	+ 3.9
Macaristan	22789	38634	+ 69.5
Polonya	15282	18046	+ 18.1
Çin	1177	14583	+ 1139.0
Tayland	13780	9775	- 29.1
Brezilya	11605	9465	- 18.5
Üçüncü Ülkeler	72580	93842	+ 29.3
Toplam	386818	420296	+ 8.7

Kaynak: World Poultry - Elsevier Volume 14, No.9, 1998.

Ek Çizelge 6. AB içinde kanatlı eti üretimi (1000 ton)

Yıllar Ülke Adı	1990	1993	1996	Artış Oranı (%)
Almanya	599	615	689	+ 15.0
Fransa	1665	1875	2201	+ 32.2
İtalya	1100	1086	1158	+ 5.3
Hollanda	520	575	659	+ 26.7
Belçika - Lüksemburg	167	204	285	+ 70.7
İngiltere	1043	1090	1292	+ 23.9
Danimarka	134	172	184	+ 37.3
İrlanda	83	90	117	+ 41.0
Yunanistan	160	171	169	+ 5.6
İspanya	835	825	962	+ 15.2
Portekiz	191	216	234	+ 22.5
Avusturya	87	102	98	+ 12.6
Finlandiya	-	35	47	-
İsveç	-	65	83	-
AB Ortalaması	-	7117	8172	-

Kaynak: World Poultry - Elsevier Volume 14, No.9, 1998.

Ek Çizelge 7. AB'nde hindi kesimleri ve hindi eti üretimi

Ülkeler	Kesilen Hindi Sayısı (1000 adet)			Hindi Eti Üretimi (ton)		
	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Avusturya	1790	1930	1930	14700	17400	17400
Belçika- Lüksemburg	2125	987	2000	11695	5428	11000
Danimarka	961	1382	1382	9300	11000	11000
Fransa	110500	125000	127400	650000	731000	745000
Almanya	26230	29400	29400	223000	250000	250000
Yunanistan	550	550	550	2310	2310	2310
İrlanda	4111	4092	4650	27000	26200	29800
İtalya	32800	32800	32800	276000	276000	276000
Hollanda	6000	10000	10000	30000	50000	50000
Portekiz	10500	11000	11250	42000	44000	45000
İspanya	5250	5500	5500	21000	22000	22000
İsveç	740	740	740	2200	2200	2200
İngiltere	39000	38000	40000	294000	296000	304000
AB (15 ülke)	240557	261381	267602	1603205	1733538	1765710

Kaynak: FAO kayıtları, 1999.

Ek Çizelge 8. AB'nde ördek kesimleri ve ördek eti üretimi

Ülkeler	Kesilen Ördek Sayısı (1000 adet)			Ördek Eti Üretimi (ton)		
	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Avusturya	75	75	75	400	400	400
Danimarka	1524	1451	1699	4100	4051	4462
Fransa	69500	73000	70000	184000	185000	185000
Almanya	11740	11305	11305	27000	26000	26900
Yunanistan	80	80	80	168	168	168
İrlanda	1250	1300	1300	2500	2600	2600
Hollanda	6500	7000	7000	13000	14000	14000
İngiltere	16000	17000	18000	35000	38000	40000
AB (15 ülke)	106669	111211	109459	266168	270219	273530

Kaynak: FAO kayıtları, 1999.

Ek Çizelge 9. AB'nde kaz kesimleri ve kaz eti üretimi

Ülkeler	Kesilen Kaz Sayısı (1000 adet)			Kaz Eti Üretimi (ton)		
	1996	1997	1998	1996	1997	1998
Avusturya	25	27	27	180	194	194
Danimarka	29	19	19	127	100	100
Fransa	1370	1560	1400	5087	5146	5000
Almanya	650	870	970	3000	4000	4500
Yunanistan	38	35	35	160	147	147
İrlanda	160	160	160	640	640	640
İngiltere	1000	1000	1000	3000	3000	3000
AB (15 ülke)	3272	3671	3611	12187	13227	13581

Kaynak: FAO kayıtları, 1999.

Ek Çizelge 10. Doğu Avrupa ülkelerinde piliç eti üretimi (ton)

Yıllar Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998
Beyaz Rusya	96800	69200	64000	63000	65000
Bulgaristan	81701	92199	100000	90000	90000
Çek Cumhuriyeti	110904	134518	129100	158400	158400
Estonya	6468	5660	4265	4357	8000
Letonya	11400	10800	8700	7613	7400
Litvanya	23900	26000	27400	28000	18500
Macaristan	257400	272300	260800	243400	243000
Makedonya	14200	12400	12000	12000	12000
Moldova	23671	24342	24000	20000	18000
Polonya	329700	326600	339300	444200	456000
Romanya	260000	286110	291130	248177	257500
Rusya Federasyonu	1068000	859000	720000	650000	600000
Slovakya	33835	42168	41836	51366	63225
Slovenya	45238	56028	58146	58148	58148
Ukrayna	264000	235000	220000	186000	180000
Toplam	2627217	2452325	2300679	2264661	2235173

Kaynak: Poultry International, May 1999, Vol.38, No.5.

Ek Çizelge 11. Doğu Avrupa ülkelerinin piliç eti ithalat ve ihracat durumları (ton)

Yıllar Ülkeler	İthalat			İhracat		
	1995	1996	1997	1995	1996	1997
Beyaz Rusya	1000	790	920	0	0	0
Bulgaristan	4902	4316	12578	8412	10003	10506
Çek Cumhuriyeti	2953	8236	8236	4058	3011	2833
Estonya	8662	11674	73537	3987	1480	57167
Letonya	1030	2944	7251	174	57	104
Litvanya	1805	3636	5856	2488	2808	377
Macaristan	226	321	780	60714	56137	54502
Makedonya	15166	15884	15884	484	20	0
Moldova	132	132	1288	391	391	3024
Polonya	24471	31143	60605	2290	4104	25052
Romanya	24054	2824	14438	948	676	1318
Rusya Federasyonu	825406	752000	1146000	5417	1815	18154
Slovakya	2097	3028	1194	2239	1618	907
Slovenya	93	602	876	9532	11325	11317
Ukrayna	28000	28000	56920	1100	1100	234

Kaynak: Poultry International, May 1999, Vol.38, No.5.

Ek Çizelge 12. Orta Doğu ülkelerinde piliç eti üretimi (ton)

Yıllar Ülkeler	1975	1980	1985	1990	1995	1998
Bahreyn	1650	3400	3836	3413	5031	4931
Kıbrıs	7112	9997	12550	20800	28000	33000
Mısır	63000	84753	172029	230000	317000	344650
Gaza (Filistin)	700	2000	3600	10700	13500	13500
İran	115000	211000	235000	380000	637000	730000
Irak	29000	57800	189954	192283	100000	115000
İsrail	92000	108000	130000	121000	163000	170000
Ürdün	21000	26000	55000	50000	107660	95000
Kuveyt	6651	10504	25703	28716	25054	33120
Lübnan	22200	47410	51700	56000	58000	59000
Libya	11885	26890	45000	65000	67600	70200
Umman	640	1280	1840	2960	3880	4000
Katar	300	700	1862	2923	3817	4150
Suudi Arabistan	14813	40820	177000	265000	309000	438000
Suriye	16000	40479	79851	59771	85365	98709
Türkiye	173779	240163	273310	401658	500000	580000
Birleşik Arap Emirlikleri	430	5040	12600	15852	22398	29760
Yemen	1475	6062	50098	39035	47156	56286

Kaynak: Poultry - Elsevier, Volume.15, No.5, 1999.

Ek Çizelge 13. Orta Doğu ülkelerinde diğer kanatlı etleri 1998 yılı üretimi (ton)

Ülkeler	Hindi	Ördek	Kaz	Güvercin
Mısır	9250	37700	35070	12300
İran	16500	2380	2750	-
İsrail	78000	500	4125	-
Ürdün	80	5.6	5.6	-
Suriye	5320	72	142.5	2320
Suudi Arabistan	-	-	-	1000
Türkiye	10200	1248	4500	-

Kaynak: World Poultry - Elsevier Volume.15, No.5, 1999.

Ek Çizelge 14. Orta Doğu ülkeleri piliç eti ithalatı (ton)

Yıllar Ülkeler	1995	1997
Bahreyn	15100	13000
Kıbrıs	110	345
Mısır	190	18
İran	1000	0
Irak	3000	2100
İsrail	0	58
Ürdün	1614	2737
Kuveyt	54692	51630
Lübnan	2000	2000
Umman	39949	38677
Katar	20848	17000
Suudi Arabistan	262779	294000
Türkiye	50	314
Birleşik Arap Emirlikleri	99587	100000
Yemen	17787	21199

Kaynak: World Poultry, Elsevier Volume 15, No.5, 1999.

Ek Çizelge 15. Orta Doğu ülkeleri piliç eti ihracatı (ton)

Yıllar Ülkeler	1995	1997
Kıbrıs	226	394
Mısır	118	365
İran	856	856
İsrail	6550	6895
Ürdün	2846	255
Kuveyt	582	560
Umman	769	542
Katar	37	1
Suudi Arabistan	8863	24000
Suriye	67	15
Türkiye	4908	7112
Birleşik Arap Emirliği	16251	16000

Kaynak: World Poultry, Elsevier Volume 15, No.5, 1999.

Ek Çizelge 16. Orta Doğu ülkelerinde kişi başına düşen piliç eti tüketimi (1997)

Ülkeler	Tavuk Eti Tüketim Miktarı (kg)	Ülkeler	Tavuk Eti Tüketim Miktarı (kg)
İsrail	25.15	İran	9.44
Suudi Arabistan	22.51	Türkiye	8.76
Kuveyt	17.82	Bahreyn	8.54
Lübnan	14.28	Katar	7.04
Birleşik Arap Emirlikleri	10.39	Suriye	6.15
Ürdün	21.11	Irak	5.96
		Yemen	3.42

Kaynak: Poultry International Watt, June 1999, Vol.38, No.7, p.18.

Ek Çizelge 17. Türkiye'nin 1997 ve 1998 yıllarında cinslerine göre kanatlı eti ve sakatat ihracatı

Gümrük Tarifesi İstatistik Pozisyon No:	Ürünün Tanımı	Miktar (ton)		Değer (dolar / ton)	
		1997	1998	1997	1998
0207.14.99.00.00	Diğer sakatat (Dondurulmuş)	3748.9	5791.6	544	420
0207.14.70.00.00	Diğer kemikli parçalar (Dondurulmuş)	2413.6	1519.8	484	372
0207.12.90.00.00	Bütün piliç (%65'lik) (Dondurulmuş)	2060.2	3330.9	1650	1650
0207.12.10.00.00	Bütün piliç (%70'lik) (Dondurulmuş)	864.9	304.4	1616	1744
0207.13.70.00.00	Diğer kemikli parçalar (Taze)	536.0	657.3	466	956
0207.11.90.00.00	Bütün piliç (%65'lik taze)	375.4	107.1	1451	1651
0207.13.60.00.00	But parçaları (Taze)	266.4	37.6	1761	1546
0207.14.91.00.00	Karaciğer (Dondurulmuş)	185.5	180.5	1236	1313
0207.11.30.00.00	Bütün piliç (%70'lik) (Taze)	134.2	128.1	2062	2261
0207.14.60.00.00	But parçaları (Dondurulmuş)	94.9	47.1	1891	1756
0207.14.50.00.00	Göğüs ve parçaları (Dondurulmuş)	63.3	131.3	2624	2591
0207.11.10.00.00	Bütün piliç (Taze)	63.0	7.0	1293	1614
0207.13.91.00.00	Karaciğer (Taze)	39.7	4.7	1012	1276
0207.13.40.00.00	Kemikli-sırt, boyun, kanat (Taze)	33.2	0.82	1040	1039
0207.14.30.00.00	Bütün kanatlar (Dondurulmuş)	25.3	19.8	510	507
0207.14.10.00.00	Kemiksiz parçalar (Dondurulmuş)	24.2	8.5	1300	1002
0207.13.50.00.00	Diğer sakatat (Taze)	21.4	96.8	1400	1378
0207.13.10.00.00	Göğüs parçaları (Taze)	18.4	9.7	2000	2042
0207.14.40.00.00	Kemiksiz parçalar (Taze)	16.2	0.15	933	5140
0207.13.30.00.00	Kemikli-sırt, boyun, kanat (Dondurulmuş)	11.2	54.0	1384	1505
	Bütün kanatlar (Taze)	4.1	5.2	2055	1684
0207.24.90.00.00	Hindi, yürek, karaciğer alınmamış (%73'l.)	0.421	-	3361	-
0207.26.20.00.00	Hindi eti yarım, çeyrek, kemikli taze (soğutulmuş)	0.7	-	374	-
0207.26.70.00.00	Hindi eti, parça halindeki etler ve sakatat	-	4.0	-	558
0207.27.30.00.00	Hindi eti bütün kanatlar (Dondurulmuş)	0.679	-	2396	-
0207.27.50.00.00	Hindi eti göğüs, göğüs parçaları (Dondurulmuş)	-	0.082	-	4902
0207.27.91.00.00	Hindi ciğeri (Dondurulmuş)	10.0	-	1000	-
0207.36.31.00.00	Diğer kümes hayvanlarının bütün kanatları (Dondurulmuş)	0.5	-	1794	-
0207.36.89.00.00	Ördek ve kaz karaciğeri (Dondurulmuş)	9.3	4.0	1880	1893
0207.36.90.00.00	Ördek ve kaz karaciğer diğer (Dondurul.)	0.195	0.105	2000	2010

Kaynak: DİE ve İGEME Kayıtları, 1999.

Ek Çizelge 18. Kanatlı eti ve yumurtada serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde Türkiye'ye tanınan tavizler

Ülkeler	Tavuk Eti (0207)		Yumurta (0407)	
	Kota	Gümrük Vergisi	Kota	Gümrük Vergisi
Makedonya	3000 ton	%0	-	-
Avrupa Birliği	1000 ton	93-339 ecu/t	-	-
Estonya	Sınırsız	Muaf	Sınırsız	Muaf
Bulgaristan	1000 ton	12.5 min 50 ecu/t 12.5	-	-

Kaynak: BESD-BİR, Aylık Bülten, Sayı:13, Nisan 1999, s.6.

Ek Çizelge 19. AB'ne tam üye olmamız durumunda EAGGF'dan alacak olduğumuz muhtemel yardımın tarımsal alt sektörler itibariyle dağılımı

Tarımsal Üretim Dalları	Alınması Muhtemel Destek Miktar ve Oranı	
	Miktar (milyon euro)	Oran (%)
Tarla Bitkileri	2250	41.67
Şeker	60	1.11
Zeytinyağı	50	0.93
Kuru Yem	200	3.70
Meyve ve Sebze	520	9.63
Şarap	170	3.15
Tütün	640	11.85
Süt ve Süt Ürünleri	140	2.59
Dana ve Sığır Eti	850	15.74
Koyun ve Keçi Eti	520	9.63
Toplam	5400	100.00

Kaynak: Sabah Gazetesi, 27 Aralık 1999, s. 10.

Ek Çizelge 20. Tarım sektöründe 2000 yılında yasalaşması beklenen Kanun Teklif ve Tasarıları

Kanun Teklif ve Tasarıları	Sorumlu Kuruluş	Bitiş Yılı
Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri yönetimlerinin özzerkleştirilmesi, tesislerin şirketleştirilmesi, kooperatifçilik işlevlerinin güçlendirilmesi	- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	2000
Tarımda Yeniden Yapılanma Kurulunun oluşturulması	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Tütün Tarımının Düzenlenmesi ile ilgili çeşitli kanunlarda yeniden düzenlemelerin yapılması	- Tekel Genel Müdürlüğü	2000
Tarım Çerçeve Kanununun hazırlanması	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Tarım Ürünleri Sigortası Kanununun çıkarılması	- Hazine Müsteşarlığı	2000
Üretici Birliklerinin kurulması için mevzuatın hazırlanması	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Türkiye Ziraat Odaları Birliğinin demokratik bir yapıya kavuşturulması	- TZOB	2000
Tarım ve Köyişleri Bakanlığının yeniden organize edilmesi	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Ürün Borsaları ile ilgili yasal altyapının oluşturulması	- Sermaye Piyasası Kurulu - Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	2000
Şeker sanayiinin özelleştirilmesi ile ilgili Şeker Kanununda geçerliliğini kaybeden maddelerin kaldırılması ve günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi	- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	2000
Türkiye'de elektronik ticaretin yaygınlaştırılması	- Dış Ticaret Müsteşarlığı	2000
Topluluğun (AB) 3. ülkelere yönelik olarak uygulamakta olduğu tercihli ticaret rejimlerinin üstlenilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılarak sürdürülmesi	- Dış Ticaret Müsteşarlığı	Plan Dönemi
Gümrük Müsteşarlığı Teşkilat Kanununun çıkarılması	- Gümrük Müsteşarlığı	2000
Gümrüklerde otomasyon uygulamasının tamamlanması	- Gümrük Müsteşarlığı	2000
Türk tarım politikasının Topluluk tarım politikasına uyumunun muhtemel etkileri ve alınması gerekli tedbirlerin belirlenmesine yönelik çalışmalara devam edilmesi	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Türk tarım mevzuatının Topluluk tarım mevzuatına yaklaştırılmasına ilişkin çalışmalara devam edilmesi	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Bitki türlerinin korunması hakkında UPOV Sözleşmesine Türkiye'nin katılımının sağlanması	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Bitki türlerinin korunması amacıyla hukuki düzenleme yapılması	- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	2000
Toprak Yasası'nın çıkarılması	- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü	2000
Arazi Toplulaştırma Mevzuatının hazırlanması	- Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü	2000
Su Yasası'nın çıkarılması	- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	Plan Dönemi

Kaynak: 21 Kasım 1999 tarih 23883 Mükerrer sayılı TC Resmi Gazete.

Ek Çizelge 21. Türkiye'nin dış ticareti (milyon dolar) ve AB'nin payı

Yıllar	Genel					Avrupa Birliği					AB'nin Payı (%)		
	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	İhracat/İthalat (%)	İhracat	Değişim (%)	İthalat	Değişim (%)	İhracat/İthalat (%)	İhracat	İthalat	İlacim
1993	15348	-	29429	-	52.2	7288	-	12950	-	56.3	47.5	44.0	45.2
1994	18105	18.0	23270	-20.9	77.8	8634	18.5	10279	-20.6	84.0	47.7	44.2	45.7
1995	21636	19.5	35707	53.4	60.6	11078	28.3	16860	64.0	65.7	51.2	47.2	48.7
1996	23224	7.3	43626	22.2	53.2	11548	4.2	23138	37.2	49.9	49.7	53.0	51.9
1997	26261	13.1	48559	11.3	54.1	12248	6.1	24870	7.5	49.2	46.6	51.2	49.6
1998	26881	2.4	45921	-5.4	58.5	13437	9.7	24091	-3.1	55.8	50.0	52.5	51.5

Kaynak: <http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/rakamlar/dışticaret.htm>

Ek Çizelge 22. Türkiye-AB tarım ürünleri ticareti (milyon dolar)

Türkiye'nin;	1995	1996	1997
Dünya Geneline Toplam İhracatı	21636	23224	26245
Dünya Geneline Tarım Ürünleri İhracatı	4354	4657	5232
AB'ne Toplam İhracatı	11078	11549	12248
AB'ne Tarım Ürünleri İhracatı	1963	1936	2094
AB'ne Yapılan Tarım Ürünleri İhracatının, AB'ne Yapılan Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	17.72	16.76	17.10
Dünya Genelinden Yapılan Toplam İthalat	35708	43627	48585
Dünya Genelinden Yapılan Toplam Tarım Ürünleri İthalatı	2567	2939	2750
AB'nden Yapılan Toplam İthalat	16859	23137	24869
AB'nden Yapılan Tarım Ürünleri İthalatı	824	768	578
AB'nden Yapılan Tarım Ürünleri İthalatının, AB'nden Yapılan Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	4.89	3.32	2.32

Kaynak: DTM Bilgi İşlem Merkezi, Ankara, 1999.

Ek Çizelge 23. Canlı ve kesilmiş sığır, koyun, keçi, piliç ve diğer kümes hayvanlarına ait
1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe girmiş olan gümrük rejimi

Pozisyon No	Eşyanın Tanımı	Ölçü Birimi	Vergi Oranları		AB-EFTA (%)
			Kanuni (%)	Tavizli (%)	
01.02	- Canlı Sığırlar				
0102.10	- Damızlıklar - Kasaplık olanlar - Ağırlığı 80 kg - 300 kg'ı geçenler	kg - baş kg - baş	10 (T) 150 (T)	10 (T) 150 (T)	10 (T) 150 (T)
01.03	- Canlı damızlıklar	kg - baş			
0103.10	- Damızlıklar - Evcil damızlıklar - Diğer damızlıklar - Diğerleri - Ağırlığı 50 kg - 160 kg olanlar	kg - baş kg - baş kg - baş	30 (T) 85 (T) 85 (T)	30 (T) 85 (T) 85 (T)	30 (T) 85 (T) 85 (T)
01.04	- Canlı koyun ve keçiler - Damızlıklar - Diğerleri	kg - baş kg - baş	20 (T) 150 (T)	20 (T) 150 (T)	20 (T) 150 (T)
01.05	- Canlı kümes hayvanları - Ağırlığı 185 gramı geçmeyenler - Horozlar ve tavuklar, hindiler, kazlar, ördekler, beç tavukları - Damızlık olanlar - Diğerleri - Ağırlığı 2000 gramı geçmeyen horoz - tavuk , hindi, kaz, ördek ve beç tavukları için de aynı değerler geçerlidir.	kg - baş kg - baş	30 (T) 75 (T)	15 (T) 75 (T)	15 (T) 75 (T)
0106.00	- Canlı diğer hayvanlar, Evcil tavşanlar, güvercinler - Damızlık olanlar - Diğerleri	kg kg	30 (T) 30 (T)	15 (T) 30 (T)	15 (T) 30 (T)
02.01	- Sığır eti (taze veya soğutulmuş) - Karkas ve yarım karkas - Diğer kemikli parçalar - Kemiksiz - Sığır eti (dondurulmuş) - Karkas ve yarım karkas - Diğer kemikli parçalar - Kemiksiz - Domuz eti (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş) - Karkas ve yarım karkas - Kemikli - Kemiksiz - Koyun ve keçi etleri (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş) - At, eşek, katır veya bardo etleri (taze, soğutulmuş, dondurulmuş) - Eczacılık ürünlerinin imaline mahsun olanlar vb	kg	250 (T)	250 (T)	250 (T)

Ek Çizelge 23'ün devamı (canlı ve kesilmiş sığır, koyun, keçi, piliç ve diğer kümes hayvanlarına ait 1 Ocak 2000 tarihinde yürürlüğe girmiş olan gümrük rejimi).

Pozisyon No	Eşyanın Tanımı	Ölçü Birimi	Vergi Oranları		AB-EFTA (%)
			Kanuni (%)	Tavizli (%)	
02.07	Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatatı (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş) - Horoz ve tavuklar - Parçalanmamış (taze veya soğutulmuş, dondurulmuş) - Hindiler - Parça halindeki etler ve sakatat - Kemikli - kemiksiz - Ördekler - Kazlar - Yukarıda belirtilmiş olan hayvanların karaciğerleri	kg	100 (T)	100 (T)	100 (T)
		kg	50 (T)	50 (T)	50 (T)
0207.34	Yağlı karaciğerler (taze veya soğutulmuş) - Kaz karaciğerleri	kg	50 (T)	30 (T)	30 (T)
	- Ördek karaciğerleri	kg	50 (T)	30 (T)	30 (T)
	- Diğer parçalar	kg	100 (T)	100 (T)	100 (T)
02.08	-Diğer etler ve yenilen sakatat (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş) - Tavşanlar veya yabani tavşanlar - Kurbağa bacağı - Evcil güvercinler - Bildircin etleri ve yenilen sakatatı - Av hayvanları et ve sakatatı - Balina ve fok etleri - Diğerleri	kg	200 (T)	200 (T)	200 (T)
0209.00	-Domuz yağı ve kümes hayvanları yağları (eritilmemiş veya başka suretle çıkarılmamış) (taze, soğutulmuş, dondurulmuş, tuzlanmış, salamura edilmiş, kurutulmuş veya tütülenmiş)	kg	50 (T)	50 (T)	50 (T)
02.10	Et ve yenilen sakatat (tuzlanmış, salamura edilmiş, kurutulmuş veya tütülenmiş) et veya sakatatı yenilen un ve ezmeleri	kg	127 (T)	127 (T)	127 (T)

Kaynak: 31 Aralık 1999 tarih 23923 Mükerrer sayılı TC Resmi Gazete.

Ek Çizelge 24. Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan Cumhuriyeti arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde yer alan canlı hayvan ve dondurulmuş et için geçici telafi kararı

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Takvim	Ek Kota Miktarı	Türkiye'de Uygulanacak Vergi
1005.90.00	Mısır	1 Ocak - 31 Mayıs 2000	55000 ton	%0
2302.10.30	Buğday ve mısırdan elde edilen kepek, kavuz ve diğer kalıntılar	1999 ve 2000	10000 ton	%0

Kaynak: 30 Aralık 1999 tarih 23923 sayılı Resmi Gazete.

Ek Çizelge 25. Türkiye - Romanya Ortak Komitesi 5/1999 sayılı karar, 8 sayılı Ek'de yer alan canlı hayvan için geçici telafi kararları

Ürün Kodu	Ürün Tanımı	Takvim	Kota Miktarı	Türkiye'de Uygulanacak Vergi
0402*	Süttozu	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	200 ton	0 35
0405	Tereyağı	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	200 ton	%23 (MFN'i)%47.5 olanlar için) - (%41 MFN'i %83 olanlar için)
0406	Peynir	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	300 ton	11
0713.33, 39	Kuru fasulye	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	600 ton	0
1005.90	Mısır	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	45000 ton	15
2009.90	Meyve suyu karışımları	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	Anlaşmanın 8 sayılı Eki'nde belirtilen kota çerçevesinde	25
2204	Şarap	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	1200 hl	0
2302.30	Buğdaydan elde edilen kepek, kavuz ve diğer kalıntılar	31 Aralık 2000'e kadar geçerli	10000 ton	0

Kaynak: 12 Ocak 2000 tarih 23931 sayılı Resmi Gazete.

* : Dahilde işleme rejimi kapsamında.

Ek Çizelge 26. Romanya menşeli ve çıkışlı tarım ürünleri ithalatında tarife kontenjanı uygulanmasına ilişkin karar

Pozisyon No	Madde İsmi	Tarife Kontenjan Miktarı	Tarife Kontenjanı Dönemi	Uygulanacak Gümrük Vergisi (%)
04.05	Sütten elde edilen tereyağı ve diğer katı ve sıvı yağlar; sütlülerek yenilen süt ürünleri	200 ton	31.12.2000 tarihine kadar	35
04.06 (0406.10.20.00.12, 13, 0406.20.90.10, 11,12 0406.90.02.20.11, 12 0406.90.03.20.11, 12 0406.90.04.20.11, 12 0406.90.05.20.11, 12 0406.90.06.20.11, 12 0406.90.15.00.11, 12 0406.90.21.00.00 0406.90.31.00.12 0406.90.33.00.12 0406.90.99.10 hariç)	Peynir ve lor	300 ton	31.12.2000 tarihine kadar	41
0406.20.90.10.11, 12 0406.40 0406.90.02.20.11, 12 0406.90.03.20.11, 12 0406.90.04.20.11, 12 0406.90.05.20.11, 12 0406.90.06.20.11, 12 0406.90.15.00.11, 12 0406.90.21.00.00 0406.90.99.10	Mavi damarlı peynirler, Sbrinz, Çedar, Gravyer, Çester, Parmezan, Felemenk ve benzeri peynirler			23
0713.33	Adi fasulye (beyaz fasulye dahil) (Phaseolus vulgaris)	600 ton	31.12.2000 tarihine kadar	11
0713.39	Diğerleri			
1005.90	Diğerleri	45000 ton	31.05.2000 tarihine kadar	0
22.04	Taze üzüm şarabı (kuvvetlendirilmiş şaraplar dahil); üzüm şırası (20.09 pozisyonunda yer alanlar hariç)	1200 hl	31.12.2000 tarihine kadar	25
2302.30	Buğdaydan elde edilenler	10000 ton	"	0

Kaynak: 5 Şubat 2000 tarih 23955 sayılı TC Resmi Gazete.

Ek Çizelge 27. Tarım Anlaşması tarife oranları, Türkiye (%)

Tarife No	Ürünler	Temel Yıl Oranı (%)	2004 Üst Sınırı (%)	Tarife İndirimlerinin	
				Ortalaması	Aralığı
01	Canlı Hayvan	43.5	37.6	12.9	10-33
02	Et ve Diğerleri	195.1	175.3	10.2	10-22
04	Süt Mamulleri ve Diğerleri	131.5	117.2	10.8	10-23
05	Diğer Et Ürünleri	21.0	10.6	49.5	22-72
06	Ağaç, Kök, Çiçek ve Diğerleri	33.0	28.8	12.6	10-27
07	Yenilebilir Sebze, Kök ve Yumru	35.6	30.0	15.8	10-23
08	Yenilebilir Meyve ve Sert Kabuklular	64.1	53.4	16.7	10-60
09	Kahve, Çay ve Diğerleri	85.3	56.8	33.7	22-50
10	Tahıllar	161.10	145.0	10.0	10
11	Değirmencilik Mamulleri	50.4	43.3	14.1	10-23
12	Yağlı Tohumlar, Tohum, Saman	34.1	22.1	35.2	14-67
13	Resin ve Diğer Sebze Ürünleri	59.5	29.7	50.1	48-54
14	Diğer Sebze	41.3	16.9	59.1	56-60
15	Hayvan ve Bitkisel Yağlar	40.6	29.4	27.5	22-50
16	Et ve Balık Mamulleri	90.3	82.1	10.0	10
17	Şeker ve Mamulleri	113.1	90.7	19.8	10-39
18	Kakao ve Mamulleri	69.2	51.0	26.2	10-38
19	Tahıl, Un, Süt Mamulleri	64.1	55.4	13.6	10-22
20	Sebze ve Meyve Mamulleri	73.8	59.6	19.3	10-22
21	Diğer Yenilebilir Mamuller	70.5	51.4	27.0	10-34
22	Alkollü ve Alkolsüz İçkiler	87.6	70.7	19.2	15-37
23	Gıda Endüstrisi Kalıntıları	11.3	10.0	11.0	10-17
24	Tütün ve Mamulleri	150.0	113.1	24.6	10-28
52.01	Pamuk, Ham	10.0	6.0	40.0	40
52.02	Pamuk Artığı	20.0	12.0	40.0	40
52.03	Pamuk, Taranmış	20.0	12.6	37.0	37

Kaynak: GATT, 1994.

ÖZGEÇMİŞ

İlk öğrenimini, Aydın ili Yenipazar ilçesi Merkez İlkokulu'nda tamamlayan Ferit ÇOBANOĞLU, ortaokulu Ortaklar Anadolu Öğretmen Lisesi'nde, liseyi de Söke Ziraat Teknik Lisesi'nde tamamladı. Üniversite öğrenimini, Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü'nü, bölüm birincisi olarak tamamladı. Üniversite öğrenimini sürdürürken, 3. ve 4. sınıflarda, Marlboro Sigara ve Tütüncülük Anonim Şirketi'nden, karşılıksız burs aldı.

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na karşı mecburi hizmet yükümlülüğünü yerine getirmek üzere, Ekim 1996 - Ocak 1998 tarihleri arasında, Ağrı Tarım İl Müdürlüğü Çiftçi Eğitim ve Yayım Şubesi'nde Ziraat Mühendisi olarak görev yaptı. Ocak 1998 tarihinden beri, Erbeyli İncir Araştırma Enstitüsü'nde Ziraat Mühendisi olarak çalışmalarına devam etmektedir.